

T.C.
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK VE REHBERLİK ABD.

ERGENLERDE ZORBALIĞIN ANNE, BABA ve AKRAN İLİŞKİLERİ
AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Tarık TOTAN

Danışman:
Yrd. Doç. Dr. Zeynep DENİZ YÖNDEM

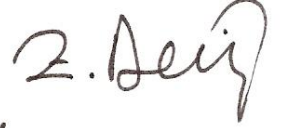
Bolu–2008

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE,

Tarık Totan'a ait "Ergenlerde zorbalığın anne, baba ve akran ilişkileri açısından incelenmesi" adlı çalışma jürimiz tarafından Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir. (18/02/2008)

Akademik Unvan ve Adı Soyadı

Üye (Tez Danışmanı) : Yrd. Doç. Dr. Zeynep DENİZ YÖNDEM

Üye : Doç. Dr. Mehtap ÇAKAN

Üye : Yrd. Doç. Dr. Duygu GÜLER ÖZTÜRK

Prof. Dr. Uğur ESER

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET

ERGENLERDE ZORBALIĞIN ANNE, BABA VE AKRAN İLİŞKİLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Tarık TOTAN

Yüksek Lisans Tezi

Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Zeynep DENİZ YÖNDEM

Ocak 2008, 122 Sayfa

Bu araştırmanın amacı, ergenlerde zorbalık davranışlarını ve anne, baba, akran ilişkilerinin zorbalığı yordama gücünü incelemektir. Araştırma betimsel bir çalışmadır. Araştırmanın katılımcıları, 9., 10. ve 11. sınıf düzeyinde toplam 595 lise öğrencisinden oluşmaktadır. Araştırma verilerinin toplanmasında Yeniden Düzenlenen Olweus Zorba-Kurban Anketi (Büyük sınıflar), Anne, Baba – Ergen İlişkileri Ölçeği, Akran İlişkileri Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Araştırma verilerinin analizinde betimsel istatistik ve lojistik regresyon teknikleri kullanılmıştır.

Araştırma sonucunda; araştırma katılımcılarında zorbalık davranışları oranları; 67 zorba (%11,26), 76 kurban (%12,77), 48 zorba/kurban (%8,07) ve 404 zorbalığa katılmayan (%67,90) olarak belirlenmiştir. Zorba oranının erkeklerde ve kızlarda benzerlik gösterdiği, kurban oranının kızlarda, zorba/kurban oranının ise erkeklerde daha fazla olduğu bulunmuştur. Yine sınıf düzeyi yükseldikçe zorba olmanın arttığı, kurban olmanın ise azalma eğiliminde olduğu gözlenmiştir. Lojistik regresyon analizine göre ergenlerde anne, baba ilişkileri arttıkça zorba ve zorba/kurban statülerinde olma olasılıkları azalmaktadır. Akran ilişkilerinin artışı ise zorba olma olasılığını artırırken kurban olma olasılığını azaltmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Zorbalık, ebeveyn ilişkileri, akran ilişkileri, ergen.

ABSTRACT**THE INVESTIGATION OF BULLYING IN ADOLESCENCE RELATED TO
PARENT AND PEER RELATIONS****Tarık TOTAN****Master Thesis****Department of Educational Sciences, Psychological Counseling and Guidance****Supervisor: Yrd. Doç. Dr. Zeynep DENİZ YÖNDEM****January 2008, 122 p.**

The purpose of this study is to investigate bullying behaviors in adolescent and the power of the adolescent-parent and adolescent-peer relations for predicting bullying status. This research is an descriptive study. The sample was compused of 595 high school student from 9th, 10th, and 11th grades. Revised Olweus Bully-Victim Questionnaires (Senior Version), Adolescent-Mother, Father Relations Scale, Peer Relations Scale, and Demographic Information Form were utilized for the data collection. The data were analyzed via descriptive statistics and logistic regression analysis.

The findings of this study revelead that; 67 student identified as bullies (11.26%), 76 student as victims (12.77%), 48 student as bully/victims (8.07%), and 404 student as outsiders (67.90%). While the prevalence rate of bully for adolescent girls were similar with the boys; the rate of victim for adolescent girls were higher than the boys, and the rate of bully/victim for adolescent boys were higher than the girls. Again, as the grade level increased, the number of bullies increased and the number of victims tended to decrease. The results of logistic regression showed that as the strength of the parent-child relationship increased among adolescent the possibility of being both a bully and a bully-victim is decreased. Other hand, strength of peer relations increased among adolescent the possibility of being in bully is increased and the possibility of being in victim is decreased.

Key Words: Bullying, parent relations, peer relations, adolescent.

Bir gün senin gibi bir baba olabilmek dileğimle,
Sevgili Babama.

TEŞEKKÜR

Tez danışmanım Sayın Yrd. Doç. Dr. Zeynep Deniz Yöndem'e araştırmam boyunca gösterdiği anlayış ve rehberliği için teşekkürlerimi sunarım. İlgili yaklaşımı ve kaynak desteğinden dolayı Sayın Prof. Peter K. Smith'e şükran borçluyum. Araştırmada kullandığım ölçekler için görüşüne ve onayına başvurduğum Sayın Prof. Dr. Sema Kaner'e teşekkürlerimi sunuyorum. Yine bilgi paylaşımlarından zaman zaman yararlandığım Doç. Dr. Dilek Şirvanlı Özer'e, Yrd. Doç. Dr. Metin Pişkin'e, Yrd. Doç. Dr. Arif Özer'e, Dr. Nevin Dölek'e ve Arş. Gör. Gökhan Atik'e teşekkürlerimi sunarım. Aynı zamanda lisans ve yüksek lisans öğrenimimde bana emeği geçen Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı öğretim elemanlarına ve mesai arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunuyorum. En zor anlarımda her zaman yanımda hissettiğim annem, babam, kardeşim ve eşim Sevgi'ye bana olan sarsılmaz inançları için minnettarım. Sizlerle her şey daha kolay, anlamlı, değerli ve güzel, iyi ki varsınız.

İÇİNDEKİLER

TÜRKÇE ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
TEŞEKKÜR	v
İÇİNDEKİLER	vii
TABLOLAR	x
ŞEKİLLER	xi
BÖLÜM I	1
GİRİŞ	1
1.1. Problem	5
1.2. Araştırmanın Amacı	5
1.3. Alt Problemler	6
1.4. Araştırmanın Önemi	6
1.5. Sınırlılıklar	7
1.6. Tanımlamalar	8
BÖLÜM II	10
KURAMSAL TEMELLER VE LİTERATÜR TARAMASI	10
2.1. Saldırganlık, Şiddet ve Zorbalık	10
2.2. Okullarda Şiddet ve Zorbalık	17
2.3. Zorbalık Davranışlarında Yer Alan Ergenlerin Bazı Kişisel ve Sosyal Özellikleri	23
2.3.1. Zorba Ergenler	23
2.3.2. Kurban Ergenler	25
2.3.3. Zorba/Kurban Ergenler	27
2.3.4. Katılmayan (Dışarıda Kalan) Ergenler	28
2.4. Zorbalığa İlişkin Kuramsal Açıklamalar	28
2.4.1. Sosyal Bilgi İşleme Kuramı (Social Information-Processing Model)	30
2.4.2. Zihinsel Çerçeve Kuramı (Mind Framework Theory)	33
2.4.3. Ahlaki Gelişim Kuramı (Moral Development Theory)	34

2.5. Ergenlik Döneminde Zorbalık ve Anne, Baba İlişkileri.....	35
2.6. Ergenlik Döneminde Zorbalık ve Akran İlişkileri	41
2.7. Yurt Dışında Yapılan Zorbalık ve Anne, Baba, Akran İlişkileri İle İlgili Araştırmalar	47
2.8. Yurt İçinde Yapılan Zorbalık ve Anne, Baba, Akran İlişkileri İle İlgili Araştırmalar	51
BÖLÜM III	56
YÖNTEM	56
3.1. Araştırmanın Modeli	56
3.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi	56
3.3. Veri Toplama Araçları	57
3.3.1.Olweus Zorba/Kurban Anketi (R)	57
3.3.2. Anne-Baba, Ergen İlişkileri Ölçeği	59
3.3.3. Akran İlişkileri Ölçeği	60
3.3.4. Kişisel Bilgi Formu	61
3.4. Verilerin Toplanması	61
3.5. Verilerin Çözümü ve Yorumu	62
BÖLÜM IV	64
BULGULAR	64
4.1. Ergenlerin Farklı Zorbalık Statülerine Katılım Oranlarına İlişkin Bulgular	64
4.2. Ergenlerde Zorba ve Kurban Davranışlarına İlişkin Bulgular	65
4.3. Ergenlerde Cinsiyete Göre Farklı Zorbalık Statülerine İlişkin Bulgular ..	67
4.4. Ergenlerde Sınıf Düzeyine Göre Farklı Zorbalık Statülerine İlişkin Bulgular	69
4.5. Anne, Baba ve Akran İlişkilerinin Zorbalık Statülerini Yordamasına İlişkin Bulgular	71
BÖLÜM V	75
TARTIŞMA ve YORUM	75
5.1. Ergenlerin Farklı Zorbalık Statülerine Katılım Oranlarına İlişkin Bulguların Tartışma ve Yorumu	75
5.2. Ergenlerde Zorba ve Kurban Davranışlarına İlişkin Bulguların	

Tartışma ve Yorumu	76
5.3. Ergenlerde Cinsiyete Göre Farklı Zorbalık Statülerine İlişkin Bulguların Tartışma ve Yorumu	77
5.4. Ergenlerde Sınıf Düzeyine Göre Farklı Zorbalık Statülerine İlişkin Bulguların Tartışma ve Yorumu	79
5.5. Anne, Baba ve Akran İlişkilerinin Zorbalık Statülerini Yordamasına İlişkin Bulguların Tartışma ve Yorumu.....	80
BÖLÜM VI	83
SONUÇ ve ÖNERİLER	83
KAYNAKÇA	86
EK- 1 Zorbalık*Cinsiyet Çapraz Tablo.....	108
EK- 2 Doğrusallık Analizi	109
EK- 3 Sürekli Değişkenler Arasında Pearson Korelasyon Katsayıları	110
EK- 4 Modelde Yer almayan Yordayıcı Değişkenlerin Regresyon (B), Wald testi ve Exp (B) Katsayıları	111
EK- 5 Araştırma Ölçeklerinin Örnek Maddeleri	113
EK- 6 Araştırma İzinleri	120
ÖZGEÇMİŞ	122

TABLOLAR

Tablo 1- Zorbalık Davranışları Listesi	22
Tablo 2- Araştırma Katılımcılarının Sınıf Düzeyine ve Cinsiyete Göre Dağılımı ...	57
Tablo 3- Zorba, Kurban, Zorba/Kurban, Zorbalıkla İlişkili ve Zorbalıkla Hiç İlişkisi Olmayan Ergenlerin Örneklemdeki Dağılımı	64
Tablo 4- Zorba Olma Davranışlarının Sayısal Dağılımları ve Yüzde Oranları	65
Tablo 5- Kurban Olma Davranışlarının Sayısal Dağılımları ve Yüzde Oranları	66
Tablo 6- Zorbalık Statülerinin Cinsiyete Göre Dağılımı	67
Tablo 7- Zorbalık Statülerinin Cinsiyete Göre İncelenmesi.....	68
Tablo 8- Zorbalık Statülerinin Sınıf Düzeyine Göre Dağılımı	69
Tablo 9- Zorba Statülerinin Sınıf Düzeyine Göre İncelenmesi.....	70
Tablo 10- Yordayıcı Değişkenlerin Regresyon (B), Wald Testi Ve Exp (B) Katsayıları	72
Tablo 11- Zorbalık Statüsünde Yer Alan Öğrencilerin Yordayıcı Değişkenlerdeki Puan Ortalamaları	74

ŞEKİLLER

Şekil 1- Saldırganlık, Şiddet ve Zorbalık Şeması	12
Şekil 2- Zorbalık Döngüsü	20
Şekil 3- Yeniden Düzenlenen Sosyal Bilgi İşleme Kuramına Göre Çocukların Sosyal Düzenlemeleri	32
Şekil 4- Yetersiz Ebeveynlik ve Suçluluk Şeması	38
Şekil 5- Ergen Akran Gruplarının Haritalandırılmış Modeli	45

BÖLÜM I

GİRİŞ

Şiddet her zaman toplumsal yaşamın parçası olarak varlığını hissettirmiştir. Roos'a göre (2002; akt. Sanders, 2004) şiddet ve zorbaca davranışlar yüzyıllardır toplumsal bir problem olarak varlığını sürdürmektedir. Okullarda şiddet son yıllarda Türkiye'de çok tartışılan bir olgu olmakla birlikte, Avrupa'da geçtiğimiz 30 yıldır çözüm aranan bir problemdir (Olweus, 1995; Furlong, Soliz, Simental ve Greif, 2004). Zorbalık aslında yeni bir sorun gibi düşünülse de geçen yüzyılın başında yazılan birkaç kitapta sorunun okullarda var olduğundan bahsedilmesi (Ministry of Public Safety and Solicitor General, 1998) aslında şiddet gibi zorbalığının toplumda uzun zamandır var olduğunu kanıtlar.

Zorbalık her okul türünde, her sınıf düzeyinde ve her kültürde gözlenebilmektedir (McDougall, 1999). Öğrenciler arasında gözlenen zorbaca davranışlar yakın tarihe kadar araştırmacılarca “büyümenin doğal bir parçası” olarak değerlendirilirken, son yıllarda yapılan araştırmalar da zorbalığın yıkıcı etkileri üzerinde odaklanmaktadır (Güvenir, 2004).

Olweus 70'li yıllarda şiddetin bir türü olarak zorbalığın doğasını, yaygınlığını ve türlerini inceleyerek alanyazında ilk kez zorbalığı tanımlayan araştırmacı olmuştur (Olweus, 2003; Smith, Pepler ve Rigby, 2004). Olweus'un araştırmalarının zaman içinde Çin (Ekblad ve Olweus, 1986), Avustralya (Rigby ve Slee, 1991), İrlanda (Collins ve Bell, 1996), Kanada (Craig, Peters ve Konarski, 1998), İngiltere (Sutton ve Smith, 1999), Yunanistan (Andreou, 2000), Amerika

Birleşik Devletleri (Dake, Price ve Telljohann, 2003) ve Japonya (Akiba, 2005) gibi farklı kıtalarda, birbirinden bağımsız ülkelerdeki araştırmacılarca çalışılması sorunun birçok ülkenin eğitim sistemi için önem taşıdığını göstermektedir. Son yıllarda Türkiye’deki okullarda artan saldırganlık eğilimiyle birlikte zorbalık çalışmaları yerli literatürde de yerini almaya başlamıştır (Pişkin, 2002; Kapıcı, 2004; Karaman Kepenekci ve Çinkır, 2006).

Zorbalığı tanımlarken oldukça hassas davranılması gerekmekte birlikte, araştırmacılar arasında zorbalığın nasıl tanımlanacağına ilişkin görüş birliği de bulunmamaktadır (Griffin ve Gross, 2004). Rigby (2002). Zorbalığın saldırganlıkla karıştırıldığını ve her iki kavramın birbirlerinin yerine kullanıldığını belirtmektedir. Bazı araştırmacılar diğer bireylere kasıtlı olarak yapılan tüm saldırganca davranışları zorbalık olarak tanımlarken, diğer taraftan bazı araştırmacılar ise doğrudan, tekrarlı olarak meydana gelen ve içinde kasıt olan saldırgan davranışları zorbalık olarak tanımlamaktadır. Bu kavram karmaşası zaman zaman gereğinden fazla öğrencinin zorba veya kurban olarak nitelenmesine, araştırma bulgularının farklı yorumlanmasına neden olmakta ve kültürler arası bulguların yorumlanmasını da güçleştirmektedir (Rigby, 2002; Griffin ve Gross, 2004).

Aslında zorbalık saldırganlığın bir türü olan proaktif saldırganlığın alt formlarından biri olarak kabul edilmektedir (Smith ve Brain, 2000). Proaktif saldırganlıkta egemen duygu öfkeden ve engellenmişlikten çok zevk ve uyarılmışlıktır. Saldırgan davranış kişiye bir güç ve zevk vermektedir. Yani saldırgan davranışın proaktif saldırganlık olarak kabul edilmesi için saldırganın yaptığı eylemden zevk alması ve kurbanla empati kuramaması gerekmektedir. (Miller ve Lynam, 2006). Genel olarak yerli ve yabancı alanyazında okullarda saldırganlıkla ilgili yapılan araştırmalarda, güçlü lehine güç dengesizliğinin olduğu, kurbanın kendini örselenmiş ve savunmasız hissettiği, saldırgan davranışta tekrarlılığın söz konusu olduğu ve zorbanın kurbanıyla empati kuramadığı saldırganca davranışlar için zorbalık (bullying) tanımlaması yapılmaktadır (Rigby, 2004a; Griffin ve Gross, 2004; Olweus, 2005).

Zorbalığı niteleyen tekrarlayıcı olumsuz davranışların birden fazla farklı türü bulunmaktadır. Zorbaca davranış, doğrudan ya da dolaylı olarak ve fiziksel ya da sözel biçimde ortaya çıkabilmektedir (Sanders, 2004). Fiziksel zorbalığın içine giren davranışlar arasında vurmak, yumruklamak, tekmelemek, tırmalamak, çelme takmak, tükürmek; sözel zorbalıkta ise isim takmak, alay etmek, onurunu zedelemek, küçük düşürmek, iğnelemek, hakaret etmek, söylentiler çıkarmak ve küfür etmek yer almaktadır (Griffin ve Gross, 2004; Fekkes, Pijpers ve Verloove-Vanhorick, 2005). Lee'ye göre (2005) fiziksel ve sözel zorbalığın yanı sıra üçüncü bir kategoride de bir veya birden çok öğrenciyi görmezden gelerek, dışlayarak veya yabancılaştırarak gruptan dışlamayı içeren sosyal zorbalık türü de bulunmaktadır.

Zorbalıkla ilgili araştırmalar incelendiğinde, zorbalığın ortaya çıkışını, zorba, kurban ve zorba/kurban olmayı etkileyen değişkenlerin öğrencinin kişisel nitelikleri olan cinsiyet (Karaman Kepenekci ve Çinkır, 2006), yaş (Andreou, 2000), kendilik değeri (Glover, Gough ve Johnson, 2000; Şirvanlı-Özen, 2006), göçmen olma (Hanish ve Guerra, 2000), etnik farklılık (Graham ve Juvonen, 2002) ve okuldaki sınıf düzeyi (Kaltiala, Rimpela, Rantanen ve Rimpela, 2000) ile incelendiği gözlenmektedir. Zorbalığı ekolojik yaklaşımla inceleyen araştırmacıların farklı zorbalık statülerini; yalnızlık (Newman, Holden ve Delville, 2005; Atik, 2006), akran reddi (Pekel Uludağlı ve Uçanok, 2005), ailenin çocuk yetiştirme biçimi (Şirvanlı-Özen, 2006), arkadaş tutumu, sosyal statü, aile içi şiddet (Baldry, 2003), akranları arasındaki popülerlik (Pakaslati, 2001), anneye bağlanma (Finnegan, Hodges ve Perry, 1998), ebeveyn erken dönem de güvensiz bağlanmalar (Myron-Wilson ve Smith, 1998; Myron, Sutton ve Smith, 2006), aileye güvenli bağlanma (Elliot ve Cornell, 2006), anne baba tutumları (Akgün, 2005), annenin ruh sağlığı (Baldry, 2003), aile retti veya kabulü (Turgut, 2005), anne, baba ve akran ilişkileri (Spriggs ve diğerleri, 2007) gibi birçok farklı değişkenle inceledikleri gözlenmektedir.

Aile ve akran ilişkilerinin ergenlikteki problem davranışlara doğrudan ya da dolaylı etkisi bulunmaktadır (Buehler, 2006). Ergenin ailesiyle kurduğu ilişkiler onun beklentilerini, inançlarını ve dünyayı algılayış biçimini etkilemektedir (Cowie,

2004). Ayrıca aile özellikleri ve ilişkileri ergenin zorbaca davranışlarını da etkilemektedir. Baldy ve Farrington (2000) otoriter ve cezalandırıcı aile tutumlarının zorbalıkla pozitif yönde ilişkileri olduğunu belirtmektedirler. Buna göre ailenin çocuğuna yönelik olarak fiziksel ceza yöntemini kullanması çocuklarının zorbalığa katılma olasılığını arttırmaktadır. Yine aile özelliklerinden bazıları olan ebeveynlerin boşanmış olması, ailenin sosyo-ekonomik statüsü, ailenin disiplin uygulamaları ve çocuğun ailesiyle arasındaki ilişkiyi algılayış biçimi gibi zorbalığa etkisi olduğuna ilişkin bulgular bulunmaktadır. Zorba öğrencilerin aileleri saldırgan, olumsuz ve sıcak duygulardan yoksun olarak betimlenmektedir. Ailenin saldırgan davranışları, yanlış disiplin uygulamaları, aşırı kuralcı olmaları, problem çözme becerilerindeki yetersizlikleri ve çocuk yetiştirme tutumları çocuklarının zorbalık davranışlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Zorbalıktan kaçınan çocukların anne babaları ise çocuklarını okul sorunlarında ve çevresel problemlerinde destekleyen özelliklere sahiptir (Holmes ve Holmes-Lonergan, 2004).

Çocuklar aileleriyle kurdukları ilişkileri içselleştirerek davranış biçimlerine dönüştürmektedir. Bu davranış biçimlerini okula taşıyan çocuklar dolayısıyla ailelerine ait davranış örüntülerini akranlarına da aktarmaktadır. Böylece başka çocukların aileleriyle kurduğu olumlu, olumsuz ilişkiler onların akranlarını da etkilemektedir (Cowie, 2004). Ailenin çocuk yetiştirme stili zorbalığın tüm türlerinde anlamlı derecede yordayıcılığı olan bir nitelik olarak vurgulanmaktadır. Çocuğun annesinden algıladığı denetim/kontrol boyutu terör, alay, açık saldırı ve kurban olmayı anlamlı derecede etkilerken, babasından algıladığı sevgi/ilginin kurban olmayı etkilemektedir (Şirvanlı-Özen, 2006).

Ergenin ihtiyaçlarından biri de yaşlılarıyla ilişkiler kurmaktır. Ergen arkadaş grubu içinde sevildiğini, önemsendiğini, arandığını ve desteklendiğini hissetmek ister (Gaviria ve Raphael, 2001). Akran desteği kurbanların zorbalardan korunmasını sağladığı gibi zorbaların zorbaca davranışlarda bulunmasına katalizör etkisi yapabilmektedir (Cowie, 2004).

Araştırma konusuyla ilgili yabancı literatürde araştırmalar yer almasına rağmen Türkçe literatürde anne, baba ve akran ilişkilerinin zorba, kurban, zorba/kurban ve dışarıda kalan öğrencileri nasıl etkilediğine ilişkin araştırma oldukça sınırlıdır. Yabancı alanyazınında da genellikle zorba ergenlerin aile ve akran ilişkilerine ilişkin bulgular bulunmaktadır ancak zorbalığa diğer biçimlerde dahil olan ergenlerin anne, baba ve ergen ilişkileriyle ilgili araştırma sayısı oldukça azdır. Bu açıdan düşünüldüğünde araştırmanın alanda önemli bir eksikliği gidereceği düşünülmektedir.

1.1. Problem

Araştırma ergenlerde kişisel bazı değişkenler ve anne, baba, akran ilişkilerinin cinsiyete dayalı olarak zorba, kurban ve zorba/kurban statülerini ne düzeyde etkilediğini incelemektedir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı Bolu İlinde genel liselere devam eden 1. 2. ve 3. sınıf ergenlerin zorbalık statülerinin yaygınlığını, zorbalık statülerinin sınıfa ve cinsiyete göre ne oranda değişim gösterdiğini, anne, baba ve akran ilişkilerinin onların okullarındaki zorbalık davranışlarını ne kadar yordadığını incelemektir. Anne, baba ve akranla kurulan olumlu ilişkilerin arttıkça zorbalık kategorilerine dahil olmayı azaltıp azalmadığı; anne, baba ve akranlarla kurulan olumsuz ilişkilerin artmasıyla zorbalık kategorilerine dahil olmayı artırıp artırmadığı ve bu değişimlerin cinsiyete dayalı olarak farklılık gösterip göstermediği incelenmektedir. Ayrıca anne baba ile kurulan ilişkinin onların çocukları üzerindeki kontrollerini de artırdığı düşünülerek ebeveyn kontrolü arttıkça zorbalık kategorilerine dahil olmanın ne düzeyde arttığını veya azaldığını incelemek de araştırmanın başka bir amacıdır.

1.3. Alt Problemler

Araştırma probleminin incelenebilmesi için aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Ergenlerde farklı zorbalık davranışlarına katılım ne düzeydedir?
2. Ergenlerde hangi zorbalık türlerine ne oranda rastlanmaktadır?
3. Ergenlerde farklı zorbalık statüleri cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
4. Ergenlerde farklı zorbalık statüleri sınıf düzeyine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
5. Ergenlerde zorbalık statülerinden birinde (Sonuç değişken) bulunmayı cinsiyet, anne-baba ilişkileri ve akran ilişkileri anlamlı şekilde yordamakta mıdır?

1.4. Araştırmanın Önemi

Okul çağındaki zorbaların, zorbaca tutumları ve davranışları genellikle yetişkinlikte de devam etmektedir (Lane, 1998; Olweus, 2005). Okul yıllarında zorba olan bireylerin ileriki yıllarda, daha öncesinde zorba olmayan bireylere oranla çalışma yerlerinde zorbalık yapması daha olasıdır (Chapell ve diğerleri, 2006). Bunun için zorbalığın erken dönemlerde belirlenerek önlenmesi önem taşımaktadır.

Zorbalığının bilişlerle ve sosyal çevreyle kuvvetli bağının olduğu bilinmektedir (Cadeca ve Goossens, 2005; Sutton, 2001: akt. Sanders, 2004). Ergenin kişilik gelişiminde ise anne, baba ve akran ilişkilerinin ergen için önemli birer model kaynağı olduğu uzmanlarca vurgulanmaktadır (Steinberg, 2007). Bundan dolayı ergenin en yakın çevresi olarak anne, baba ve akran ilişkilerinin ergenin okuldaki zorba olmayı ve kurban olmayı etkileyeceği düşünülmektedir. Hangi zorbalık statüsünde hangi ilişki türünün önemli olduğunu bilmek problemli olan ilişkiye müdahale etme imkânı sağlayacaktır.

Toplumca istenen davranışları oluşturmak ve kültürel birikimi ergene aktarmak için verilen eğitim aile davranışlarıyla ne kadar örtüşürse o oranda başarılı olduğu bilinmektedir (Erden ve Akman, 2006). Aile ortamının sorunlu olması da ergenin yaşantısında doğrudan olumsuz etkilere sahiptir (Steinberg, 2007). Aileyle olan ilişkinin etkilediği başka bir boyut ise çocuğunun saldırganca davranışlarıdır (Spriggs ve diğerleri, 2007). Bu araştırmada elde edilecek sonuçlarla zorbalıktan sadece ergenin değil ergen kadar ailesin de sorumluluklarının olduğu belirlenebilecektir. Böylece okullarda zorbalıkla ilgili önleme çalışmalarına ailelerinde katılması bu açıdan önem taşıdığı vurgulanacaktır. Ailenin katılımı okulda önleme etkinliklerinin eve taşınmasını ve ebeveynlerin sorumluluklarının farkında olmasını sağlayacaktır. Akran ilişkilerinin ne yönde ve düzeyde zorbalığı etkilediğini belirleyebilmek ise zorbalığı önleme çalışmalarında akran danışmanlığı gibi etkinlikleri düzenlemede önemli ipuçları sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırma bulgularından elde edilecek sonuçlarla zorbalığın Bolu ilindeki ergenlerde yaygınlığı, doğası ve türleri hakkında önemli bilgilere ulaşılacağı ve bulgulardan çıkarılan yargılarla zorbalığı önlemeye yönelik hazırlanacak aile eğitimi programlarında, akran danışmanlığı etkinliklerinde, rehberlik hizmetleri planlarının hazırlanmasında ve psikoeğitimlerde okul psikolojik danışmanlarına; ebeveynlere, öğretmenlere ve idarecilere işlevsel ve somut bilgiler sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca araştırma katılımcıların 3 farklı genel liseden seçilmesi ve bu okulların alt, orta ve üst sosyo ekonomik düzeyi temsil etmesinin araştırmanın genellenebilirliğini artırarak önemine katkı sağladığı düşünülmektedir.

1.5. Sınırlılıklar

Araştırmanın sınırlılıkları aşağıda yer almaktadır.

1. Araştırma 2006–2007 öğretim yılında Bolu’da genel liselerin 1., 2. ve 3. sınıflarına devam eden öğrencilerle sınırlıdır.
2. Katılımcıların zorba, kurban, zorba/kurban ve katılmayan olarak sınıflandırılmaları, Olweus Zorba/Kurban Anketi (R)’nin sınıflandırmasıyla sınırlıdır.

3. Katılımcıların anne ve babalarıyla ilişkilerinin niteliği, Anne-Baba Ergen İlişkileri Ölçeği'nin ölçtüğü özelliklerle sınırlıdır.
4. Katılımcıların akranlarıyla ilişkilerinin niteliği, Akran İlişkileri Ölçeği'nin ölçtüğü özelliklerle sınırlıdır.

1.6. Tanımlamalar

Araştırmada geçen kavramların tanımları aşağıda verilmiştir:

Zorbalık: “Bir veya birçok kişi tarafından bir bireyin açıkça, tekrarlı olarak ve birçok kez, olumsuz hareketlere maruz kalması durumudur” (Olweus, 2005:9).

Zorba: Zorbalık karşılıklı olan bir eylem değildir (Hawkins, Pepper ve Craig, 2001). Zorba zorbalığı başlatan, zorbalığı yaparak kurbanı zarar veren ve zorbalık eğiliminde fiziksel veya psikolojik olarak güçlü olan kişiyi nitelemektedir.

Kurban: Zorbanın saldırgan davranışlarına tekrarlı olarak maruz kalan, zorba ile aralarında kendisi aleyhine güç eşitsizliği bulunan ve kendini korumasız, savunmasız hisseden bireylerdir.

Zorba/Kurban: Kimi zaman zorbalığı başlatarak zorba olan kimi zaman da başkaları tarafından kendisine yönelik zorbalığa maruz kalarak kurban olan bireylerdir.

Katılmayanlar/Dışarıda kalanlar: Zorbalık olayına tanık olan ancak bu zorbalığa kurbanı korumak amacıyla veya zorbayı desteklemek amacıyla katılmayan kişilerdir.

Anne İlişkileri: Ergenin annesiyle arasındaki sıcak ve olumlu iletişimin yanı sıra annenin çocuğuyla ilgilenmesi, onunla zaman geçirmesi, onun hayatı hakkında bilgi edinme arayışında olması ve onu denetlemesi/kontrol etmesini de kapsamaktadır.

Baba İlişkileri: Ergenin babasıyla arasındaki sıcak ve olumlu iletişimin yanı sıra babanın çocuğuyla ilgilenmesi, onunla zaman geçirmesi, onun hayatı hakkında bilgi edinme arayışında olması ve onu denetlemesi/kontrol etmesini de kapsamaktadır.

Akran İlişkileri: Ergenin yakın çevresinde güvendiği, sorunlarını paylaştığı, kendisine saygı, sevgi duyduklarını, ilgi gösterdiklerini, düşüncelerini önemsediklerini düşündüğü arkadaşlarının olmasını içermektedir.

BÖLÜM II

KURAMSAL TEMELLER VE LİTERATÜR TARAMASI

Bu bölümde; saldırganlık, şiddet ve zorbalık kavramları ile ilgili açıklamalara, okullarda şiddet ve zorbalığa, farklı zorbalık statülerinde yer alan ergenlerin kişisel ve sosyal özelliklerine ilişkin bilgilere ve zorbalık ile ilgili kuramsal açıklamalara yer verilmiştir.

2.1. Saldırganlık, Şiddet ve Zorbalık

Okullardaki şiddetle ilgili çalışmalarda genellikle zorbalık, saldırganlıkla veya şiddetle karıştırılmaktadır. Çoğu araştırmada zorbalık, saldırganlık ve şiddet birbirlerinin yerine kullanılmaktadır (Rigby, 2002). Her ne kadar zorbalık saldırganlığın alt boyutlarında yer alsa da şiddetten veya saldırganlıktan ayrılması gereken belirgin özelliklere sahiptir.

Saldırganlık bedensel ve ruhsal açıdan başkalarına zarar verme amacıyla, kızgınlık, öfke ve nefret dolu yıkıcı davranışlardır (Abay ve Tuğlu, 2000). Saldırganlık yaşayan bir varlığa zarar vermek amacıyla yapılmakta sonucunda ise hedefte belirgin yaralanmaya neden olmaktadır (Ramirez ve Andreu, 2006). Kağıtçıbaşı (1999) saldırganlığı içinde niyet olan zarar ya da acı vermek için yapılan davranışlar olarak tanımlamaktadır.

Griffin ve Gross (2004) saldırganlığı birden çok alt boyuta ayıran araştırmalar bulunmakla birlikte en yaygın yaklaşım olarak saldırganlık tepkisel

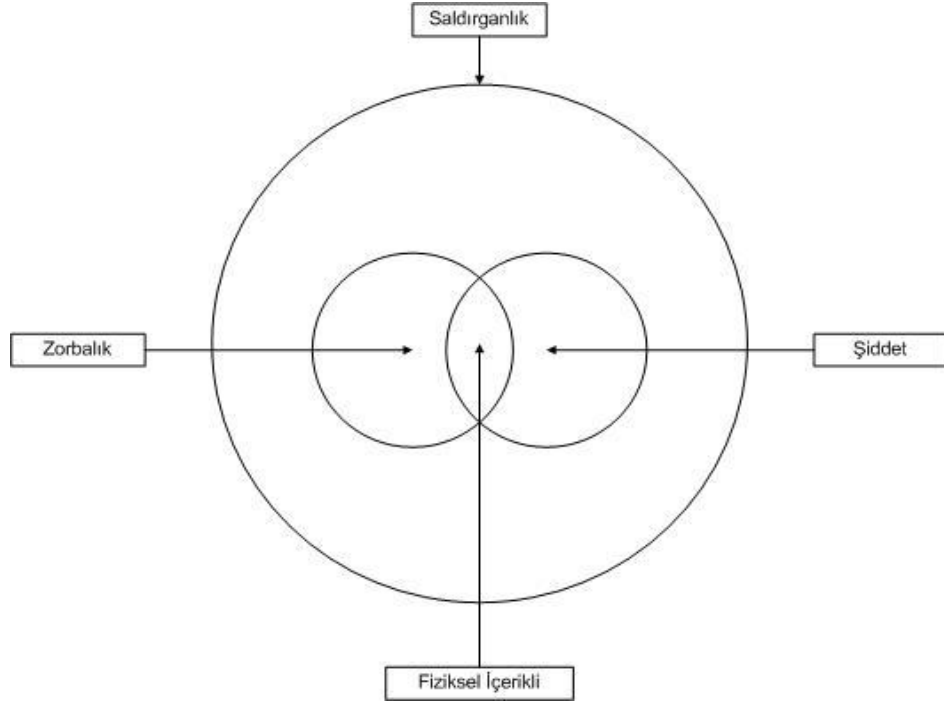
(reactive aggression), proaktif/düşünmeden (proactive aggression), açık/aleni (overt aggression) ve ilişkisel (relational aggression) olarak sınıflandırmaktadır. Bunlardan tepkisel saldırganlık, kışkırtılmaya yanıt olarak veya öfke, engellenmişlik gibi olumsuz duygulanmaya neden olan davranışlardan dolayı ortaya çıkan saldırganlık türüdür (Miller ve Lynam, 2006). Tepkisel saldırganlıkta birey engellenme ya da engellenme olasılığına karşı saldırganca davranışlar sergilemektedir. Yani olumsuz duygularla ve öfkeye neden olan temelde engellenmişlik duygusudur (Roland ve Idsoe, 2001). Proaktif saldırganlıkta ise egemen duygu öfkeden ve engellenmişlikten çok zevk ve uyarılmışlıktır. Buna göre saldırgan, eyleminden dolayı zevk almakta, kurbanla empati kuramamaktadır (Miller ve Lynam, 2006).

Campell (1998) şiddet kavramını gözle görülebilen bedensel yaralanmalara neden olan ve davranışı yapan bireyin davranışından dolayı suçlu olarak sorumlu tutulabileceği tüm fiziksel davranışlar olarak tanımlamaktadır. Şiddet, fiziksel saldırganlıkla eşanlamli gibi kullanılsa da fiziksel saldırganlıktaki saldırgan davranışlar şiddete göre daha az zarar vericidir.

DSM-IV'de (2002; Güleç, 2003) saldırgan davranışları çeşitli boyutlarıyla kapsayan; karşı koyma bozukluğu, davranım bozukluğu ve antisosyal kişilik bozukluğu gibi psikolojik bozukluklar yer almaktadır. Ancak zorbalık bu psikolojik bozukluklar sınıflandırması içinde yer almamaktadır.

Olweus (1999; akt. Pişkin, 2002) saldırganlık, şiddet ve zorbalık arasındaki farkı bir şemayla açıklamaktadır (Bknz. Şekil 1). Bu şemaya göre, saldırganlık, zorbalık ve şiddeti kapsamaktadır. Zorbalık ve şiddet, saldırganlığın içinde yer alan davranışlarda fiziksel içerikli olduklarında birbiriyle birleşmektedir. Bu anlamda fiziksel zorbalık aynı zamanda fiziksel şiddet gibi de anlaşılmaktadır. Ancak zorbalık tekrarlılık ve taraflar arasında güç dengesizliği olması açısından fiziksel şiddetten ayrılmaktadır. Bir davranışın şiddet olarak tanımlanması için tekrarlı olmasına veya taraflar arasında güç dengesizliğinin olmasına gerek yoktur.

Şekil 1- Saldırganlık, şiddet ve zorbalık şeması (Olweus, 1999; akt. Pişkin, 2002).

Alanyazın incelendiğinde zorbalığın nasıl tanımlanacağına ilişkin araştırmacılar arasında görüş birliği bulunmadığı görülmektedir. Bazı araştırmacılar diğer bireylere kasıtlı olarak yapılan tüm saldırganca davranışları zorbalık olarak tanımlarken, bazı araştırmacılar ise doğrudan, tekrarlı olarak meydana gelen ve içinde kasıt olan saldırgan davranışları zorbalık olarak tanımlamaktadır. Bu kavram karmaşası zaman zaman gereğinden fazla öğrencinin zorba veya kurban olarak nitelenmesine, araştırma bulgularının farklı yorumlanmasına neden olduğu gibi kültürler arası bulguların yorumlanmasını da güçleştirmektedir (Rigby, 2002; Griffin ve Gross, 2004). Rigby (2002) zorbalığın saldırganlıkla karıştırıldığını ve birçok araştırmada zorbalıkla saldırganlığın aynı anlamda veya birbirleri yerine kullanıldığını belirtmektedir. Pişkin (2002) zorbalığı tanımlarken aile içi şiddet ve çocuk istismarı kavramlarının tanımlanmasında olduğu gibi zorbalığı tanımlamanın da güç olduğunu, zorbalık teriminin hukuksal bir terimden çok, bir eğitim terimi olarak ele alındığını ve araştırmaların büyük kısmını eğitim araştırmacılarının gerçekleştirdiğini belirtmektedir.

Schuster (1999) zorbalığı bireyin kendini savunamadığı, zaman içinde uzun periyotlarda süregelen bir veya birden çok bireyin doğrudan veya dolaylı olarak meydana getirdiği, kasıt içeren tüm saldırgan davranışlar olarak betimlemektedir. Başka bir tanımda ise saldırganlığın alt boyutu olarak zorbalık fiziksel ve psikolojik zarar vermeye neden olan genellikle saldırganca ve tekrarlı olan davranışlar olarak tanımlanmaktadır (Thompson, 1991: akt. Kalliotis, 2000).

Pişkin (2002) geniş bir taramadan sonra zorbalığı; bir ya da birden çok öğrencinin, kendilerinden daha güçsüz öğrencileri kasıtlı ve sürekli olarak rahatsız etmesiyle sonuçlanan ve kurbanın kendisini koruyamayacak durumda olduğu bir saldırganlık türü olarak nitelemektedir.

Tani ve diğerlerine göre (2003) zorbalık, akran gruplarının birbirlerini olumsuz yönde etkileyerek, birbirlerine karşı sözel, fiziksel veya sosyal saldırganlığın içine girecek şekilde (isim takma, tehdit etme, usandırma, vurma vb.) farklı zaman dilimleri içinde tekrarlı olarak kaba güç kullanılmasıdır.

Güvenir (2004) zorbalıktan akran istismarı olarak bahsederek, bir bireyin/grubun bir bireye uyguladığı, tekrarlayıcılığı ve sürekliliği olan, gücün sistematik olarak kötüye kullanılmasını içeren, zarar verici ve incitici saldırgan davranış olarak tanımlamaktadır.

Yabancı kaynaklarda zorbalığın tanımlamasında yaygın olarak Olweus'un tanımlamasının kullanıldığı görülmektedir. Bu tanıma göre “bir öğrenci, bir veya birden çok öğrencinin olumsuz hareketlerine tekrarlı olarak ve bir defadan çok maruz kalıyorsa zorbalığa maruz kalmış veya kurban olmuştur” (Olweus, 2005:9) şeklinde tanımlanmaktadır.

Smith ve Sharp (1994) Olweus'un tanımındaki olumsuz davranışın tekrar etmesine benzer şekilde zorbalığı gücün sistematik olarak kötüye kullanılması olarak tanımlamaktadır. Tekrarlılık ve güç eşitsizliği zorbalık için evrensel bir kriter olarak kabul görmektedir (Smith ve Brain, 2000). Bir davranışın zorbaca kabul edilmesi

için; kasıtlı olarak zarar verme amacına dayanması, zorba ve kurban arasında zorba lehine psikolojik veya fiziksel güç eşitsizliği bulunması ve davranışın zorba tarafından farklı zaman dilimlerinde yinelenmesi gerekmektedir (Rigby, 2003).

Olweus'a göre (2005) zorbalık tanımı yapılabilmesi için 3 ölçüt dikkate alınmalıdır. Bunlar:

1. Zorbalık, saldırganca olmalıdır veya içinde kasıtlı zarar verme bulunmalıdır.
2. Zorbalık, tekrarlı olmalıdır ve birden çok kez meydana gelmelidir.
3. Zorbalığa katılan kişiler arasında güç dengesizliği olmalıdır.

Greene (2000; akt. Griffin ve Gross, 2004) ise bir davranışın zorbalık olarak kabul edilebilmesi için araştırmacıların üzerinde fikir birliğine vardığı 5 davranışın olması gerektiğini ileri sürmektedir. Bunlar:

1. Zorba, kurbanı zarar verme veya korkutma niyetinde olmalıdır,
2. Kurbanı yönelik saldırganlık tekrarlı olarak meydana gelmelidir,
3. Kurban sözel ya da fiziksel saldırganlığa girecek şekilde zorba'yı kışkırtmamalıdır,
4. Zorbalık benzer sosyal gruplar içinde meydana gelmelidir,
5. Zorba gerçekte veya algılanan güç olarak kurbandan daha güçlü olmalıdır.

Genel olarak yerli ve yabancı literatürde okullarda saldırganlıkla ilgili yapılan araştırmalarda, güçlü lehine güç dengesizliğinin olduğu, kurbanın kendini savunmasız, örselenmiş hissettiği, tekrarlılığın söz konusu olduğu ve zorbanın kurbanla empati kuramadığı saldırganca davranışlar için zorbalık (bullying) tanımlaması yapılmaktadır. Zorbalığı tanımlarken tekrarlanan olumsuz davranışlar ve güç dengesizliği ise ipucu olarak nitelendirmeye yardımcı olmaktadır.

Olweus'a göre zorbalık proaktif saldırganlığın içinde yer almaktadır. Zorbalık; doğrudan zorbalık (direct bullying) ve dolaylı zorbalık (indirect bullying)

olarak iki boyuta ayrılmaktadır. Doğrudan zorbalık fiziksel ve sözel saldırı davranışlarını içerirken, dolaylı zorbalık veya sosyal/ilişkisel zorbalık ise kasıtlı yalnız bırakma veya dışlama gibi davranışları içermektedir (Olweus, 2003). Fiziksel zorbalığın içine giren davranışlar arasında vurmak, yumruklamak, tekmelemek, tırmalamak, çelmelemek, tükürmek bulunurken, sözel zorbalıkta ise isim takmak, alay etmek, onurunu zedelemek, küçük düşürmek, iğnelemek, hakaret etmek, söylentiler çıkarmak ve küfür etmek yer almaktadır (Griffin ve Gross, 2004; Fekkes, Pijpers ve Verloove-Vanhorick, 2005). Lee'ye göre (2005) fiziksel ve sözel zorbalığın yanı sıra üçüncü bir kategoride de bir veya birden çok öğrenciyi görmezden gelerek, dışlayarak veya yabancılaştırarak gruptan izole eden sosyal zorbalık türü bulunmaktadır.

Ergenler saldırganca davranışları sadece dövme, kavga etme gibi fiziksel şiddet olarak algılamakta şiddetin diğer türlerini şiddet olarak tanımlamamaktadır (Üner, Uysal, Soysal, Polat ve Şeker, 2006). Türkiye'de yapılan araştırmalarda öncelik sırasına göre en çok sözel, fiziksel, duygusal ve cinsel içerikli zorbalık türleri gözlemlendiği bulgulanmıştır (Çinkır, 2006).

Zorbalığın içinde yer alan gruplar homojen değildir. Bazı öğrenciler bir zorbalığın kurbanıyken başka bir zorbalığın zorbası olabilmektedir (Andershed, Kerr ve Statfin, 2001). Bu durum zorbalığın sanki bir salgın hastalıkmiş gibi bir okulda başladığında hızlı bir şekilde yayılabileceğine yorumlanabilmektedir.

Zorbalığa maruz kalmak çocuk ve ergende derin izler bırakmaktadır. 1997 yılında Londra'da akranlarının kendisinin şişman olmasıyla alay edilmemesinden dolayı intihar eden genç bir kız zorbalığa maruz kalmanın olumsuz sonuçlarına bir örnektir (Smith, Twenlow ve Hoover, 1999). Okul yıllarda başlayan maruz kalınan zorbalığın etkileri yetişkinlik yıllarında devam etmektedir (Santrock, 2001:448). Lane (1989) zorbalığa maruz kalmanın öğrencinin geleceğe ilişkin düşünce biçimlerini bozarak şiddet davranışlarının artacağını, sağlık problemlerine, düşük arkadaş ilişkilerine, sosyal sınıfta gerilemeye, okul sorunlarına, farklı boyutlarda strese, sınıf tekrarına, yalnızlaşmaya ve okulun güvensiz bir yermiş gibi

algılanmasına yol açacağını vurgulamaktadır. Ayrıca zorbalığa tanık olmak veya kurban olmak duygudurum ve davranış bozukluklarına, travma sonrası stres bozukluğuna, depresyona ve kendine zarar vermeye neden olmaktadır (Flonnery, Wester ve Singer, 2003). Okullarda maruz kalınan şiddet psikolojik travma semptomlarını ve şiddet davranışlarını yordamaktadır. Zorbalığın sonucunda okullarda şiddet, tehdit, silah taşıma, cinayet, insanlara çılgınca ateş etmek ve kaza sonucu ölüme sebep olmak gibi sonuçlara neden olmaktadır (Flonnery, Wester ve Singer, 2003). Zorbalık depresyonla (Roland, 2002), düşük kendilik değeriyle (Smith ve Brain, 2000) ilişkilenebilir. Zorbalık yetişkinlik yaşantısı, çalışma hayatı, aile hayatı ve hapse girmek gibi yaşamın tüm alanlarında önemli etkiye sahiptir (Smith ve Brain, 2000). Ayrıca zorbalık sadece okullarda kalmamakta, okul dışına ve okuldan sonraki yaşama da yansımaktadır. Zorba öğrenciler yaşamlarının ilerleyen dönemlerinde, okul dışında dışarıda şiddet davranışlarını devam ettirmekte ve silah taşımaktadırlar (Andershed, Kerr ve Statfin, 2001).

Zorbalık bazı psikolojik yada fiziksel sağlık problemlerine yol açabilmektedir. Zorbalıktan kaynaklanan ruh sağlığı problemleri 4 başlık altında toplanmaktadır (Rigby, 2003).

1. *Düşük psikolojik iyilik hali (Low psychological well-being):* Zorbalığa maruz kalan kurban kendini psikolojik olarak mutsuz, değersiz, öfkeli ve kederli hisseder.
2. *Düşük sosyal uyum (Poor social adjustment):* Zorbalığa maruz kalan kurbanı zorbalığın meydana geldiği okul, işyeri gibi sosyal ortarlardan uzaklaşır ve yalnız kalmayı ya da o ortama katılmamayı tercih eder.
3. *Psikolojik rahatsızlık (Psychological Distress):* Zorbalığa maruz kalan kurban yüksek derecede kaygı yaşayabilir, depresyona girebilir ve intihara ilişkin duyguları artabilir.
4. *Fiziksel rahatsızlık (Physical unwellness):* Zorbalığa maruz kalan kurbanda tıbbi tanı alabilecek psikolojik rahatsızlıklar ve psikosomatik belirtiler bulunabilir.

2.2. Okullarda Şiddet ve Zorbalık

Bazı araştırmacılar zorbalığın aslında uzun zamandır okullarda var olduğunu, hatta 1847 yılında yayınlanan Oliver Twist ve 1838 yılında yayınlanan Nicholas Nickleby isimli romanların o dönemde de zorbalık davranışlarının okullarda yer aldığını yansıttığını belirtmektedirler (Ministry of Public Safety and Solicitor General, 1998).

Goldstein ve Conoley (1997)'in Amerika Birleşik Devletlerindeki okullar için “artış öncesi dönemi” olarak adlandırdığı 1960’lı yıllarda öğrenciler arasındaki şiddet davranışları okul dışında gözlenirken, 1960’lı yılların sonuna doğru şiddet okulun içine girmeye başlamasıyla, okullarda şiddete ilişkin araştırmalarında arttığını vurgulamaktadırlar.

Zorbalığa ilişkin ilk tanımlamayı, 1973’de Heinemann; grup etkinliğini bozan bir öğrencinin grup tarafından saldırıya uğraması şeklinde yapmıştır (Lane, 1989). Okullarda öğrenciler arasındaki şiddet davranışlarını araştıran Olweus ise, 1970’lerde Norveç okullarında zorbalığın doğasını, yaygınlığını ve türlerini betimleyerek zorbalık (bullying) terimini kavramsallaştıran ilk araştırmacı olmuştur (Olweus, 2003; Smith, Pepler ve Rigby, 2004b). Olweus, Heinemann’dan farklı olarak zorbalığı bir grup öğrencinin bir öğrenciye yaptığı saldırganca davranışlar olarak tanımlamanın yerine zorbalığın bireysel veya grup davranışı olabileceğini öne sürmektedir (Kalliotis, 2000). Olweus okullarda öğrenciler arasındaki şiddet davranışlarını araştırırken ilk yıllarda zorbalık için Heinemann gibi çeteleşme (mobbing) tanımını kullansa da zamanla anlam karmaşasını önlemek için daha uygun olarak gördüğü zorbalık (bullying) terimini kullanmıştır (Heinemann,1972; Olweus, 1973: akt. Olweus, 2005). Günümüzde okullarda şiddetle ilgili araştırmalarda zorbalık kavramı yaygın olarak benimsenmektedir. Ülkemizde yapılan araştırmalara bakıldığında zorbalık için; akran zorbalığı, okul zorbalığı ve akran istismarı gibi kavramların kullanıldığı gözlenmektedir (Pişkin, 2002; Güvenir, 2004; Koç, 2006).

Zorbalıkta cinsiyet farklılığını araştıran bazı araştırmalar erkeklerin kızlara göre daha fazla zorba ve kurban olduklarını ortaya koymuştur (Olweus, 1995; Kalliotis, 2000; Karaman-Kepenekci ve Çınkır, 2006). Ancak zorbalığa katılmada cinsiyete dayalı anlamlı farklılık olmadığını belirten araştırmacılar da bulunmaktadır (Rigby, 2004). Zorbalıkla ilgili çalışmalarda genellikle kendini bildirme tarzı ölçme araçlarıyla araştırıldığı için kızların erkeklere oranla kendilerine ait bilgileri daha az bildirme eğiliminde olduklarını yada kızların erkeklere oranla daha az saldırgan tutum sergiledikleri şeklinde yorumlanmıştır (Pepler, Craig, Connolly, Yuile, ve McMaster, 2006).

Erkekler ve kızlar arasında zorbalığın türleri açısından farklılıklar bulunmaktadır. Erkekler kızlara göre daha çok fiziksel zorbalık yaparken (Kepenekci ve Çınkır, 2006) sözel/sosyal zorbalık kızlarda daha fazla gözlenmektedir (Olweus, 1995). Erkek ergenler kız ergenlere göre daha çok cinsel içerikli zorbalık davranışları göstermektedirler (Pepler, Craig, Connolly, Yuile, ve McMaster, 2006). Ancak bazı araştırmacılara göre ise de kız ve erkekler arasında zorba olma sıklıkları arasında fark bulunmamaktadır (Rigby, 2004a). Alikasifoglu ve diğerlerinin (2007) Türkiye’de ergenler üzerinde yaptıkları araştırmalarında ise erkeklerin kızların zorba ve kurban olmada birbirlerine benzedikleri gözlenmektedir.

Zorbalık davranışları erken yaşlarda başlamaktadır. Okul öncesi öğretmenleri zorbalık davranışlarının 2-3 yaşlarında karakterize olduğunu belirtmektedir (Ministry of Public Safety and Solicitor General, 1998). Saldırganlığın yaşla birlikte değiştiğini ifade eden Korkut (2004:327) fiziksel saldırganlığın yaşı küçük olan çocuklarda sözel becerilerin tam anlamıyla oluşmadığı için daha yaygın olduğu ancak yaşla birlikte gelişen sözel becerilerle birlikte sözel saldırganlığın yerini dolaylı saldırganlık türlerine bıraktığını belirtmektedir. Zorbalığın saldırganlığın alt formu olduğu düşünüldüğünde yaşla ilgili bu açıklamanın zorbalık için gerçekleşmesi olası olarak düşünülmektedir.

Araştırma sonuçları çoğunlukla zorbalıkla ilgili olumsuz davranışların yaşla birlikte azaldığını göstermekle birlikte (Olweus, 2005) tam tersine yaşla birlikte

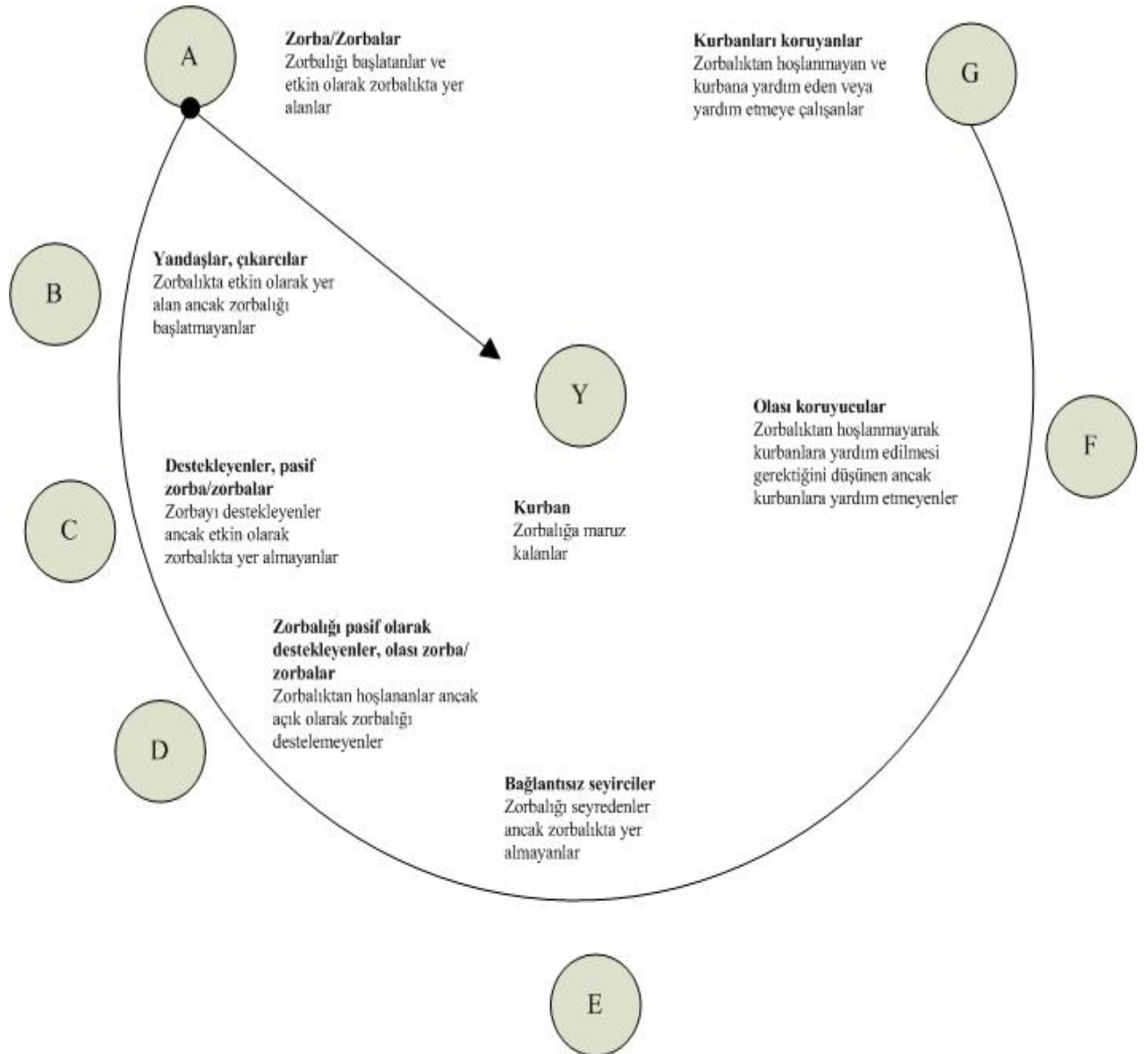
yükseldiği yönünde araştırma sonuçları da bulunmaktadır (Baldry ve Farrington, 2000). Bununla birlikte araştırma sonuçlarında lise son sınıfa doğru zorbaca davranışların azaldığını ancak yaygınlık olarak ilköğretim birinci ve ikinci kademeyle benzerlik gösterdiği bilinmektedir (Chapell ve diğerleri, 2006).

Olweus (2005) bir öğrencinin bir veya birden çok öğrencinin sürekli olarak olumsuz eylemlerine maruz kalıyor olması durumunda kurban (victim), olumsuz eylemi yapan öğrenci olması durumunda ise de zorba (bully) olduğunu belirtmektedir. Geleneksel sınıflanmanın aksine günümüzde zorbalığa katılan öğrencileri kategorilere ayırırken zorba ve kurban olarak iki gruba ayırmak yeterli gelmemektedir. Başlarda araştırmalarda zorba ve kurban olarak iki kategoriye ayrılan zorbalık, günümüzde zorba, kurban, zorba/kurban ve zorbalığa seyirci kalan/katılmayan olarak dört kategoriye (Solberg ve Olweus, 2003) ayrıldığı gibi, zorbalığa katılan öğrencileri akran grup dinamikleri açısından değerlendirerek zorba, kurban, zorbayı destekleyen, zorbaya yardımcı olanlar, kurbanı koruyanlar ve dışarıda kalanlar olarak altı gruba da ayrılabilir (Salmivalli, 1999). Bu araştırmada Solberg ve Olweus (2003) zorbalık sınıflandırılması kullanıldığı için zorbalığa katılan ergenler; zorba, kurban, zorba/kurban ve dışarıda kalanlar olarak sınıflandırılmaktadır.

Zorbalar genel olarak; kurbanı karşı zorbalığı başlatan, *saldırgan davranan zorbalar* ve zorbalığa katılmasına rağmen zorbalığın başlamasına neden olmayan *pasif zorbalar* olarak ikiye ayrılmaktadır (Olweus, 2005). Zorbaların ikiye ayrıldığı gibi kurbanlarda birden çok alt boyuta ayrılmaktadır. Olweus (2005:32) iki tür kurban olduğunu belirtmektedir. Bunlardan birincisi olan *pasif kurbanlar* (passive victim) bireysel olarak güvensiz ve kendilerini değersiz hisseden bireylerdir. Kendilerine saldırıldığında ve hakaret edildiğinde öç alma eğilimde değildirler. İkinci kurbanlık türü olan *boyun eğen kurbanlar* (submissive victim) pasif kurbanlarda az bir farkla özellikle erkek öğrencilerde fiziksel zayıflıkla birleşerek zorbalığa karşı kaygılı ve boyun eğici örüntüler içinde olan kurban türüdür. Pasif ve boyun eğen kurbanlar kurban öğrencilerin %85'ini oluşturmaktadır. Geride kalan %15'lik dilimde ise saldırganca bir davranışa karşı tepki vererek kurban olmuş olan

proaktif kurbanlar, zorba/kurbanlar veya saldırgan kurbanlar yer almaktadır (Olweus, 2005). Bernstein ve Watson (1997) ise kurbanlığı 2 ana başlık altında toplayarak ilki için zorbalığa karşı sıra dışı şekilde tepki göstermeyen ve asla saldırgan davranışları olmayan kurbanları sınıflandırdıkları; pasif kurban, kurban ve düşük derecede saldırgan kurban olarak belirlerken ikincisi için ise zorba ve daha pasif kurbanlar tarafından dışlanan, diğerleri tarafından kendilerine zorbalık yapılması yönünde provokasyon olan proaktif kurban ve yüksek derecede saldırgan olan kurban olarak kategorilere ayırmaktadırlar.

Şekil 2- Zorbalık döngüsü (Olweus, 2003).

Olweus (2003) zorbalığa karışan öğrencilerin profillerini belirttiği zorbalık döngüsünde aslında zorbalığa dahil olan bir öğrencinin zorbalığın diğer biçimleriyle de yakından ilişkili olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Zorbalık döngüsünde (Şekil 2) zorbalığı başlatan zorbaların (A) hemen yanında zorbalara destek olan ancak zorbalığı zorba olarak başlatmayan zorbaların yandaşları (B) bulunmaktadır. Bu iki grubun hemen yanında bunları destekleyen (örneğin kurban hakkında söylenti çıkararak zorbanın kurbanına saldırmasını sağlamak gibi) ama etkin olarak zorbalığa katılmayan öğrenciler (C) yer almaktadır. Zorbalığı seyreden ve bundan zevk alan bir grup öğrenci ise gelecekte olası zorbalar olarak (D) döngüde yerini almaktadır. Bir grup öğrenci ise zorbalığı görmesine rağmen tepki vermeden zorbalığın olduğu yerden uzaklaşan (E) öğrencilerdir. Zorbalıktan hoşlanmayan ve onlara destek verilmesi gerektiğini düşünmesine karşın kurbanı açık destek vermek için hareket etmeyenlerin (F) yanı sıra zorbalıktan hoşlanmayan ve kurbanın zorbalıktan kurtulması için kurbanı destek olan (G) öğrenciler de döngüde bulunmaktadır. Son olarak her şeyin odağında ve zorbanın olumsuz tekrarlayıcı davranışlarına maruz kalan kurban (Y) bulunmaktadır. Bu döngüden anlaşılacak başka bir çıkarım ise zorbalığa karışan farklı gruptaki öğrenciler birbirlerinden çok ayrıymış gibi algılansa da aslında birbirlerine pamuk ipliğiyle bağlı olduklarıdır. Bunun için bu döngü içine giren öğrenci her an zorba veya kurban olabilmektedir.

Araştırmacılar zorbalığa karışan öğrencileri sadece zorba ve kurban olarak sınıflandırma eğilimindedir (Olweus, 2003). Literatür tarandığında bu yaklaşım birçok farklı davranış örüntülerini içinde barındıran zorbalık kavramını sınıflandırma da oldukça yetersiz kaldığı görülmektedir. Ergen zorbalığını niteleyen tekrarlayıcı olumsuz davranışların birden fazla farklı türü bulunmaktadır. En belirgin zorbalık türleri, doğrudan ve ya dolaylı örüntüler içinde gözlenen fiziksel veya sözel zorbalık türleridir (Sanders, 2004).

Farklı zorbalık türlerini ve bu türlerin kapsadığı davranışların listesi tablo 1’de kapsamlı olarak ele alınmaktadır (Ministry of Public Safety and Solicitor General, 1998).

Tablo 1- Zorbalık davranışları listesi (Ministry of Public Safety and Solicitor General, 1998).

Davranış kategorileri	Zorbaca davranışların biçimleri	
	Endişelenilmesi gereken davranışlar	Ciddiyetle endişelenilmesi gereken davranışlar
Fiziksel saldırganlık	• İtme • Dürtme • Tükürme • Tekmeleme • Vurma	• Silahla tehdit etme • Mala zarar verme • Hırsızlık
Sözel saldırganlık	• Alay etme • İsim takma • Kötü bakma • Sataşma	• Telefonla korkutma • Alt kimliğiyle, cinsel eğilimleriyle alay etme • Başkasını tehlikeli işlere cesaretlendirme • Mala karşı sözel tehdit oluşturma (Çalmakla, kırmakla tehdit etmek gibi) • Sözel olarak şiddet tehdidi oluşturmak veya başkasının bedenine zarar vermesini dayatmak. • Baskı kurma • Haraç alma
Sosyal Yalıtım	• Dedikodu yayma • Utandırma • Diğer öğrencilerin ona aptalmış gibi bakmasını sağlama • Hakkında söylenti yayma • Gruptan dışlama	• Kine kışkırtma • Irkçı, seksist veya homofobik yalıtım • Diğerlerinin suçlamasını sağlamak • Toplum önünde küçük düşürme • Kötü niyetli söylentiler yayma

Yukarıda sıralanan zorbalık türlerine ek olarak teknolojik araçların kötüye kullanılması ile ortaya çıkan siber zorbalıkta (cyber bullying) son zamanlarda yaygın bir zorbalık türü olarak ele alınmaktadır. Öğrencilerin interneti, chat odalarını, cep telefonlarını, anlık ileti programlarını (MSN, Yahoo Messenger, AOL vs.) kullanarak zorbalık yapmaları gün geçtikçe yaygınlaşmaktadır. Artık yerli ve yabancı alanyazında siber zorbalık (cyber bullying) sıklıkla yerini almaya başlamıştır (Williams ve Guerra, 2007; Kowalski ve Limber, 2007; Agatston, Kowalski ve Limber, 2007; Ybarra ve Kimberly, 2007; Ybarra, Diener-West ve Leaf, 2007; Erdur Baker ve Kavşut, 2006).

2.3. Zorbalık Davranışlarında Yer Alan Ergenlerin Bazı Kişisel ve Sosyal Özellikleri

Zorbalığa farklı statülerde dahil olan öğrencilerin farklı kişisel ve sosyal özellikleri bulunmaktadır (Tani ve diğerleri, 2003). Bu bölümde zorbalığa farklı statülerde katılan ergenlerin bazı kişisel ve sosyal özelliklerine yer verilmektedir.

2.3.1. Zorba Ergenler

İlköğretim ve ortaöğretime devam eden öğrencilerin %7'si devamlı olarak diğer öğrencilere zorbalık yapmaktadır (Olweus, 2005). Zorbalarının karakteristik özelliklerini bilmek olası zorbaların önüne geçmek için önleyici çabaların etkililiğini artırmada faydalı olacaktır. Genel özellikleri açısından zorbalar; öğretmenlerine, akranlarına ve ailesine karşı şiddet kullanmaya karşı pozitif tutumu olan, diğer öğrenciler üstünde egemen ve güçlü olma ihtiyacı duyan, dürtüsel olarak davranışlarının sonunu düşünmeden hareket eden, zorbaca davrandığı kişilere karşı empati kuramayan, olumsuz davranışlarının diğerleri tarafından olumlu algılandığını varsayan öğrencilerdir (Olweus, 2005:34-35). Zorbaların saldırgan olmasını açıklamaya yardımcı olan iki görüşten ilki zorbaların diğerleri üzerinde kontrol kurma ihtiyacı duydukları için içtepisel olarak zorbaca davranmayı arzuladıkları yönünde açıklarken, ikincisi ise erken gelişim dönemlerinde zorbaların saldırgan

davranışları ilk bakıcılarından model alma yoluyla öğrenerek içtepesel saldırganlıklarını kontrol etmediği yönündedir (Bernstein ve Watson, 1997).

Aralarında cinsiyet farkı olmaksızın maskülen özellikler zorbalığı yordamaktadır. Maskülenlik ve zorbalık erkeklerde yüksek ilişkiye sahipken, feminenlik ve kurbanlıkta kızlarda orta derecede ilişkilenebilmektedir (Gini ve Pozzoli, 2006). Bunun içindir ki zorbalık ve zorbaca davranışlar erkeksiliğe yüklenen davranış biçimleridir. Zorba ergenler akranlarına oranla daha fazla saldırgan davranışları ve kaba gücü kullanma eğilimindedirler (Pepler, Craig, Connolly, Yuile ve McMaster, 2006). Zorbalar kendilerine benzeyen zorbaları model alma eğiliminde olan, fiziksel gücünü öne çıkarmaktan ve olumlamaktan, saldırganca davranmaktan, kurallara uymamada sorun yaşayan, diğerlerinin duygularını görmezden gelen bireylerdir (Çınkır, 2006).

Zorbalar dışadönük kişilik özelliklerine sahip oldukları için akranları tarafından kabul görme ihtiyacı duymaktadırlar ve bu ihtiyaç onların zorbaca davranışlar sergileyerek dikkat çekmelerine neden olmaktadır. Ayrıca zorbalar diğer akranlarına oranla daha enerjiktirler. Ancak akranları kadar dost yanlısı değildirler. Ayrıca zorbalar kurbanlara oranla daha sık duygusal ruhsal dengesizlik yaşamaktadırlar (Tani ve diğerleri, 2003).

Zorbalar, sınıfları içerisinde popüler öğrenciler gibi düşünülse de araştırmalarda zorbaların ortalamaya yakın popülerlikte olduğu ortaya çıkmaktadırlar. Zorbaların çok az sayıda arkadaşları vardır ve genellikle kendilerini destekleyen 2-3 arkadaşıyla birlikte ufak gruplar halinde dolaşmaktadırlar. Erkek zorbalarda fiziksel güçleriyle saldırganlık tepki örüntüleri birleşmektedir. Zorba ne kadar çok fiziksel güce sahipse sahip olduğu gücü o doğrultuda kötü amaçlı kullanmaktadır (Olweus, 2005). Zorbalar düşmanca tutumlar sergileyen aile çevresinde büyümekte, birincil bakıcıları tarafından sevilmediklerini düşünmekte, ailelerine karşı güvensiz ve kaçınan bağlanma örüntülerine sahip bireylerdir (Bernstein ve Watson, 1997).

Zorbaların zorbalığa maruz kalan ve daha önce zorba veya kurban olmamış öğrencilere göre sigara kullanması, düzenli alkol tüketimi, bilgisayar oyunu oynaması ve cinsel hareketliliği daha fazladır. Bir üst sınıfa geçmede diğer gruptaki öğrencilere göre daha çok zorlanmaktadırlar (Alikasifoglu ve diğerleri, 2007). Kendilik değerleri zayıf olan zorbaların düşünce biçimleri kaygılı ve güvensiz olmalarına yol açarak saldırgan olmalarına yol açmaktadır. Diğer öğrencileri yönetmeyi ve gücü ellerinde tutma ihtiyacı duymaktadırlar. Saldırgan davranışları zorbalara saygınlık sağlamaktadır (Olweus, 2005:34-35). Zorbalarında aynı kurbanlar gibi duygusal problemleri ve depresyon belirtileri diğer akranlarına oranla yüksektir. Tepkisel zorbalarda intihara ilişkin düşünceler ve depresyon belirtileri zorba olmayan akranlara oranla daha belirginken proaktif zorbalarda ise intihara ilişkin düşünceler akranlarına oranla daha belirgindir. Ayrıca proaktif zorbalarda daha belirgin olmakla birlikte tepkisel zorbalarda da suç davranışları diğer akranlarına oranla daha belirgindir (Wal, 2005).

Huebner ve Morgan'a göre (2002) zorba ergenler eleştirileri kabul etmede zorlanan, dikkatlerin odağında olmak isteyen, yetişkinliklerinde antisosyal olma, şiddeti kullanma eğiliminde olma ve kanunlara uymama gibi problemler yaşayan bireylerdir.

Zorba öğrenciler zorbalığa katılmayan öğrencilere oranla daha çok saldırgan davranış örüntüleri ve kişilik özellikleri göstermektedirler. Zorbalar şiddet kullanmaya karşı pozitif eğilim gösteren, saldırgan olmayan problem çözme becerileri zayıf, saldırgan eğilimli, soğuk, benmerkezci, geleneklere uymayan, sosyal olmayan, merhametsiz, huzursuz bireylerdir (Andershed, Kerr ve Statfin, 2001).

2.3.2. Kurban Ergenler

Okul çağındaki çocuk ve ergenlerin yaklaşık olarak %7'ile %10 arasındaki kısmı tekrarlı olarak kurban olmaktadır. Kurbanlar, genellikle diğer öğrencilere göre daha kaygılı, güvensiz, hassas, sessiz, çekingen ve sakin olan öğrencilerdir. Zorba öğrencilerin saldırganca davranışlarına çoğunlukla ağlayarak karşılık

vermektedirler. Kurbanların düşük kendilik değerleri bulunmakla birlikte kendini olumsuz görme, hatalı hissetme, aptalmış gibi hissetme eğilimleri bulunmaktadır. Kurbanlar, sınıflarında yalnızdırlar, kendilerine yakın hissettikleri arkadaşları yoktur. Saldırgan olmadıkları gibi sataşma, kışkırtma eğilimleri de bulunmamaktadır. Maruz kaldıkları zorbalığı proaktif olarak değerlendirmek yerine tepkisel olarak değerlendirerek suçu kendilerinde aramaktadırlar. Şiddete ve şiddeti kullanıma karşı olumsuz tutuma sahiptirler (Olweus, 2005:31,32,33).

Kurbanların; hassas, çekingen, kaygılı, pasif kişilik özellikleri bulunmaktadır (Furlong ve diğerleri, 2004; Çınkır, 2006). Kurbanlar zorbalara karşı kendilerini kontrolsüz ve güçsüz hissederken zorbalara ise kendileri kontrolü elinde tuttuklarını hissetmektedirler (Smith ve Brain, 2000). Kurban erkek öğrenciler genellikle akran grubundaki diğer öğrencilerden fiziksel olarak daha zayıftırlar. Erkek öğrencilerin fiziksel olarak sınıfındakilerden zayıf olması zorbalığa maruz kalmalarını olasılaştırmaktadır. Erkek kurbanlar aileleriyle özellikle de anneleriyle olumlu ilişkilere sahiptirler. Bu olumlu ilişki bazen aşırı koruyucu aile tipi olarak değerlendirilmektedir (Olweus, 2005).

Kurban ergenler; zorba, zorba/kurban ve daha önce zorba veya kurban olmamış öğrencilere göre daha düşük sosyo ekonomik statüdeki ailelere sahiptirler ve karşı cinsten olan öğrencilere arkadaşlık kurmada, yeni arkadaş kazanmakta zorlanmaktadır (Alikasifoglu ve diğerleri, 2007). Baldry ve Farrington (2000) okulda ilk sınıflarda olmanın kurban olmayı yordadığını ileri sürmektedirler. Öğrencilerin okulun ilk sınıflarında olması çevreyi tanımamalarına ve zorbalığa karşı destek alacakları akran desteği için sosyal çevrenin henüz oluşmamasından dolayı zorbalığa maruz kalmalarına neden olabilmektedir.

Kurbanlar; şu an kurban olmaya devam edenler, kurban olmaktan kaçanlar ve yeni kurbanlar olarak kendi içlerinde ayrılabilirler. Cinsiyet farkı olmaksızın, şu an kurban olmaya devam eden ergenlerin kurban olmayan ergenlere oranla okulda arkadaş sayıları daha azdır. Okul devamsızlığı sorunu daha fazla yaşamaktadırlar.

Ayrıca problem tarama ölçeklerinden daha yüksek değerler almaktadırlar (Smith ve diğerleri, 2004).

Bernstein ve Watson (1997) kurban olmaya yatkınlığı belirleyen üç önemli delil olduğunu öne sürmektedir. Bunlardan ilki kurbanların diğer bireylere göre anlamlı derecede farklılaşan bireyler olmasıdır. İkincisi daha öncelerde kurban olan birey kurbanlığını daha ileriki zamanlara taşıması üçüncüsü ise diğer öğrencilerin yüksek olasılıkla potansiyel kurbanları kolaylıkla tanınması, kurban olarak belirlemesidir. Bu üç etken birleştiğinde birey kronik kurban olmaya aday olmaktadır.

Kurbanların psikolojik incinebilirlikleri, akran retti ve fiziksel dezavantajlı olma olasılıkları diğer gruplara göre daha yüksektir. Öğretmen puanlamasına göre kurbanlar duygusal kararlılıkları yüksek olan ve koruyucu bireylerken dışarıda kalanlara göre daha dostane ve insaflıdırlar. Ayrıca kurbanların akranları tarafından ret edilmesi onların duygusal kararlılıklarını olumsuz etkilemektedir (Tani ve diğerleri, 2003). Kurban ergenler psikolojik ve fizyolojik olarak depresyon, mide ve baş ağrısı gibi sağlık problemleri olan, zorbalıktan dolayı devamsızlık yapma eğiliminde olan, yetişkinliklerin anksiyete bozukluğu olması olası, düşük kendilik değeri olan ve diğer bireylerin hayatını kontrol etmesi eğiliminde olan bireylerdir (Huebner ve Morgan, 2002).

2.3.3. Zorba/Kurban Ergenler

Zorba/kurbanlar, zorbalıkta tanımlanması en güç grupturlar (Olweus, 1995). Zorba olan ergenlere benzer şekilde zorba/kurban ergenlerde, zorbalığa maruz kalan ve daha önce zorba veya kurban olmamış öğrencilere oranla sigara kullanması, düzenli alkol tüketimi, bilgisayar oyunu oynaması, cinsel hareketliliği daha fazladır. Zorba/kurbanların üst sınıfa geçmeleri diğer gruptaki öğrencilere göre daha zordur. Zorba/kurban öğrencilerin anneleri zorba, kurban ve seyirci olan öğrencilerin annelerinden daha az eğitime sahiptirler (Alikasifoglu ve diğerleri, 2007).

Zorba/kurbanlar kaygılı, saldırgan davranışları olan, öğrenciler arasında kavga başlatma eğiliminde olan, kimi zorbalığa kurban olarak dahil olurken kimisine de zorbayı kışkırtan olarak katılabilen, genellikle hiperaktivite ve dikkat problemleri olan, sınıftaki diğer öğrencileri de saldırganlığa teşvik eden, düşmanca davranışlar sergileyen alkol kullanma, silah taşıma eğilimi yüksek olan, kendilik değeri düşük, problem çözme becerileri zayıf bireylerdir. Zorba/kurbanlar zorbalığa katılmayanlara oranla daha az hareketli, daha az entelektüel, daha az popüler, mutsuz ve rahatsız edici bireylerdir (Smokowski ve Kopasz, 2005).

2.3.4. Katılmayan (Dışarıda Kalan) Ergenler

Zorbaca davranışlara katılmayan veya görmezden gelen bireyler literatürde dışarıda kalan (outsiders) olarak ifade edilmektedir. Dışarıda kalan ergenler zorbalara göre daha düşük enerjik olma haline sahip, kurbanı koruyanlar kadar arkadaş ilişkilerinde koruyucu özellikler taşımayan, duygusal kararlılıkları düşük bireylerdir. Dışarıda kalanların düşük enerjik olma halinin sosyal ilişkilerini de düşük düzeyde tutmasına zorba ve kurbanları koruyanlara göre daha az dışadönük olmasına da yansımaktadır (Tani ve diğerleri, 2003).

Sutton, Smith ve Swettenham'ın bulgularına göre (1999) zorbalığa katılmayanların, zorbalığa katılmamalarının nedeni iki başlıkta toplanmaktadır. Bunların ilki zorbaların diğer çocuklara oranla sosyalleşmeye daha az meyilli olmasıyken diğeri ise dışarıda kalanların akranlarının kötü durumda olduklarını anlayamamaları veya bu kötü duruma katılmamak istemeleridir.

2.4. Zorbalığa İlişkin Kuramsal Açıklamalar

Saldırganlığı açıklayan kuramlar genel olarak 3 başlıkta toplanmaktadır. Bunlardan ilki saldırganlığı dürtüsel nedenlere dayandıran görüşler, ikincisi öğrenme sonucu olduğunu öne süren yaklaşımlar ve son olarak üçüncüsü ise saldırganlığın uyarana tepki olarak ortaya çıktığını savunan dinamik kuramlardır (Stewart, 2007).

Zorbalığı ve saldırganlığı açıklayan kuramları sınırlamak oldukça güçtür. Literatüre bakıldığında Sosyal Bilgi İşleme Kuramı, Zihinsel Çerçeve Kuramı ve Ahlaki Gelişim Kuramının zorbalık açıklamada belirginleştiği gözlenmektedir (Sanders, 2004). Ancak bu kuramlardan başka; Freud'un dürtü açıklamalarına dayanan Engellenme-Saldırganlık Kuramı (Frustration-Aggression Theory), genetik etmenlerin saldırganlığa neden olduğu görüşünü savunan Davranışsal Genetik Yaklaşımı (Behavioral Genetics), zorbalığın aile ve akran gibi sosyal çevresinden etkilendiğini belirten Ekolojik Kuram (Ecological Theory) ve toplumun olumsuz etkilemeleri sonucunda zorbalığın normalleştirerek daha kabul edilebilir bir biçim aldığını vurgulayan Gelişimsel Yaklaşımlar da (Developmental Theory) bulunmaktadır (Stewart, 2007).

Hawley'in Üstünlük Kuramı (Dominance Theory) ve Bandura'nın Sosyal Öğrenme Kuramı zorbaca davranışların sosyal ilişkilerden nasıl etkilendiği açıklamakta kullanılabilmektedir. Üstünlük Kuramı öğrencilerin saldırganlığı, zayıf öğrencilerin kaynaklarını elde etmek için akranları arasında saldırganlığı kullandığını öne sürerken Sosyal Öğrenme Kuramı ise ergenlerin akranlarının saldırganlık içeren davranışlarını model alarak zorbalığa karıştıklarını öne sürmektedir (Mouttapa ve diğerleri, 2004).

Glasser, Kontrol Kuramında bireylerin canlı yaşamını sürdürme, güç elde etme, sevgi, ait olma, özgürlük ve eğlence olarak belirlediği temel ihtiyaçlara güdülendiğini bu ihtiyaçların karşılanmamasının bireyi huzursuz ederek motivasyonunu azalttığını öne sürmektedir (Sezgin ve Bıyık Ozok, 2006). Bu açıdan bakıldığında ergenlerin okullarda Glasser'in bahsettiği ihtiyaçlarının karşılanmaması onların zorbaca davranmasına neden olabilecek bir neden olarak düşünülebilmektedir.

Rigby (2004b) zorbalığı kuramsal olarak açıklayan beş temel bakış açısı olduğunu belirtmektedir. Bunların ilki öğrenciler arasındaki bireysel farklılıkların sonucu olarak zorbalığın oluştuğu görüşüdür. Bu bakış açısından zorbalık aralarında güç eşitsizliği, fiziksel veya psikolojik farklılık olan öğrencilerden fiziksel ve

psikolojik olarak güçlü olanların kendilerinden daha güçsüz olan öğrencileri tekrarlı olarak sıkması, usandırması, rahatsız etmesidir. İkinci görüşe göre ergenlik dönemindeki birey kendinden güçsüz olanları yıldırma, vurma çabası içindedir böylece de gelişimsel bir süreç olarak zorbalık oluşmaktadır. Üçüncü görüş sosyal gruplarda var olan tarihsel, kültürel, etnik farklılıklar gibi farklı güçlerin sonucu olarak ortaya çıkan zorbalıktır ve sosyo-kültürel bir fenomendir. Dördüncü görüşe göre zorbalık akran baskısına yanıt olarak oluşurken beşinci görüşe göre ise de bazı öğrencilerin gelişimlerdeki karakter özelliklerinden dolayı zorbalık problemlerine katılmalarının daha olası olduğu savunulmaktadır.

Zorbalığının ortaya çıkmasını etkileyen bir den çok neden olduğu için sadece bir yaklaşımın zorbalığa ilişkin açıklamaları zorbalığın nedenlerini açıklamada yeterli olmamaktadır. Araştırmacılar zorbalığa ilişkin açıklamalarını farklı farklı kuramlara dayandırmaktadır. Literatürde çoğunlukla sosyal bilgi işleme ve zihinsel çatı kuramı zorbalığı açıklamak için kullanılmakla birlikte ahlak gelişimi gibi kuramlarda zorbalığı açıklamakta kullanılmaktadır (Sander, 2004). Bu bölümde farklı araştırmacıların zorbalığı açıklamada dayandıkları kuramsal temeller ve modeller yer almaktadır.

2.4.1. Sosyal Bilgi İşleme Kuramı (Social Information-Processing Model)

İnsanın bilgiyi işleme, kazanma ve kullanma şeklini betimleyen kavramsal bir yaklaşım olarak bilgi işleme kuramı, insanı bir bilgi işleme sistemi olarak görmektedir. Bilgi işleme kuramı bireyin çevresel ve işsel bilgiyi nasıl işlediğini, kullandığını ve bu süreçle ilgili mekanizmaların neler olduğunu anlamayı amaçlamaktadır (Topçu Kabasakal, 2007). Bilgi işleme kuramına benzeyen Sosyal Bilgi İşleme Kuramı ilk kez 1986 yılında Dodge tarafından oluşturulmuş, sonrasında ise 1994 yılında da Crick ve Dodge tarafından tekrar gözden geçirilerek günümüzdeki son halini almıştır (akt.Sanders, 2004). Crick ve Dodge (1994)'a göre bireyler biyolojik kapasiteleri ve geçmiş yaşantılarındaki deneyimleri ile sosyal durumlara tepki vermektedirler. Başlangıçta durumsal ipuçların kodlanması,

yorumlanan ipuçlarının simgeleştirilmesi/yorumlanması, zihinsel olarak duruma en iyi tepkinin aranması ve tepkiyi seçmek olarak 4 ana süreçten oluşan Sosyal Bilgi İşleme Kuramının son şeklinde ise davranışı, sosyal bilgiyi işleyen 6 sıralı basamakta açıklamaktadır (Crick ve Dodge, 1994). Bunlar;

1. Birey bilgi işleme sisteminin içinde yer alan kendine has kodlama alıcıları ile bilgiyi kodlara dönüştürerek alır.
2. Alınan kodlar bireye aittir ve bireysel olarak algılanarak, yorumlanırlar.
3. Algılanan bilgi açıklanır ve hedef ortaya çıkar.
4. Birey vereceği olası tepkiler için veya kendine ait benzersiz gelişmeler için fikirler arar.
5. Olası fikirler arasında en uygun tepki kararlaştırılır.
6. Bireysel düşüncüyü davranışsal tepki takip eder. Kararlaştırılan tepki davranışa dönüşür.

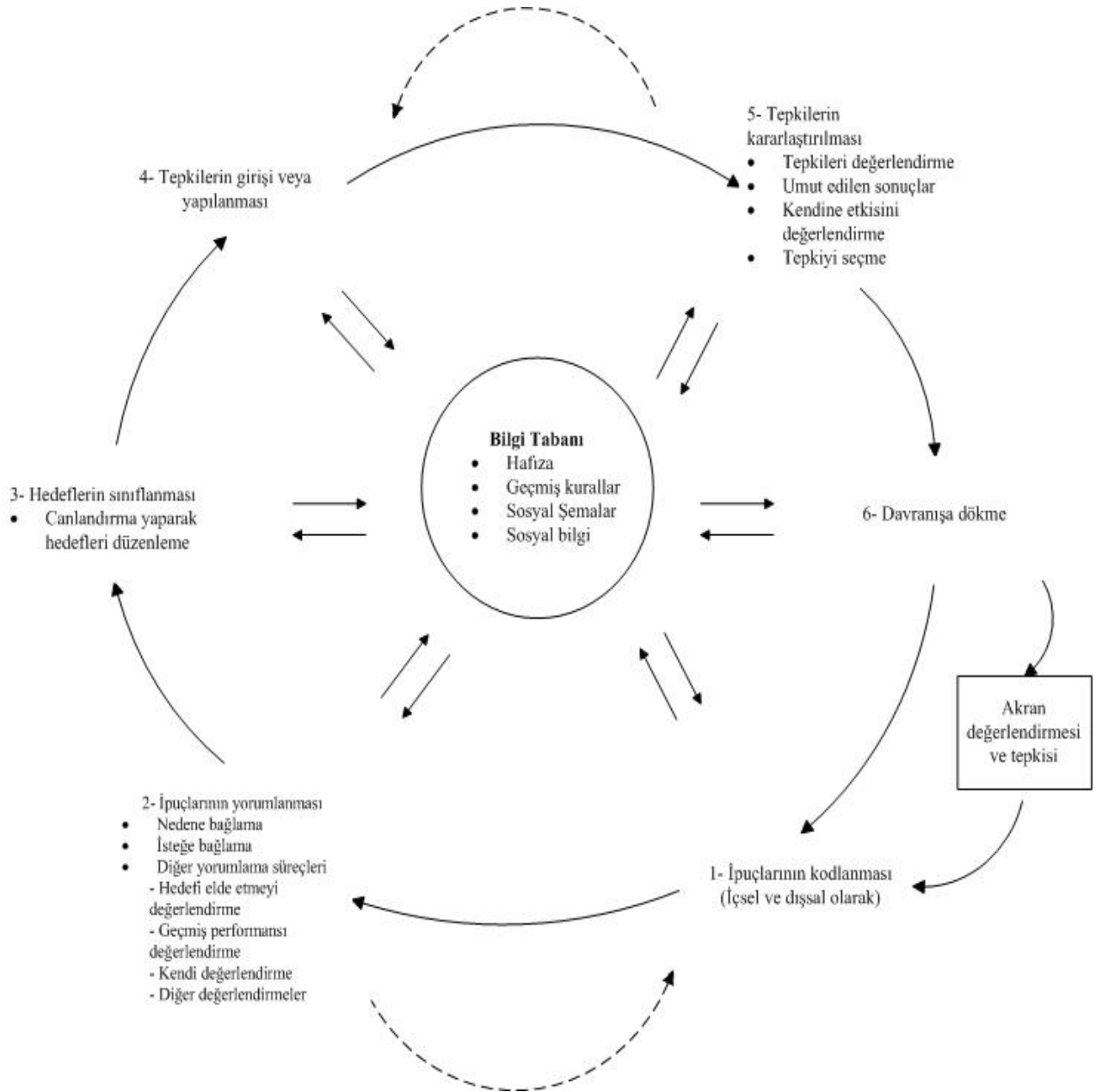
Crick ve Dodge (1994) çocukların sosyal düzenlemeleri kullanarak davranışlarını nasıl oluşturduklarını açıkladıkları bir şema hazırlamışlardır (Bkz. Şekil 3).

Bu şemaya göre, 1. ve 2. basamakta bireyin içsel kaynaklarından veya dışarıdan gelen ipuçlarını kodlaması ve yorumlaması yer almaktadır. Birey sosyal ipuçlarını seçerek kodlar ve bir veya birden çok yorumlama sürecinden geçirdikten sonra 3. basamakta yorumlanan ipuçlarını sınıflar. Bireyin yorumlama sürecinde;

- a. Uzun dönemli hafızasındaki bilgilere dayanarak durumsal ipuçlarını kişisel olarak filtreden geçirmek,
- b. Olayların nedensel analizini yapmak (Ne için yapmamalı veya yapmamalı gibi),
- c. Duruma ilişkin diğer bireylerin bakış açıları hakkında sonuç çıkarma,
- d. Önceki sosyal değişimlerle dayandırarak amaçların olup olmasını değerlendirmek,

- e. Umut ettiği sonuçları seçmeyi ve önceki değişimlerin akranlarına etkisiyle kendisini değerlendirmek,
- f. Kendinde ve akranlarındaki önceki değişimlerden sonuç çıkarmak,

Şekil 3- Yeniden Düzenlenen Sosyal Bilgi İşleme Kuramına Göre Çocukların Sosyal Düzenlemeleri (Crick ve Dodge, 1994: 76).

gibi yöntemleri kullanarak kodlanan ipuçlarını yorumlamaktadır. 3. basamakta ise duruma ilişkin ipuçlarının yorumlanmasından sonra çocuğun bir hedef seçmesi veya

durum için amaç arzulanması söz konusudur. Seçilen hedeflerin olası sonuçlarını canlandırarak seçildiği takdirde en çok fayda sağlayacak olan yorumlamalar belirlenerek sınıflandırılır. 4. basamakta durum için belirlenerek sınıflandırılan olası tepkiler çocuk tarafından test edilir. Eğer durum birey için olağan, alışılmış bir durumsa yeni davranış örüntüleri yapılandırılırken seçilen hedefin tepki olarak verilip verilmeyeceği bu basamakta sınanır. 5. basamakta çocuk önceki deneyimlerindeki tepkileri ve davranışları arasından amacı için en olumlu sonucu verecek tepkiyi seçerek değerlendirir. Son basamakta ise artık seçilen tepki davranışa dökülmektedir. Ancak sosyal bütünleme ve zihinsel işleyiş burada son bulmamaktadır. Süreç döngüsel olarak birbirini izleyerek devam etmektedir. Tüm bu süreçler hafızamızdaki bilgi tabanının rehberliğinde veya etkisiyle yorumlanmaktadır. Sosyal Bilgi İşleme Kuramına göre zorbalık sosyal yetersizliklerden, yanlış kodlama ve yorumlamalardan, yaşantı zenginliğinin azlığından ortaya çıkmaktadır (Crick ve Dodge, 1994; Gifford-Smith ve Rabier, 2005).

2.4.2. Zihinsel Çerçeve Kuramı (Mind Framework Theory)

Sutton, Smith ve Swettenham (1999) Sosyal Bilgi İşleme kuramının sosyal yetersizliklerin zorbalığın ortaya çıkmasına neden olmaktadır görüşüne karşı çıkarak Zihinsel Çerçeve Kuramını geliştirmişlerdir. Bu görüş bireylerin bireysel yeterlilikleri doğrultusunda sahip oldukları zihinsel kapasitelerinin davranışları yorumladığını ve açıkladığını savunmaktadırlar. Bireylerin zihinsel çerçevesi ne kadar iyi gelişirse diğer insanların duygularını ve hislerini anlamaları da o oranda artmaktadır. Diğer bireylerin zihinsel etkinliklerini anlamak ve onların davranışlarını yorumlamak onları zihinsel etkinliklerinde manipülasyon yapmak için faydalı olabilmektedir. Özellikle dolaylı zorbalık olmakla birlikte zorbalığın her boyutunda Zihinsel Çerçeve Kuramı zorbalığa kuramsal açıklamalar getirebilmektedir (Sanders, 2004: 10).

Son yıllarda sosyal ve gelişim psikologlarının zorbalığı kuramsal olarak temellendirmelerinde zihinsel çerçeve kuramı rağbet görmeye başlamıştır. Bireyin arzuları, inançları ve dünyayı yorulmasında sıklıkla zihinsel çatı kuramından destek

alınarak açıklamalar yapılmaktadır (Cowie, 2004). Sutton (2001) zorbalığa katılan öğrenci tiplerini belirlemek için yaptığı araştırmasında yanlış inançlara dayanan bilişsel ve duygusal inançların 6 tip zorbalığa yol açtığını bularak Zihinsel Çerçeve Kuramını destekleyen sonuçlar elde etmiştir.

Çocukların 6 yaşında zihinsel çerçevelere ilişkin becerileri gelişmeye başlamaktadır. Araştırmalara göre yaşça daha büyük zorbalı dolaylı zorbalık türlerini davranışa dökmektedirler. Zihinsel Çerçeve Kuramına göre kızların zihinsel yetenekleri erkeklere oranla daha gelişmiş olduğu için kızlar erkeklere oranla dolaylı zorbalık türlerine daha yatkındırlar (Sanders, 2004: 10). Bu kurama göre çocukların gelişiminde zeka alanlarını anlamının yanı sıra çocuğun ailesinin sosyal dünyasını da anlamak gerekmektedir. Çocuğun erken dönemde ailesiyle kurduğu başarılı ilişkiler onun olaylara tepki vermesini ve duyguları hakkında konuşmasını etkilemektedir (Cowie, 2004).

2.4.3. Ahlaki Gelişim Kuramı (Moral Development Theory)

Ahlaki Gelişim Kuramına göre zorbalık ahlaki boyutlar olmaksızın tam anlamıyla anlaşılamayacaktır. Lemerise ve Arsenio (2000) zorbaca davranışların tamamıyla ahlaki boyutlarla açıklanabilecek bir fenomen olduğunu iddia etmektedir. Lemerise ve Arsenio diğer kuramsal açıklamaların zorbalığı ve kurban olmayı yeteri kadar açıklayamadığını savunmaktadırlar. Ahlaki Gelişim Kuramı birbiriyle bağlı olan sosyal bilişleri ve zorbalık davranışlarını, Rest'in (1983) Piaget ve Kohlberg'in ahlak gelişimi görüşlerine dayandığı, Ahlak Gelişiminde Dört-Bileşen Modeliyle açıklamaktadır. Rest'e göre (1983) bireyin ahlak gelişimi, Dört-Bileşen Modeliyle birbirinde ayrılan dört boyuta açıklanabilmektedir (akt. Sanders, 2004). Bu bilişsel gelişim modelinde;

- *Ahlaki duyarlılık (Moral sensitivity)*: Ahlaki bir problemin varlığından haberdar olmak, bireysel sosyal bilişsel kapasite ahlaki duyarlılık düzeyini etkilemektedir.

- *Ahlaki yargılama (Moral judgement)*: Ahlaki bir tepkiye karar vermek. Bireysel sosyal bilişsel kapasite ahlaki yargılama düzeyini etkilemektedir.
- *Ahlaki güdülenme (Moral motivation)*: Ahlaki bir tepkide bireyin değerleri ve öncelikleri yerleşik olarak bulunmaktadır.
- *Ahlaki kişilik (Moral character)*: Ahlaki tepkiyi yerine getirmek ve uygulamaktır.

Bu modele göre ahlak gelişimi bilişsel bileşenlerle ilişki olduğu için bireyin var olan ahlaki anlayışları onun gelişimsel farklılıklarından etkilenmektedir. Ahlaki gelişim kuramının ilk iki basamağı olan ahlaki duyarlılık ve ahlaki yargılamada; ahlaki problemi tanımak ve olası ahlaki tepkileri göz önüne almak için sosyal bilgi işleme becerilerini gerekliliği kadar diğer bireylerin yeteneklerini, duygularını ve davranışlarını anlamak da gereklidir. Bunun içinde Ahlaki Gelişim Kuramının ilk iki basamağı temellerini Sosyal Bilgi İşleme Kuramı ve Zihin Çerçeve Kuramından almaktadır. Diğer iki ahlaki gelişim basamağı olan ahlaki güdülenme ve ahlaki kişilik ise ahlaki davranışın birer ögesi olmalarından dolayı doğrudan zorbalığın ögesi durumundadırlar. Yine de bu durumun tercih edicisi bireydir. Birey doğrudan bir davranışa saldırganca veya saldırganca olmayan bir tutumla tepki üretip üretmemekte bilişsel karar verme yetisine sahiptir (Sanders, 2004).

2.5. Ergenlik Döneminde Zorbalık ve Anne Baba İlişkileri

Ergenlik dönemde özerklik elde etmek ergenin gelişim görevleri arasında önemli yere sahiptir (Hortaçsu, 2003). Ergenin gelişimindeki başka bir sorun ise yetişkinlik için kendisine gerekli olan kimliği kazanmasıdır (Woolfolk, 2001). Ergen bu gelişimsel ödevlerini başarıyla tamamlayabilmek için çevresindeki en yakın model olan ailesinin davranış örüntülerinden beslenmektedir.

Ergenin annesi ve babasıyla olan ilişkilerinin saldırganca davranmasında dolaylı ve dolaysız birçok etkisi bulunmaktadır. Ailelerin çocuklarının saldırgan davranışlarında önemli etkiye sahip oldukları ise eskiden beri bilinmektedir. Bandura

ve Walters (1959; akt: Myron-Wilson, Sutton ve Smith, 2001) saldırgan ve fiziksel cezayı sıklıkla kullanan ailelerin ergen çocuklarının saldırganlığa diğer akranlarına göre daha yatkın olduğunu belirtmektedirler. Ergenlik dönemi aile ilişkilerinin odak noktasını ailenin çocukları üzerinde kontrol kurmak istemesi oluşturmaktadır. Ergen özerklik sağlamaya çalışırken aile ise çocukları üzerinde kaybedecekleri egemenliklerinden dolayı kontrollerini arttırma eğilimi içerisindedir (Hortaçsu, 2003).

Ergenlik dönemindeki birey, ebeveynleriyle daha az zaman geçirmekte ve ebeveynleri ile aralarına mesafe koyma eğilimi göstermektedir (Steinberg, 2007). Ergenlerle ebeveynleri arasında mesafe olsa da ergenlerin aile çevresi, onların şiddet modellerini aldıkları yerler olmaktadır. Bununla birlikte ergenlerin aileleriyle etkileşiminde aşırı cezalandırma, aile içi çatışma ve fiziksel cezalar kullanma gibi mekanizmalar ergenlerin zorbaca davranışlarını doğrudan etkilemektedir (Spriggs ve diğerleri, 2007).

Ebeveynler arasında çatışma, ebeveynlerin boşanması, ailede yaşanan psikiyatrik rahatsızlıklar, aile üyelerinin alkol problemleri, ebeveynlerden birinin çocuğunu terk etmesi, ailenin çocuğunun bakımıyla ilgilenmemesi, otoriter ve cezalandırıcı aile tutumları ergenin zorbalığa kurban veya zorba olarak katılmasında birinci dereceden etkilemektedir (Brenstein ve Watson, 1997). Ergenlik döneminde aile içi iletişimde annenin babaya oranla çocuğuyla daha kaliteli iletişim kurduğu vurgulanmaktadır (Baldry ve Farrington, 2000; Hortaçsu, 2007).

Ergenler genellikle anneleriyle babalarına oranla daha çok çatışma içindedir. Bunun nedenlerinin ise annenin babaya göre aile içinde daha güçsüz rollere sahip olması dolayısıyla da ergenin anneye tartışmasının daha kolay olmasından ya da annenin çocuk için duygusal öneminin fazla olduğundan ergenlik döneminde anneden daha çok uzaklaşmaya çalışmasından veya çocuğun gündelik kontrollerini annenin sorumluluğunda olmasından kaynaklandığı vurgulanmaktadır (Hortaçsu, 2003).

Çocuk yetiştirmede aile ne kadar çok fiziksel cezalandırmaya başvuruyorsa çocuğunun da o kadar zorbalığa katılması olasıdır. Literatürde ebeveynlerin boşanmış olması, ailenin sosyoekonomik statüsü, ailenin disiplin uygulamaları ve çocuğun ailesiyle arasındaki ilişkiyi algılayış biçimi zorbalığa etkisi olduğuna ilişkin bulgular bulunmaktadır (Bernstein ve Watson, 1997; Olweus, 2005). Zorba öğrencilerin aileleri saldırgan, olumsuz ve sıcak duygulardan yoksun olarak betimlenmektedir. Aileler saldırganca davranışlarıyla, yanlış disiplin uygulamalarıyla, aşırı kuralcılıklarıyla, zayıf problem çözme becerileriyle ve uygun olmayan çocuk yetiştirme tutumlarıyla çocuklarının zorbalık davranışlarını olumsuz yönde etkilemektedirler. Zorbalıktan kaçınan çocukların anne babaları ise çocuklarını okul sorunlarında ve çevresel problemlerinde destekleyici özelliklere sahiptir (Holmes ve Holmes-Lonergan, 2004).

Oliver, Oaks ve Hoover (1994; akt. Holmes ve Holmes-Lonergan, 2004) zorbaların ailelerini açıklayan listesinde zorbaların ailelerine ilişkin altı özellik belirlemiştir. Bunlar;

1. Sosyal çevrenin giderek kötüleşmesi. Birincil bakıcılar tarafından çocuğa karşı ilgisiz davranılması.
2. Göz yumucu aile stili. Davranışları için çocuğuna az kural veya sınır koyan aile yapısı.
3. Ailenin toplumdan çocuğunu izole etmiş olması, çocuğun etkin sosyal yaşamda veya sosyal çevrede ailesiz olması.
4. Ebeveynler arasında çatışma ve aile arasında uyum olmaması.
5. Ailenin uygun olmayan disiplin yöntemlerini kullanarak hata yapması, yanlış cezalar vermesi, saldırganca davranışları çocuğuna aktarması ve cesaretlendirmesi.
6. Otorite figürü olarak ailenin çocuğunu aşırı kontrol altında tutması, cezalandırması, evde aşırı ev kuralları ve standartların belirlenmesi ve bunların uygulanması.

Çocukluk ve ergenlik öncesi dönemde, anneden algılanan denetim boyutu terör, alay, açık saldırı ve kurban olmayı anlamlı derecede etkilerken ergenin

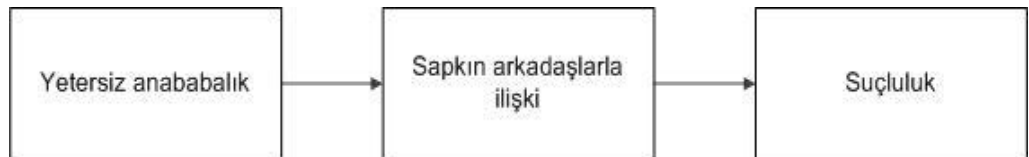
babasından algıladığı sevgi/ilginin kurban olmayı etkilemektedir (Şirvanlı-Özen, 2006).

Çocuğun veya ergenin algıladığı aile içi uyum da zorbalıkla ilişkilenebilmektedir. Zorbalar ailelerini uyumsuz ve saldırgan olarak nitelendirirken, kurbanlar ise ailelerini uyumsuz olmanın yanı sıra birlikte görüşmeye de kapalı olarak nitelendirmektedir. Bu gruplardan farklı olarak zorba/kurbanlar ise ailelerini uyumsuz bulmanın yanı sıra ebeveynleri arasında güç eşitsizliği olduğunu, babalarının annelerine oranla daha güçlü olduğu ve gücünü göstermekten çekinmediğini belirtmektedirler (Stevens, De Bourdeaudhuij ve Van Oost, 2002).

Olweus' a göre (2005) aşırı korumacı annelerin çocuklarının kurban olma olasılığı daha yüksektir. Kurbanların ailelerine daha bağlı olduğu belirtilmektedir. Ailelerin ise kendi çocuklarını diğer öğrencilerden daha zayıf ve küçük olarak görmekte, sorun yaşayacaklarını düşünmekte ve buna dayanarak çocuklarına karşı daha kontrollü ve sınırlayıcı olmaktadır.

Steinberg (2007)'e göre ebeveynlerin yetersiz anne babalık yapmaları, sorumluluklarını yerine getirmemeleri çocuklarının sapkın ve sorunlu arkadaşlar edinmesine neden olmakta, sapkın arkadaşlar edinen çocukların ise anti sosyal davranışlarda bulunma riskleri artarak çocukları suç ve saldırganlık gibi olumsuz davranışlara yöneltmektedir (Bknz. Şekil 3).

Şekil 4- Yetersizlik ebeveynlik ve suçluluk şeması (Steinberg, 2007:210).

Bernstein ve Watson'a göre (1997) zorbalar düşmanca tutumlar sergileyen aile çevresinde büyümekte, birincil bakıcıları tarafından sevilmediklerini düşünmekte, ailelerine karşı güvensiz ve kaçınan bağlanma örüntülerine sahip

bireylerdir. Açıkça ailelerin çocuklarını benimsememesi ve ret etmesi çocuklarının gelecekteki saldırganlık davranışları hakkında fikir geliştirmesine neden olmaktadır. Zorbaların aileleri genellikle çatışma eğilimli, sıcaklıktan uzak, otoriter, fiziksel ve güce dayalı cezayı sıklıkla disiplin aracı olarak kullanan, kırıncı ve çocuğuna bağlı olamamak gibi olumsuz özelliklere sahiptirler. Özellikle annesi tarafından ret edilen ve az destek gören bireyler zorba olmaktadır (Baldry ve Farrington, 2000).

Flouri ve Buchanan (2003) babanın çocuklarını zorbalığa karşı koruyucu rolünün olduğunu ve düşük anne ve baba ilişkisinin zorbalığa yol açtığını belirtmektedir. Spriggs ve arkadaşları ise (2007) ABD’de 11.033 ergenle yaptıkları araştırmalarında, öğrenciler arasında etnik farklılık olmaksızın, aileleri ile iletişim kurmakta zorlanan ergenlerin, aileleriyle daha kolay iletişim kuran ergenlere göre zorbalığa kurban veya zorba olarak daha çok dahil olduklarını bulmuşlardır.

Smith (2006) zorbalığın oluşmasında ailesel risk faktörlerini değerlendirirken 7 ana kuramsal başlığın altını çizmektedir. Bunlar; Sosyal Öğrenme Kuramı, Ebeveyn Stilleri Kuramı, Bağlanma Kuramı, Aile İlişkileri Şemaları Kuramı, Çekingenlik Yönetimi Kuramı, Bilişsel Kavramsallaştırma Kuramı ve Aile Sistemleri Kuramlarıdır. Smith’e göre (2006) aile içindeki çatışmalar, ailenin zayıf disiplin stratejileri, çocuğu utandırarak damgalamak ve güvensiz bağlanmayı kapsayan olumsuz aile-çocuk ilişkileriyle ve annenin kronik depresyonlu olması bu kuramsal çerçevenin dayanaklarını oluşturmaktadır.

Olweus (1980; akt.; Stevens, De Bourdeaudhuij ve Van Oost, 2002) erkek zorbaların ailelerinin, çocuklarına göre daha olumsuz olduklarını, çocukları için saldırganlığa izin verdiklerini, çocuklarını yetiştirirken zarar verici disiplin teknikleri ve gücü göstermeye dayalı teknikler kullandıklarını belirtmektedir. Aynı araştırmada kurban olan erkekler içinse annelerinin aşırı korumacı olduğunu vurgulamaktadır.

Smokowski ve Kopasz (2005) zorba, kurban ve zorba/kurbanların aile karakteristiklerini inceledikleri çalışmalarında; zorbaların, aile ortamlarının rahatsız edici, genellikle ailenin ret edici, saldırgan ve diğer çocukların ailelerinden farklı

olduğunu, baba figürünün ise zayıf olmakla birlikte anne figürünün ise izin verici ve izole edici, çocuğunun nerede olduğunu umursamama eğiliminde olduğunu, zorba erkeklerin ailesinin zorbalığı öğrendiğinde “erkek, erkek olmalıdır” gibi zorbalığı artıran ifadeler kullandıklarını, aile içinde çocukları cezalandırılırken kaba güce sıklıkla başvurduklarını belirtmişlerdir. Aynı literatür taramasında kurbanların aile özellikleri ise; aşırı korumacı aileler, çocukların kaygılı ve güvensiz olmalarından dolayı çocuklarını kanatları altında tutmak isteyen aileler olduklarını çocuklarının baş edemeyeceğini düşündükleri için çocuklarıyla çatışmadıklarını ve bu sebepten dolayı da çocukların çatışmadan korunma becerilerinin gelişmediğini bunun içinde kurban olduklarını vurgulamaktadırlar. Son olarak Smokowski ve Kopasz (2005) zorba/kurbanların aile ortamlarının rahatsız edici, problemlili, düşmanca olduğunu ve ılımlı olmadığını, ailelerin sıklıkla tutarsız (aşırı korumacı, ihmalkar), küfürbaz ve çocuklarını yönetmede zayıf ebeveynlik becerilerinin olduğunu, ailenin kaba güce dayalı teknikler kullandıklarını ve böylece zorba/kurbanların dünya ile ilgili şemalarında dünyanın güvensiz ve kin dolu bir yer olduğuna ilişkin görüşler oluştuğunu ifade etmektedirler. Araştırmalar ebeveynlerin çocuklarının saldırganca davranışları tolere etmeye devam ettikçe çocuğunda bu olumsuz davranışları akranlarına, öğretmenlerine ve kardeşlerine yapmaya devam ettiklerini göstermektedir (Olweus, 2005).

Anne, baba ve akran desteği önemini ergenlikte de korumaktadır. Akranlar ergenin günlük hayatına ilişkin kararlarını etkilerken ebeveynler ise ergenlerin meslek seçimi ve kişiliği üzerinde etkiye sahiptirler (Wall, Covell ve Macintyre, 1999). Ayrıca ebeveynler ve akranlar zorbalığın farklı statülerine dahil olmada önleyici etmen rolü de üstlenebilmektedirler. Holt ve Espelage (2007) ergenlerin algıladıkları anne ve akran desteğinin artmasının onların zorba, kurban ve zorba/kurban olmalarında koruyucu etkiye sahip olduğunu belirtmektedirler.

Zorbalık ve anne, baba ilişkilerine genel olarak bakıldığında olumsuz aile ilişkilerinin ergenin zorba veya kurban olarak zorbalığa dahil olmasına neden olduğu söylenebilmektedir. Özellikle anne ilişkilerinin ergen için cinsiyet ayrımı olmaksızın belirgin bir şekilde önem taşıdığı gözlenmektedir. Annenin kronik ruh sağlığı

problemleri yaşaması ergenin zorbalığa katılmasına neden olan başka bir etmen olarak karşımıza çıkmaktadır. Baba ilişkilerinin ergenin zorbalık davranışlarına olan etkisinin anneye oranla daha az olduğu düşünülmektedir. Aile ortamında ergenin kendini dışlanmış, örselenmiş, kabul edilmeyen biri olarak düşünmesi onun zorbalık davranışlarıyla da ilişkilendiği göz çarpmaktadır. Yetersiz ve sorumluluklarını yerine getirmeyen ebeveynlerin çocukları olumsuz arkadaşlıklar kurarak istenmeyen davranışlar sergilemesine neden olmaktadır.

2.6. Ergenlik Döneminde Zorbalık ve Akran İlişkileri

Geçmişte günümüze oranla ergenlerin aileleri ve akrabalarıyla daha çok zaman geçirmeleri gerekmektedir. Eğitim 19. yüzyılın başlarına kadar farklı yaş gruplarından karma sınıflarda yapılmaktaydı. Sanayileşmeyle birlikte çocukların ve ergenlerin daha kaliteli eğitim alması gerekliliği baş gösterdiği için Amerika’da 19. Yüzyılın başında yaşa göre gruplandırılmış eğitim vermeye başlanmıştır. Bu yenilik çok kısa zamanda tüm dünyada benimsenerek yaygınlık kazanarak günümüzde ergenlerin genellikle akranlarıyla aynı ortamlarda bulunmasına neden olmuştur. Akranlarıyla daha çok zaman geçiren ergenler yetişkin dünyasını anlamada zorlanmakta ve yetişkinlerin beklentileri dışında davranmaktadırlar (Steinberg, 2007). Modern dünyanın bir gereği olarak ergenler artık kendileriyle aynı yaşta ergenlerle aynı ortamlarda bulunma durumundadırlar. Okullarda, spor tesislerinde, dersanelerde ve kafelerde akran gruplarıyla birlikte etkinlikte bulunmaktadırlar. Bu durum onların akranlarına ve akranların da onlara benzemesini sağlamaktadır.

Çocukluk döneminde çocuk için zaten önemli olan arkadaşlık ilişkileri ergenlik döneminde daha da önem kazanmaktadır (Hortaçsu, 2003). Ergenler okul süresi çıkarıldığında dahi gün içinde akranlarıyla konuşmaya, herhangi bir başka etkinlikten daha çok zaman ayırmaktadır. Ergenlerin günlerinin büyük çoğunluğu okulda akranlarıyla birlikte geçirdikleri düşünüldüğünde ve bu zaman diliminin dışarıda bırakılmasında bile akranlarıyla iletişim kurma sürelerinin diğer etkinliklerinden daha çok zaman alması, ergenlerin akranlarıyla ilişkilerine verdikleri önemi göstermektedir. Hatta okuldan sonra yetişkinlerle aynı ortamda yarı zamanlı

işlerde çalışan ergenler bile yetişkinlerden daha çok akran gruplarıyla iletişim kurma eğilimindedirler (Steinberg, 2007).

Akranlar birlikte hareket etme ve ortak davranışlar seçme eğilimi içindedirler. Bu durum; akranlar arasındaki farklı özelliklerin akran gruplarında bütünleşmesini, akranlar arasında farklı sosyal gruplar oluşmasını ve hiyerarşik sosyal yapıların oluşmasını sağlamaktadır (Farmer ve Xie, 2007). Ergenlerin akran gruplarının, onların sosyalleşmesi için gerekli olduğu veya onları olumsuz davranışlara itmeye neden olduğundan gereksiz olarak görülmesi gerektiğine ilişkin tartışma son yirmi beş yıldır araştırmacılarca hararetli bir şekilde tartışılmaktadır (Steinberg, 2007). Hay, Payne ve Chadwick (2004) normal akran ilişkilerini ve akranlarla problemlerin ortaya nasıl çıktığını açıkladıkları gelişimsel modellerinde çocukların yaşamlarının ilk üç yılında akranlarıyla aralarında olan bireysel farklılıkları akran ilişkilerinde önemli olmadığını ancak sosyal becerilerin gelişmesiyle birlikte okul öncesi dönemde toplumsal cinsiyet rollerinin, arkadaş gruplarının ve başat olan ilişkilerinin akran ilişkilerini şekillendirdiğini ve bazı çocuklarının akranlarını ret ettiklerini vurgulamaktadırlar. Daha sonraki çocukluk dönemlerinde ise bazı çocukların akran ilişkilerindeki problemler; yalnızlığa, zorbalığa veya kurbanlığa yol açmaktadır. Bilişsel ve duygusal süreçler ise akran ilişkilerinde sebep sonuca dayalı önem taşımaktadır. Psikolojik problemlerin nedeni olarak problemlili akran ilişkilerinin ergenlik döneminde de artarak devam ettiği düşünülmektedir.

Akran grupları; ergenin akranlarıyla kendisini kıyaslaması, tek başına yapmaktan çekindiği işleri akran grubuyla yapmaya kalkışmasını kolaylaştırması, ergene zevk vermesi, ergenin kendini anlamlı hissetmesini sağlaması, akranlarıyla tartışma ortamları sağlayarak ergenlere bilişsel düzeylerini yükseltmelerine fırsat tanınması açısından kişilik gelişimi desteklemektedir (Hortaçsu, 2003; Bagwell, 2005). Santrock'a göre (2001) arkadaş ilişkileri; çocuğa refakat edecek bir akranı olması, fiziksel ve ego gelişimini desteklemesi, sıcak, güvenilir yakın dostlar kazanması, sosyal becerilerinin gelişmesi ve desteklenmesi açısından avantaj sağlamaktadır.

Çocuklukta aynı cinsten akran grupları içinde yer alma ve arkadaşlarını kendi cinsinden seçme eğilimi, ergenlikte değişerek karşı cinsten arkadaş edinme arayışı eğilimine dönüşmektedir. Daha önceleri 4-5 kişilik küçük akran grupları, ergenlikle birlikte 10-12 kişilik daha büyük akran gruplarına dönüşmeye başlar. Her ne kadar ergenlerin kendilerine yakın hissettikleri birkaç tane akranı olsa da genellikle içinde bulundukları büyük akran grubunun davranış örüntüleri benimseyerek akranlarıyla aynı tarzda giyinmeyi, konuşmayı içeren mini-kültürler geliştirirler (Steinberg, 2007). Okullar akranların sosyalleşmesi ve bağımsız yetişkinler olması için birer fırsat olmakla birlikte akranların birbirlerine bilgi birikimlerini aktarmalarını, akranlarından duygusal destek almalarını sağlama ve psikolojik destek alarak sağlıklı gelişimlerini tamamlayan vazgeçilmez unsurlardır. Ancak akranlar kendi akranlarının içinde zorbalık davranışlarını da içeren baskılarla da okullarda yüzleşmek durumundadırlar (Mouttapa ve diğerleri, 2004).

Araştırmacılar ilköğretim ve ortaöğretim yıllarındaki öğrencilerin doğasını ve akran ilişkilerini anlayabilmek için onların okul öncesi dönemdeki ilişkilerinin oluşturduğu içsel modellere ve ebeveynlerine bağlanma ilişkilerinin irdelemesi gerektiğini savunmaktadırlar (Cowie, 2004). Gelişim araştırmacıları uzun zamandır akran ilişkileri ve saldırganlık arasındaki ilişkiyi araştırmaktadırlar ve yaşamın tüm noktalarında akranlarla kurulan ilişkilerin bireyin popülerliğiyle, sosyal çevrede kabulü-reddiyle, saldırganlığıyla, görmezden gelinmesiyle ilişkilendirilebileceğini savunmaktadırlar (Juvonen ve Graham, 2004). Ergenler okullarda içinde bulundukları akran gruplarıyla klikler oluşturmaktadırlar. Bu kliklerin oluşumunda ergenlerin yaşlarının benzer olması, aynı cinsten olmaları, içinde bulundukları toplumsal sınıflarının benzer olması ve aynı etnik kökenden gelmeleri etkili olmaktadır (Steinberg, 2007).

Bowlby'in bağlanma kuramına göre çocuğun ilk bakıcıyla kurduğu bağ onun gelecek yaşantısındaki kişiler arasındaki ilişkileri olumlu ve olumsuz yönde etkilemektedir (Cordon, 2005). Bağlanma kuramı ayrıca çocuğun ailesiyle ve akranlarıyla kurduğu ilişkilerin önemine de vurgu yapmaktadır. Elliot ve Cornell'in

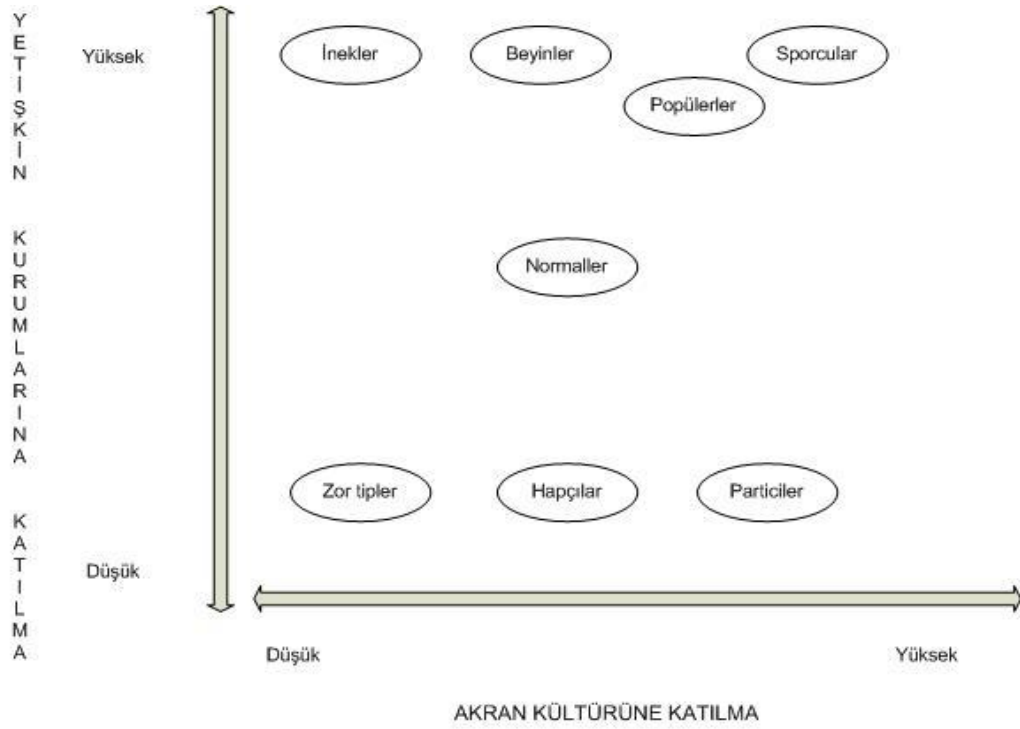
(2006) öğrenci değerlendirmesine dayalı araştırma sonuçlarına göre zorba öğrencilerin akranlarıyla güvenli bağlanmaları diğer öğrencilere oranla daha azdır.

Saldırgan çocukların okullarında akranlarınca ret edilmiş ve dışlanmış olması onların kendilerine benzeyen akranlarla gruplar oluşturmalarına veya akranlarını saldırgan gruplara dahil etmesine neden olmaktadır (Farmer ve Xie, 2007). Akran reddinin ergeni olumsuz davranışlara yönlendirebileceği görüşü problem oluşturan akran ilişkileri araştırmaların temelini oluşturmakla birlikte yalnızca akran reddinin saldırganlığa yol açtığı görüşü yanlış bir tutumdur (Cowan ve Pape Cowan, 2005). Akran ilişkilerinin saldırganlığa, zorbalığa ve olumsuz davranışlara yol açmasının birçok farklı boyutu bulunmaktadır. Ayrıca yakın arkadaşlar zorbalığa karşı koruyucu bir etmen olduğu da irdelenmektedir (Bollmer, Milich, Harris ve Maras, 2005).

Yüksek derecede saldırgan olan ergenler tipik olarak kendileri gibi saldırgan olan ergenlerle arkadaşlık kurmaktadır. Bu durumun okullarda gözlenen zorbalık için de olası olacağı düşünülmektedir. Zorba öğrenciler okullarda akranları olan sınıf arkadaşları tarafından ret edilseler de kendilerini destekleyen grup içindeki arkadaşlarıyla iyi ilişkiler içerisinde olabilirler. Zorba ergenlerin kendileri gibi yüksek derecede saldırganlık davranışları gösteren ergenlerle arkadaşlık yapmaları onların zorbaca davranışlarda ergen grubu içinde destek almak istemelerinden dolayı olabilmektedir. Bu durum büyük olasılıkla zorbalığa katılan diğer öğrenciler olan kurbanlar, zorba/kurbanlar ve dışarıda kalanlar içinde benzerlik göstermelidir. Onlarda kendi arkadaşlık grupları içerisinde kendi davranış örüntülerine destek olacak akranlarını kendilerine arkadaş olarak seçmekte veya kendilerine benzeyen gruplara dahil olmaktadır (Salmivalli, Huttunen ve Lagerspetz, 1997).

Brown'a göre (1990; akt. Steinberg, 2007) ergenlerin dahil oldukları akran grupları yetişkinlere veya akranlarına daha yakın 8 kümeden oluşmaktadır (Bknz. Şekil 5).

Şekil 5- Ergen akran gruplarının haritalandırılmış modeli (Brown, 1990; akt. Steinberg, 2007).

Ergenlerin akran gruplarının okul dışında yetişkinlerle etkileşimini niteleyen bu modele göre (Şekil 5) okuldaki akran grupları inekler, beyinler, popülerler, sporcular, normaller, zor tipler, hapçılar ve particiler olarak ayrılmaktadır. “İnekler” ve “beyinler” yetişkin kurumlarına daha yakın ancak akran gruplarından uzaktır. “Sporcular” ve “popülerler” ise akran grupları içinde daha çok yer almakta ve yetişkin kurumlarından uzaklaşmaktadır. Eğlenceyi seven ve entelektüel olmayan “particiler” akran kültürünün içinde daha çok yer almakta yetişkin kurumlarından uzak durmaktadır. Sapma davranışı gösteren ergenleri niteleyen “zor tipler” ise hem ergen kültürünü hem de yetişkin kurumlarının içinde düşük düzeyde yer almaktadır. Bu modele göre ergen zorbaların yer alması olası olan zor tiplerin yetişkin kurumlarından ve akran gruplarından uzak durması zorbaların akranlarıyla olan ilişkilerinin zorbalığa katılmayan gruptaki ergenlere oranla daha kötü olması ile (Griffin ve Gross, 2004; Spriggs ve diğerleri, 2007) örtüşmektedir.

Akran ilişkileri birçok araştırmada sosyal betimleyici olarak zorbalıkla birlikte çalışılan bir değişken olarak karşımıza çıkmaktadır (Spriggs ve diğerleri, 2007). Akran ilişkileri zorbalıkla yakın ilişkili olmakla birlikte (Perren ve Hornung, 2005) sigara, alkol kullanımıyla (Jackson, 1997), okul içi problemlerle (Farrell ve diğerleri, 2006) ve antisosyal davranış bozukluklarına (Dekovic, Wissink ve Meijer, 2004) yüksek düzeyde ilişkilenebilmektedir. Uyuşturucu kullanan ergenler zamanla yakın arkadaşlarına uyuşturucu kullanmayı özendirerek akran ilişkileriyle yakın arkadaşlarının uyuşturucu kullanmalarına neden olmaktadır (Kuntsche ve Jordan, 2006). Ayrıca akran ilişkileri öğrencilerin okuldan kaçmalarını da neden olmaktadır (Alejandro, 2001).

Kurban ergenler genellikle akranlarına oranla daha az arkadaşla sahiptirler ve akran grupları tarafından reddedilmektedirler. Zorbalar ise akran grupları arasında daha az dışlanmışlardır. Ancak sınıf arkadaşları arasında diğer akranlarına oranla daha az hoşlanılmaktadırlar. Zorba ve kurban ergenler zorbalığa katılmayan akranlarına oranla okullarına daha az bağlanmışlardır ve akademik başarıları daha düşüktür. Kurban ergenler zorba akranlarına oranla daha çabuk incinebilmektedirler (Spriggs ve diğerleri, 2007).

Ergenlik döneminde ergenin birincil hedefi özerklik elde etmektir. Ergen özerkliğini elde edebilmek için ebeveynlerinden uzaklaşmaktadır. Ebeveynler ise kaybedecekleri düşündükleri otoritelerini kaybetmemek için çocukları üzerinde denetimi arttırma eğilimi göstermektedirler. Artan denetim ise ergenlerin olumsuz davranışlar göstermesini neden olabilmektedir. Bu olumsuz davranışlar arasında saldırganlık ve zorbalıkta bulunmaktadır. Ergenin dahil olmak istediği akran grubuna dahil olabilmek için o akran grubuna benzemek zorundadır. Böylece ergen daha önce denemediği davranışları da akran grubu içinde yapabilmektedir. Kızlar için akran ilişkileri erkeklere oranla daha önemlidir. Zorbalığa eğilimi olan ergenler kendilerine benzeyen akranlarıyla ilişkiler kurma eğilimindedirler. Akran ilişkilerinin artması ya da azalması kurban veya zorba olmayı etkileyebilmektedir. Zorbaların akran ilişkileri

daha zayıfken kurbanlar ise zorbalara oranla akranları tarafından daha fazla dışlanmaktadır.

2.7. Yurt Dışında Yapılan Zorbalık ve Anne, Baba ve Akran İlişkileri İle İlgili Araştırmalar

Bu bölümde yurt dışında ergenlik döneminde zorbalıkla ilgili bazı araştırmalara yer verilmektedir. Öncelikle zorbalığın yaygınlığı ve doğasına ilişkin araştırmaların ardından anne, baba ve akran ilişkileriyle ilgili araştırmalar yer almaktadır.

Zorbalık 1990'lı yıllarda 289 araştırma konusu olurken 2000-2004 seneleri arasında 562 araştırmanın konusu olmuştur. Bu araştırmalarda zorbalığın yaygınlığı öncelikli olarak ele alınan konulardandır (Stassen Berger, 2007). Bu araştırmaların bazılarının bulgularına bakıldığında Batı Avrupa'da öğrencilerin %5'inin haftada bir veya birden çok kez okullarda zorbalığa maruz kaldıkları rapor edilmektedir (Roland ve Idsoe, 2001). Huebner ve Morgan (2002) Amerika Birleşik Devletlerinde ergenlerin ortalama %20 - %40'nın zorbalığa maruz kaldığını ve ortalama %7-%15'inin ise zorbalık yaptıklarını rapor etmektedir.

Olweus (2003) 1980'li yıllarda yaşları 8-16 olan 150.000 İskandinav öğrenciye dayanan araştırmasında öğrencilerin toplamda %15'inin zorba veya kurban olma problemleriyle uğraştığını, bunların %9'unun kurban, %6-7'sinin ise zorba olduğunu ifade etmektedir. Olweus 2001'de 110.000 öğrenci üzerinde yenilediği araştırmasında, 1983'de yaptığı araştırmasına oranla zorbalıkta zorba, kurban veya zorba/kurban olarak zorbalık davranışlarına katılmanın %65 arttığını belirtmektedir.

Laflamme, Engström, Möller, Alldahl ve Hallqvist (2002) Stockholm'da 2000-2002 tarihleri arasında hastaneye yaralanmadan dolayı başvuran 10-15 yaşları arasındaki her 10 ergenin 2'sinin okula devam ettiği süre içerisinde zorbalığa maruz kaldığını belirtilmektedirler. Roland (2002) 8. sınıfa devam eden Norveç'li

ergenlerde depresyon belirtileri ile diğer öğrencilere zorbalık yapma arasında özellikle erkeklerde güçlü bir korelasyon olduğunu bulgulamıştır.

Kalliotis'in (2000) Atina'da 117 öğrenci üzerinde yaptığı araştırmada zorbalığın çoğunlukla oyun alanlarında (%58.11, 68 öğrenci) olduğu sonrasında sınıflarda (%18.80, 22 öğrenci) ve koridorlarda (%8.54, 10 öğrenci) meydana geldiğini belirtmektedir. Yurt dışındaki başka çalışmalarda da zorbalık içeren davranışlar genellikle öğretmenlerin gözlerinden uzak yerlerde meydana geldiği belirtilmektedir (Andershed, Kerr ve Statfin; 2001).

ABD.'de orta öğrenimine devam eden 3.767 ergenlik öncesindeki öğrenci üzerinde yapılan bir araştırmada, öğrencilerin son iki ay içerisinde chat odaları, anlık mesaj ileten programlar ve e-posta aracılığıyla elektronik yollarla %11'inin kurban, %7'sinin zorba/kurban ve %4'ünün zorba olduğunu göstermektedir (Kowalski ve Limber, 2007). Başka bir araştırma ise (Williams ve Guerra, 2007) ABD'de fiziksel zorbalık ve internet üzerinden yapılan zorbalığın ortaokulda azalmaya başlayarak lisede ortaokula oranla iyice kaybolduğunu, ortaokul yıllarda az olan sözel zorbalığın ise lisede arttığını göstermektedir.

Aileler zorbalığa maruz kalan çocuklarına genellikle sempatik yaklaşma ve zorbalığı önleye yönelik çaba sarf etme eğilimdedirler. Ayrıca araştırma bulgularına göre aileler zorbalığın okul çalışanlarının veya akran grubunun sorunu olmak yerine öğrencilerin bireysel sorunları olarak algıladıklarını göstermektedir. Aileler çocuklarının tekmelenmek veya yumruklanmak yoluyla şiddete maruz kaldıklarında şiddete şiddet kullanarak tepki vermemeleri gerektiğine inanmaktadırlar (Eslea ve Smith, 1995).

Baldry (2003) İtalya'da yaptığı araştırmanın klinik problemi olmayan anne ve babaların çocukları olarak aile içinde fiziksel şiddete maruz kalan kızların daha fazla zorba olma eğiliminde olduklarını bulmuştur. Yine babası tarafından anneye yönelik ve annesi tarafından çocuğa yönelik şiddet yaşayan kız öğrencilerde bu tür şiddeti hiç

yaşamayan akranlarına oranla zorbalık davranışları daha çok gözlenmektedir (Smith, 2006).

Stevens, De Bourdeaudhuif ve Oost (2002) çalışmasında zorbalığa farklı statülerde dahil olan ve olmayan çocukların aile çevresini algılamaları karşılaştırılmıştır. Bu araştırmaya göre, çocuklar ailelerini olumsuz algılama eğiliminde iken ebeveynler ise ailelerini daha olumlu gösterme eğilimindedirler. Yani aile özellikleri ve ailenin çocuk yetiştirme biçimi konusunda ebeveynler çocuklarına oranla daha olumlu bir tablo çizmektedirler. Oysa çocuklar aileleriyle duygusal bağlarının, ilişkilerinin daha az olduğunu rapor etmektedir. Ayrıca çocuklar aile ortamlarının daha az ılımlı olduğunu belirtmektedirler. Aynı araştırmada zorbalığa katılmamış çocukların zorba/kurban çocuklara göre aileleri tarafından daha az cezalandırıldıklarını belirtirken, aileler de daha az cezaya başvurdıkları belirtilmiştir. Smith, Twemlow ve Hoover (1999) araştırmalarında zorba ve kurban olan çocuklarla yaptıkları görüşmeler sonrasında bu çocukların tümünün aile ortamlarının da sorun olduğunu bulgulamışlardır. Bu araştırmaya göre zorba veya kurban çocuklar boşanmış ailelerden gelmekte veya ebeveynlerinin ayrı evlerde yaşamakta ya da ev ortamlarının kaotik sorunlar olduğu belirtilmektedir. Aynı araştırmada zorba ve kurbanların çoğunda yaygın olarak psikiyatrik, hukuki sorunlar olduğu ayrıca tüm zorbalarının saldırganlık içeren video oyunları oynadığı bulgulanmıştır.

Ergenlerin aile özellikleri ve zorbalığı inceleyen başka bir araştırmada (Hoof ve diğerleri, 2007) yaş ortalaması 14,7 olan, 9.-11. sınıf devam eden öğrencilerde aile özelliklerinin (uyumlu veya düzensiz) zorba davranışlara ($r=-.30$), kurban olmaya ($r=-.21$), kişilik gelişimi ($r=.24$) ve depresyon belirtilerine ($r=-.31$) arabulucu etkisi olduğunu bulunmuşlardır. Bu araştırmada da benzer araştırmalarda olduğu gibi uyumlu aile özelliklerinin zorba veya kurban etkisi olduğu bulunmuştur.

Ahmed ve Braithwaite'in (2004) 4.-7. sınıflar arasında okula devam eden çocuklar (yaş $x=10,86$, $s=0,90$) üzerindeki araştırmalarında; zorba ve zorba/kurban

olan çocukların diğer akranlarına göre daha otoriter ailelerde ($F= 8,34, p<,001$) yetiştirildiklerini bulmuşlardır.

Ailelerin sosyodemografik özellikleri de zorbalığın farklı statüleriyle ilişkilenebilmektedir. Örneğin düşük sosyoekonomik düzeydeki ailelerin çocuklarında diğer akranlarına göre kurban olmak daha ciddi bir sorundur (Khoury-Kassabri ve diğerleri, 2004).

Boylamsal çalışmalar göstermektedir ki (Boulton ve diğerleri, 1999) başlangıçta yakın arkadaşları olduğunu bildiren ergenler 6 ay sonrasında başlangıçta yakın arkadaşı olmayan akranlarına oranla daha az zorbalığa maruz kalmakta ve kurban olmaktadır. Zorbalığa maruz kalan kurbanların çoğunlukla yaşadıkları olumsuzlukları sınıf arkadaşlarıyla paylaşmaktadır. Bu açıdan sınıf arkadaşlarının varlığı kurbanlara sosyal destek olma özelliği taşıdığı için önemlidir (Kalliotis, 2000).

Anne baba ve akran ilişkilerini bir arada inceleyen araştırma çok bulunmamakla birlikte genel olarak anne babayla olumlu ilişkileri olan ergenlerin akranlarıyla da olumlu ilişkiler kurdukları belirtilmektedir (Hortaçsu, 2003). Spriggs ve diğerlerinin araştırmalarında (2007) 6. sınıf ile 10. sınıf arasına devam eden 11.033 öğrencinin %9'u kurban, %9 zorba ve %3'ü de zorba/kurban olarak bulunmuştur. Bu araştırmanın sonuçları ABD'de yaşayan 3 farklı etnik grup olan Beyazlar, Zenciler ve İspanyol asıllılar için ayrı ayrı sunulmaktadır. Beyaz öğrenciler için; zorba öğrencilerin ebeveynleri ile iletişimlerinde sorun olduğu (Görelî Risk Oranı-GRO=1,59), kurbanların (GRO =1,42) zorbalara oranla (GRO =0,45) daha fazla sosyal yalıtım deneyimi yaşadığı, zorba, kurban ve zorba/kurban öğrencilerin sınıf arkadaşları ile kötü ilişkileri olduğu, akademik başarılarının düşük olduğu ve akranlarına göre kendilerini okulda daha güvensiz hissettikleri belirtilmektedir. Zenci öğrenciler içinse; düşük aile, akran ve okulla ilgili değerler beyaz öğrencilere göre zorbalıkla daha çok ilişkilendirilmiştir. Zenci kurbanlar (GRO=1,92) ve zorbalar (GRO=1,71) aileleri ile iletişim kurmada daha çok zorlansa da zorba/kurbanların aileleri onların okullarıyla daha az ilgilidir. Zenci zorbalarda düşük (GRO=0,44) ve

kurbanlarda ise yüksek (GRO=1,29) sosyal yalıtılmışlık söz konusudur. Zorba (GRO=1,84) ve zorba/kurbanlarda (GRO=2,61) sınıf arkadaşları ilişkileri düşüktür. İspanyol asıllı öğrencilerde; aynı zorbalığa katılmayan zenci öğrencilerde olduğu gibi katılmayan beyaz öğrencilere oranla daha düşük aile, akran ve okulla ilgili puanlarda düşük değerlere sahiptirler. Kurbanlar (GRO=1,77) ve zorba/kurbanlar (GRO=1,88) aileleri ile daha güç iletişim kurmaktadır. Ayrıca İspanyol asıllı öğrencilerde Beyaz ve Zenci ergenler kadar kurbanlar (GRO=1,55) zorbalardan (GRO=0,49) daha yalıtılmıştır. Kurban (GRO=2,67) ve zorbaların (GRO=2,04) sınıf arkadaşlarıyla ilişkileri diğer akranlarına göre daha kötüdür.

Yurt dışında zorbalıkla ilgili yapılan araştırmaların belirgin bir şekilde zorbalığın yaygınlığını incelemede yoğunlaştığı gözlenmektedir. Farklı zorbalık statülerinin yaygınlığı ve cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi gibi kişisel ve sosyal bazı özellikler araştırmadan araştırmaya farklı sonuçlar göstermektedir. Zorbalık; anne, baba denetimi, baskısı, kontrolü, retti veya kabulü gibi değişkenlerle çalışılırken, anne ve baba ilişkilerini ergenlik döneminde zorbalıkla çalışıldığı araştırma sayısı oldukça azdır. Ergen ilişkilerini konu alan zorbalık araştırmaları ise ilköğretim döneminde akran retti veya kabulü, dışlanma ve akran desteği gibi başlıklarda toplanırken ergenlik döneminde akran ilişkilerini zorbalıkla inceleyen araştırma sayısında oldukça sınırlıdır.

2.8. Yurt İçinde Yapılan Zorbalık ve Anne, Baba ve Akran İlişkileri İle İlgili Araştırmalar

Türkiye’de zorbalığı ilk araştıranlardan biri olan Dölek (2002), 5.,7., ve 9. sınıflarda kurban olmanın yaygınlığın %8,2 olduğunu, bunların %2,6’sının kız, %6,4’ünün ise erkek olduğunu belirtmektedir.

Özcebe, Üner ve Çetik (2006) ortaöğretim kurumlarında zorbalığın yaygınlığı ile ilgili araştırmalarında Ankara’da üç liseden 400 öğrenciyle yaptıkları araştırmalarında son üç ayda öğrencilerin %16,1’in şiddete maruz kaldığını, %8,8’in şiddet uyguladığını, %20,6’sının hem şiddete maruz kaldığını hem de şiddeti

uyguladığını ve toplamda öğrencilerin %45,5'ini şiddetle bir şekilde karşı karşıya geldiğini ifade etmektedirler. Yine bu bulgulardan başka, şiddete maruz kalan ergenlerin %49,2'siyle şiddeti uygulayan ergenlerin %42,0'si olayın okul içerisinde meydana geldiğini belirtirken şiddet nedeniyle erkek öğrencilerin %14,9'unun okula devam sorunu yaşadıklarını belirtmektedirler.

Karaman Kepenekci ve Çinkır (2006) 2000-2001 öğretim yılı içerisinde Ankara'da 5 genel liseye devam eden 693 öğrenci üzerinde yaptığı araştırmalarında örneklemin tümünün öğretim yılı içerisinde bir veya birden çok kez zorbalığa maruz kaldığını rapor etmişlerdir. Karaman Kepenekci ve Çinkır (2006)'ın araştırmalarında zorbalığın %28,5 oranında sınıflarda, %24,1 oranında okul dışında, %16,6 oranında okul koridorlarında, %14,4 oyun alanlarında ve %16,4 spor alanları okul kantini gibi diğer alanlarda meydana gelmektedir.

Alikasifoglu ve diğerlerinin (2007) İstanbul'da 15-20 yaş arasında 3.519 ergenle yaptıkları kesitsel araştırmalarında, 9. sınıfa devam 1.096 öğrencinin 639'unun zorbalığa maruz kalmamış veya zorba olmamış ergen (75,5), 269'unun kurban (%24,5), 109'unun zorba/kurban (%9,9), 79'u zorba (%7,2), 10. sınıfa devam eden 1.286 öğrencinin 765'inin zorbalığa maruz kalmamış veya zorba olmamış öğrenci (%59), 268'inin kurban (%20,8), 130'unun zorba/kurban (%10,1), 123'ünün zorba (%9,6), 11. sınıfa devam eden 1.137 öğrencinin 687'si zorbalığa maruz kalmamış veya zorba olmamış ergen (%60,4), 237'sinin kurban (%20,8), 92'sinin zorba/kurban (%8,1), 121'inin zorba (%10,6) olduğunu belirlemişlerdir. Aynı araştırmada 1.744 kız öğrencinin 1.241'inin zorbalığa maruz kalmamış veya zorba olmamış ergen (%71,2), 305'inin kurban (%17,5), 109'unun zorba/kurban (%5,3), 106'sının zorba öğrenci (%6,1) olarak belirlenirken, 1.775 erkek öğrencinin 850'sinin zorbalığa maruz kalmamış veya zorba olmayan ergen (%47,9), 305'inin kurban (%17,5), 239'unun zorba/kurban (%5,3), 106'sının zorba (%6,1) olarak belirlenmiştir. Bu araştırma bulgularına göre, 9. sınıftaki öğrencilerin diğer sınıflardaki öğrencilere göre kurban olmaları daha olasıyken 10. ve 11. sınıftaki öğrencilerin zorba olmaları 9. sınıftakilere göre daha olasıdır .

Pişkin ve Ayas (2005) lise öğrencileriyle yaptıkları araştırmaların zorbalığa katılmayan ergenlerin öz saygılarının katılanlara göre daha yüksek olduğunu bulmuştur. Bunu sırası ile zorbaların ve zorba/kurbanların izlediğini, özsaygısı en düşük grubun ise kurban statüsündekilerin olduğunu belirtmiştir.

Koç (2006) Ankara’da 1063 ergen üzerinde yaptığı araştırmada zorbalığın daha çok okul içinde meydana geldiğini ve erkek ergenlerin kız ergenlere oranla hem okul içinde hem de okul dışında zorbalık yapmaya daha fazla eğilimli olduklarını rapor etmiştir. Aynı zamanda dışa ve içe yönelik öfke, öfkeyi dışa vurma zorblığı yordayıcı değişkenler olarak bulunmuştur. Oysa öfke kontrolü arttıkça zorbalığa katılımın azaldığı bulunmuştur.

Atık (2006) zorbalık statülerini zorbalığa katılan ve katılmayan olarak ayırdığı, ilköğretim ikinci kademedeki öğrencilerle yaptığı araştırmasında; zorbalığa katılmış kız öğrencilerin akademik başarısının ve aile kabul/dahil olma puanlarının düşük olduğunu yalnızlık ve psikolojik otonomi puanlarının ise yüksek olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte zorbalığa dahil olmuş erkek öğrencilerin ise dıştan denetim, yalnızlık ve benlik saygısı puanlarının yüksek, ailelerinin sıkı/gözetim puanlarının ise düşük olduğunu rapor etmiştir.

Büyükşahin Çevik (2007) lise son sınıf öğrencileriyle yaptığı araştırmasında, erkeklerin kızlara oranla yakın arkadaş sayısının daha fazla olduğunu belirtmektedir. Ergenlerin yakın arkadaşlıklarının genellikle okul ve dersane gibi eğitim ortamlarında geliştiği belirtilmektedir. Bunun yanında arkadaşlar arasındaki sorunların genellikle farklı dünya görüşüne sahip olmaktan kaynaklandığı raporlaştırılmıştır.

Hortaçsu (1989) Türk ergenlerin aynı cinsten akranlarıyla ve hem kızların hem de erkeklerin anneleriyle daha fazla iletişim kurduklarını, anne ve baba ile iletişimin azaldıkça akran iletişimin arttığını belirtmektedir.

Çoşkun (2007) ergenlerin aile ilişkileri ile öğrenilmiş güçlülük düzeyleri arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. Aile ilişkilerinin alt boyutları olan iletişim, aile rolleri ve ailenin davranış kontrolü ergenlerin öğrenilmiş güçlülükleri yordayıcı değişkenler olarak ortaya çıkmaktadır.

Akgün (2005) zorba ve kurban kız ergenlerin anne-baba tutumları ve anne-baba ilişkilerini incelediği araştırmasında, zorba kızların zorbaca davranışlarını anne-baba tutumlarından psikolojik özerklikle ve kontrol/denetleme alt boyutlarının yordadığını belirtmektedir. Buna göre zorba kızların, anne ve babaları çocuklarının bağımsız davranışlarını daha az desteklemekte ve daha az kontrol etmektedir. Ayrıca araştırma bulgusuna göre kız ergenlerde, baba ile ilişkilerin yetersizliğinin zorbalığı yordadığı bulunmuştur. Kızlarda anne baba tutumlarından kabul/ilgi, psikolojik özerklik, kontrol/denetleme ve baba ile iletişimin kurban olmayı yordadığını bulunmuştur. Bu bulgulara göre zorbalık mağduru kız ergenlerin, anne-babalarını daha az ilgili ve sevecen olarak algıladıkları ve ebeveynlerin kızlarını bağımsız hareket etmeleri için daha az destekledikleri ve kurban kızların babaları ile iletişimlerin olumsuz olduğu rapor edilmiştir.

Turgut (2005) 7. sınıf düzeyindeki öğrencilerde zorbalık, aile kabulü ve reddi arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmasında erkek öğrencilerin kızlara göre zorbalık düzeyleri ve algıladıkları ebeveyn reddi daha yüksek olarak bulmuştur. Yine zorbalık eğilimi ile ebeveyn retti arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. Sonuç olarak cinsiyete göre bakıldığında ebeveyn rettinin fazla olması ve düşük benlik kavramı zorba olmayı arttırdığı belirtilmektedir.

Erdur Baker ve Kavşut (2006)'un 228 lise öğrencisiyle yaptıkları araştırmalarında, ergenlerin %80'nin internette zaman harcadığını ve cep telefonu aracılığı ile mesajlaştıklarını belirtilmektedir. Araştırma bulgularına göre, ergenlerin yaklaşık %25'inin interneti her gün kullanmakta %50'si de her gün telefonla mesajlaşmaktadır. Ergenlerin en sık yaptıkları siber zorbalık türleri sırasıyla chat odasından birini atmak (%28,3), chat odasında hakaret etme (%22,1), internetten görüşme sırasında başka birilerine görüntüleri gösterme (%19,5), SMS aracılığı ile

incitici mesaj gönderme (%16,8) ve benzeri zorbalık türleri olarak sıralanmıştır. Siber kurban olmada ise webcam görünlerini başkasına izletme (%30,1), başkasının takma adını kullanma (%22,6), internet şifrelerini alma (%19,9), chat odasında hakarete maruz kalma (%19,5), anlık mesaj gönderen programlarda paylaşılan kişisel bilgileri başkalarına yayma (%16,4), internet şifreleri alma (%15,5), chat odasından atılma (%15,0) ve diğer siber kurbanlık türleri takip etmektedir.

Türkiye’de zorbalıkla ilgili yayınlanan araştırmaların genellikle zorbalığın yaygınlığını ve zorbalığın ortaya çıktığı yerleri belirlemeye yönelik olduğu gözlenmektedir. Bu araştırma bulguları arasında yaygınlık farklılığının araştırmacıların zorbalığı tanımlamada faydalandıkları kriterlerin ortak olmamasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Yurt içindeki araştırmalarda farklı kuramsal dayanaklar kullanılmasının yanı sıra araştırmacıların zorbalığı şiddetle karıştırılarak çalışması da zorbalığın yaygınlığının başka bir nedeni olarak düşünülebilir. Çinkır’ında belirttiği gibi (2006) Türkiye’de yapılan araştırmalarda öncelik sırasına göre en çok sözel, fiziksel, duygusal ve cinsel içerikli zorbalık türlerinin sıralandığı gözlenmiştir. Yerli literatürde yabancı literatürde de olduğu gibi anne ilişkilerinin ergenler için baba ilişkilerine oranla daha önemli olduğu göze çarpmaktadır. Ergenlerin akranlarıyla olan ilişkileri aileleriyle olan ilişkilerine göre daha fazladır. Ebeveynlerin kabulü, reddi, denetimi gibi değişkenlerin zorbalıkla ilgili araştırmalarda konu aldığı gözlenmiştir.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, evreni ve örnekleme, verilerin toplanması, verilerin çözümü ve yorumuna ilişkin açıklamalara yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Modeli

Araştırma betimsel bir çalışmadır. Araştırmanın bağımsız değişkenlerini cinsiyet, sınıf düzeyi, ergenlerin anne, baba ve akranları ile ilişkileri oluşturmaktadır. Araştırmanın bağımlı değişkenlerini ise zorba, kurban, zorba/kurban ve zorbalığa katılmamış olarak sınıflandırılan zorbalık statüleri oluşturmaktadır.

3.2. Araştırmanın Evren ve Örnekleme

Araştırmanın evrenini 2006-2007 öğretim yılında Bolu Merkez İlçesi genel liselerine devam eden lise öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırma kapsamına alınacak okullar; düşük, orta ve yüksek sosyo-ekonomik düzeyi temsil edecek şekilde Bolu İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nün görüşü doğrultusunda Atatürk Lisesi, Abant Lisesi ve Canip Baysal Lisesi olarak belirlenmiştir. Araştırma için tabakalama örnekleme yöntemi kullanılarak her okulun 9., 10. ve 11. sınıf düzeylerinden üçer sınıf belirlenerek (bir okulun ikinci sınıfı bulunmadığı için diğer iki okuldan dörder ikinci sınıftan veri toplanmıştır) 610 öğrenciye ulaşılmıştır. Ancak ölçek maddelerinin

çoğunu yanıtlamayan 16 öğrenciye ait bilgiler veri setinden çıkarılmıştır. Bu nedenle analizler 595 katılımcıdan elde edilen veriler üzerinde yapılmıştır.

Tablo 2- Araştırma katılımcılarının sınıf düzeyine ve cinsiyete göre dağılımı.

		9. Sınıf	10. Sınıf	11. Sınıf	Toplam
Cinsiyet	Kız	133 (%65,20)	112 (%54,64)	104 (%51,75)	349 (%57,22)
	Erkek	71 (%34,80)	93 (%45,36)	97 (%48,25)	261 (%42,78)
Toplam		204 (%33,40)	205 (%33,60)	201 (%32,96)	610

Araştırma örnekleminin sınıf düzeyine göre dağılımına bakıldığında; %33,44'ü 9. sınıf, %33,61'i 10. sınıf ve %32,95'i 11. sınıftan oluşmaktadır. Cinsiyete göre dağılımlarına bakıldığında katılımcıların %57,30'u kız ve %42,70'i erkektir. Katılımcıların yaş ortalaması $\bar{X} = 16,5$ 'dir.

3.3. Veri Toplama Araçları

Bu bölümde araştırma verilerinin toplanmasında kullanılan anket ve ölçeklerle bunların geçerlik ve güvenirlik çalışmalarına yer verilmiştir.

3.3.1. Olweus Zorba/Kurban Anketi (R)

Zorbalığı belirlemede görüşme, öğretmen değerlendirmesi, kendini değerlendirme ya da standart bazı ölçekler kullanılmaktadır (Crothers ve Levinson, 2004). Olweus Zorba/Kurban Anketi kendini değerlendirme biçimi ölçme araçlarındandır ve ilgili literatürde farklı zorbalık statülerinin belirlenmesinde yaygın olarak kullanılmaktadır.

Olweus (1983) tarafından geliştirilen Zorba/Kurban Anketi 1996 yılında revizyondan geçirilmiş ve farklı zorbalık statülerini belirlemeye yönelik 40 sorudan oluşan son halini almıştır (Solberg ve Olweus, 2003). Anketin 3., 4. ve 5. sınıflar için kullanılan “Küçük sınıflar formu” (Junior Version) ve 6. sınıftan başlayarak

daha üst sınıflar için kullanılan “Büyük sınıflar formu” (Senior Version) bulunmaktadır (Greeff, 2004). Bu araştırmada anketin “Büyük Sınıflar Formu” kullanılmıştır.

Anket zorbalıkla ilgili açıklamanın ardından ana sorulardan ve bu ana sorulara bağlı alt sorulardan oluşmaktadır. Her ana sorunun öncesinde öğrencilere soruyu anlamalarını kolaylaştıracak açıklamalar, tanımlamalar ve yönergeler bulunmaktadır. Anketin alt boyutları farklı zorbalık statülerini belirlemekle birlikte zorbalığın nerede olduğunu, zorba ve kurbanın zorbalığa karşı tutumlarını, öğretmen, akran ve aile gibi sosyal çevrenin özelliklerini, zorbalığın meydana geldiği yerler hakkında bilgi, okul içinde zorbalığın tanımlanması, yaygınlığının, sıklığı ve doğası hakkında bilgi edinilmesi amacıyla kullanılmaktadır.

Bu araştırmada anketin kurban ve zorba olmayla ilgili maddeleri kullanılmıştır. Ankette kurban ve zorba olmayı ölçen yedişer madde bulunmaktadır. Bu maddelerden kurbanlık için olan kısmında 3 ve daha fazlayı maddeye “ayda iki veya üç kez” veya herhangi bir madde “yaklaşık haftada bir” seçeneğini işaretleyen ergen kurban sayılmaktadır. Zorbalık içinde aynı değerlendirme yöntemi kullanılmaktadır. Anketin hem zorba hem de kurban bölümünde değerlendirme kriterlerine uyan ergenler zorba/kurban olarak sınıflandırılmaktadır.

Olweus (1996) 5000 kadar öğrenciyle yaptığı geçerlik ve güvenirlik çalışmasında anketin zorba ve kurban alt boyutları için Cronbach Alfa katsayılarını .80 ve üzerinde bulmuştur (Greeff, 2004). Greeff (2003) yaptığı araştırmasında anketin Cronbach Alfa katsayılarını .60’la .70 arasında bulmuştur.

Söz konusu anket ülkemizde daha önce bazı araştırmalarda da kullanılmıştır (Dölek, 2002; Atik, 2006). Atik (2006) anketin Büyük Sınıflar formu Cronbach Alfa katsayısını zorbalık için .71, kurbanlık için ise de .75 bulmuştur. Bu araştırmada ise anketin kurban maddeleri için Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .77, zorba maddeleri için .82 bulunmuştur.

3.3.2. Anne-Baba Ergen İlişkileri Ölçeği

Kontrol kuramına dayalı olarak geliştirilen Anne-Baba-Ergen İlişkileri Ölçeği Kaner (2002) tarafından ergenlerin sapmaya yönelmelerinde anne ve babalarının etkisini test etmek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçek Ankara ilinde yaş ortalamaları 16,3 olan 4 farklı liseye devam eden 420'si kız ve 423'ü erkek olmak üzere 843 öğrenci üzerinde hazırlanmıştır.

Anne-baba ergen ilişkileri ölçeği beşli derecelendirmeli Likert tipi bir ölçektir. Ölçek maddeleri her zaman (5 puan), sık sık (4 puan), ara sıra (3 puan), nadiren (2 puan) ve hiçbir zaman (1 puan) olarak derecelendirilmektedir. Ölçeğin birinci alt boyutu olan Anne İlişkileri Ölçeği toplamda 7 alt ölçek ve 30 maddeden, ikinci alt boyut olan Baba İlişkileri Ölçeği ise 8 alt ölçekten ve 37 maddeden oluşmaktadır.

Bireysel ya da grup olarak, ilköğretim ikinci kademedan itibaren uygulanabilen ölçekler bireylerin kişisel bildirimlerine dayalıdır. Ölçekten alınan yüksek puan anne veya babanın çocuklarını yüksek düzeyde kontrol ettiğini ve ebeveyn ile çocuk arasında ilişkinin yüksek olduğunu göstermektedir. Ölçek puanı düştükçe ise ebeveynin çocuğu üzerinde kontrolünün ve çocuğu ile arasındaki ilişkinin de azaldığını göstermektedir (Kaner, 2002).

Anne İlişkileri Ölçeği ve Baba İlişkileri Ölçeği alt ölçekleri ayrı ayrı puanlanabildiği gibi Anne İlişkileri ve Baba İlişkileri olarak iki alt boyutta toplam puanda hesaplanabilmektedir. Bu araştırmada anne ilişkileri ve baba ilişkileri toplam puanları dikkate alınmıştır.

Anne-baba, ergen ilişkileri ölçeğinin iki alt boyunun yapı geçerliliği Kaner (2002) tarafından temel bileşenler analizi kullanılarak yapılmıştır. Temel bileşenler analizi sonucunda Anne İlişkileri ölçeği için Yakın İletişim, Birlikte Etkinlikte Bulunma, Duyarlılık, Sevgi ve Güven, İzleme, Normların Düzenlenmesi ve

Beklentileri Karşılama olarak 7 faktör bulurken, Baba İlişkileri Ölçeği için Anne İlişkileri Ölçeğindeki tüm alt boyutlar ve Ev Kuralları olarak 8 faktör bulmuştur.

Anne-Baba Ergen İlişkileri Ölçeği'nin güvenirlik çalışması Kaner (2002) tarafından Cronbach Alfa İç Tutarlılık ile Testi Yarılama Katsayıları kullanılarak yapılmıştır. Anne İlişkileri Ölçeğinin Cronbach Alfa katsayısı .92, Testi Yarılama katsayısı ise testin bütünü için .83'dür. Baba İlişkileri Ölçeğinin Cronbach Alfa katsayısı .93, Testi Yarılama katsayısı ise testin bütünü için .82'dir.

Bu araştırmada, Anne-Baba Ergen İlişkileri Ölçeğinin Cronbach Alfa içtutarlılık ve Spearman Brown Testi Yarılama Katsayıları hesaplanmıştır. Anne İlişkileri Ölçeğinin iç tutarlık katsayısı .94, Spearman Brown Testi Yarılama ile elde edilen güvenirlik katsayısı ise .82 olarak hesaplanmıştır. Baba İlişkileri Ölçeğinin Cronbach Alfa katsayısı .96, Spearman Brown Testi Yarılama ile elde edilen katsayısı ise .85 olarak bulunmuştur.

3.3.3. Akran İlişkileri Ölçeği (AİÖ)

Araştırmada ergenlerin akran ilişkilerini belirlemek için Akran İlişkileri Ölçeği kullanılmıştır. Akran İlişkileri Ölçeği, Kaner (2002) tarafından Sosyal Kontrol ve Sosyal Öğrenme Kuramlarına dayalı olarak akran ilişkilerini incelemek amacıyla geliştirilmiştir. AİÖ toplam 18 maddeden, 4 alt ölçekten oluşmakta ve maddeleri 1 ile 5 arasında puanlanmaktadır. Bu alt boyutlar Bağlılık, Güven ve Özdeşim, Kendini Açma ve Sadakat alt boyutlarıdır.

Akran İlişkileri Ölçeğinin yapı geçerliği Kaner (2002) tarafından temel bileşenler analizi kullanılarak incelenmiştir.. Temel bileşenler analizi sonucunda 4 faktörde 18 madde elde etmiştir. Dört boyutun açıkladığı toplam varyans %54,3'tür. Bu çalışmadan bağımsız olarak Kaner (2002) AİÖ'nin madde ayırt edicilik güçlerini araştırmıştır. AİÖ'den alınan toplam puanlara göre oluşturulan alt ve üst grupların (%27) her bir maddeden aldıkları puanlar arasında anlamlı farklar bulmuştur.

Akran İlişkileri Ölçeğinin güvenirlik çalışması Kaner (2002) tarafından Cronbach Alfa iç tutarlılık, Spearman Brown testi yarılama katsayıları ile test tekrar test yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Ölçeğin Cronbach Alfa katsayıları .86 ve Spearman Brown testi yarılama katsayısı ise testin bütünü için .73 olarak hesaplamıştır. Akran İlişkileri Ölçeğinin test tekrar test güvenirlik katsayı ise .93'tür.

Bu araştırmada Akran İlişkileri Ölçeğinin Cronbach Alfa İç Tutarlılık Katsayısı .88, Spearman Brown iki yarı güvenirlik katsayısı ise tüm test için .86 olarak bulunmuştur.

3.3.4. Kişisel Bilgi Formu

Kişisel bilgi formu araştırmaya katılan ergenlerin ve anne, babalarının araştırma problemleri açısından önem taşıyan sosyo-demografik özelliklerini saptayabilmek amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilmiştir (Bkz. Ek 1). Kişisel Bilgi Formunda, araştırmaya katılan ergenlere ait cinsiyet, sınıf düzeyi ve yaş bilgilerine yönelik sorular yer almaktadır.

3.4. Verilerin Toplanması

Veri toplama uygulamaları 2006-2007 öğretim yılı bahar döneminde gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında kullanılan ölçekler araştırmacı tarafından ders saatlerinde öğrencilere uygulanmıştır. Her bir sınıf için ölçeklerin yanıtlanması bir ders saati içinde tamamlanmıştır. Öğrencilere ölçekleri nasıl yanıtlamaları gerektiği hakkında bilgi vermenin yanı sıra verecekleri içten bilgilerle çalışmaya yapacakları katkının öneminden bahsedilmiştir.

3.5. Verilerin Çözümü ve Yorumu

Araştırma kapsamında toplanan veriler SPSS paket programı ile kodlanarak veri setleri haline dönüştürülmüştür. Verilerin istatistiksel analizleri SPSS 16 programı kullanılarak bilgisayarda yapılmıştır.

Araştırmanın birinci, ikinci üçüncü ve dördüncü alt problemleri için betimsel istatistik, Ki Kare ve Cramer V analizleri kullanılmıştır. Araştırmanın beşinci alt problemi olan ergenlerin cinsiyet, anne, baba ve akranlarıyla ilişkilerinin zorbalık statülerinden (zorba, kurban, zorba/kurban, katılmayan) birinde bulunmayı yordama güçleri çoklu kategorik lojistik regresyon analizi (Multinomial Logistic Regression) kullanılarak incelenmiştir. Çoklu kategorik lojistik regresyon analizi öncesi sayıtlılar gözden geçirilmiştir. Bu aşamada ilk olarak eksik değer analizi yapılmıştır. Veri setindeki eksik değerlerin oranı, değişkenlerin tümünde % 5'ten küçük olduğundan E-M algoritması kullanılarak veri ataması yapılmıştır (Oğuzlar, 2003; Bal ve Özdamar, 2004; Green, Salkind ve Neil, 2008). Bir sonraki aşamada, diğer bir sayıtlı olan kategorik cinsiyet değişkeni için beklenen frekansların yeterliği çapraz tablolama analiz yöntemi incelenmiştir (EK, 1). Analiz sonuçlarına göre, cinsiyet değişkeninin beklenen frekansları, hücrelerin tümünde ≥ 5 olduğundan, sınırlandırılmış model genel uyum testlerine gerek duyulmamıştır. Başka deyişle, Analizin gücü ve beklenen değerlerin yeterliği sayıltısının karşılandığı sonucuna varılmıştır. Lojistik regresyon analizinin bir başka sayıltısı, doğrusallık, Box – Tidwell yaklaşımı kullanılarak incelenmiştir (EK, 2). Analiz sonuçlarına göre, yordayıcı değişkenler ile yordanan değişkenler arasındaki etkileşimlerin hiçbirinin doğrusallık sayıltısını ihlal etmediği gözlemlenmiştir. Bununla birlikte, hipotez modelde temel ve ortak etkiler birlikte yer aldıklarından, çok büyük parametre tahminleri ve standart hata değerleri elde edilmiş ve değişkenler arasında çoklu değişimin (multicollinearity) bulunduğu karar verilmiştir. Çoklu değişmeyi incelemek amacıyla yordayıcı sürekli değişkenler arasında pearson korelasyon katsayıları hesaplanmıştır (EK, 3). Analiz sonuçlarına göre, anne ve baba ilişkileri değişkenleri arasında yüksek düzeyde ilişki bulunmuştur. Bu nedenle anne ve babayla ilişkiler değişkenleri birleştirilerek modelde anne-baba ilişkileri isimli yeni

bir değişken tanımlanmıştır. Ayrıca, artıklaştırma (residualising) tekniği kullanılarak, ortak etki değişkenlerinin ham puanları yerine artık değerleri kullanılmış, temel ve ortak etkiler arasındaki ilişkili spesifik varyanslar sorunu çözümlenmiştir. Bu işlemleri takiben 10 gözlem univariate aykırı gözlem ($Z_{.001} > 3.29$) olduklarından, 10 gözlem de multivariate aykırı değer (Mahalanobis $\chi^2_5 = 20.52$) olduklarından veri setinden çıkarılmıştır. Böylelikle verilerin sayıltıları karşıladıkları gözlemlendikten sonra, çoklu kategorik logistik regresyon analizi yapılmıştır.

BÖLÜM IV

BULGULAR

Bu bölümde araştırmadan elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

4.1. Ergenlerin Farklı Zorbalık Statülerine Katılım Oranlarına İlişkin Bulgular

Araştırmanın birinci alt problemi olan “Ergenlerde farklı zorbalık davranışlarına katılım ne düzeydedir?” problemine ilişkin bulgular Tablo 3’de verilmektedir.

Tablo 3- Zorba, kurban, zorba/kurban, zorbalığa katılmamış ergenlerin örneklemdeki dağılımı.

Zorbalık statüsü	n	%
Zorba	67	11,26
Kurban	76	12,77
Zorba/Kurban	48	8,07
Katılmayan	404	67,90
Toplam	595	100,00

Araştırma verilerinden elde edilen bulgulara göre 595 ergenin %11,26’sı zorba, %12,77’si kurban, %8,07’si zorba/kurban, %67,90’ı katılmayan ergen olarak belirlenmiştir. Toplamda katılımcıların %32,10’nun zorbalığa farklı statülerde katıldığı hesaplanmıştır.

4.2. Ergenlerde Zorba ve Kurban Davranışlarına İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci alt problemi olan “Ergenlerde hangi zorbalık türlerine ne oranda rastlanmaktadır?” problemine ilişkin bulgular Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4- Zorba olma davranışlarının sayısal dağılımları ve yüzde oranları

	Ayda 2 veya 3 kere, haftada bir veya daha fazla zorba olan	
	n	%
10. Kötü isimler taktım, kırıcı şekilde alay ettim.	56	9,2
11. Bilerek bir veya birkaç öğrenciyi olayların dışında tuttum, grubumuza almadım, görmezden geldim.	37	6,1
12. Onu veya onları itip kaktım, dövdüm ve tehdit ettim.	23	3,8
16. Başka biçimlerde zorbaca davranışlara bulundum.	20	3,3
15. Görünüşleri veya konuşmaları ile alay ettim.	16	2,7
13. Bir veya birkaç öğrenciyle ilgili yalanlar söyledim, dedikodu yaptım ve başkalarının da onu veya onları sevmemesi için uğraştım.	13	2,2
14. Para vermeleri için tehdit ettim, eşyalarını aldım veya eşyalarına zarar verdim.	9	1,5

Tablo 4’de en yüksek orandan en düşük orana sıralanmasına bakıldığında, zorbalık davranışları arasında en yaygın olanı “kötü isimler takma, alay etme” (%9,2)’dir. Bu zorbalık türünü sırasıyla “olayların, grubun dışında tutma,

görmezden gelme” (%6,1), “itme, dövme” (%3,8), “başka biçimlerde zorbaca davranma (%3,3), “görünüş ve konuşmayla alay etme” (%2,7), “yalan söyleme, dedikodu yapma, başkalarının onu sevmemesi sağlama” (%2,2) izlemektedir. En az yapılan zorbalık türü ise “para için tehdit etme, eşyalarını alma veya eşyalarına zarar verme” (%1,5)’dir. Bu bulgulara göre sözel zorbalığın belirgin bir şekilde diğer zorbalık türlerinden daha yaygın olduğu söylenebilir.

Tablo 5- Kurban olma davranışlarının sayısal dağılımları ve yüzde oranları

	Ayda 2 veya 3 kere, haftada bir veya daha fazla zorba olan	
	n	%
2. Bana kötü isimler takıldı, kırıcı şekilde alay ettiler.	66	10,9
7. Görünüşüm veya konuşmamla alay ettiler.	33	5,4
5. Diğer öğrenciler benimle ilgili yalan söylediler, dedikodumu yaptılar ve başkalarının da beni sevmemesi için uğraştılar.	33	5,4
3. Diğer öğrenciler bilerek beni olayların dışında tuttular, gruplarına almadılar, beni görmezden geldiler.	22	3,6
4. Beni itip kaktılar, bana vurdular ve tehdit ettiler.	14	2,3
6. Paramı veya eşyalarımı aldılar veya zarar verdiler.	13	2,2
8. Başka biçimlerde zorbaca davranışlara uğradım.	13	2,1

Tablo 5 incelendiğinde kurban olma türleri arasında en çok yaygınlık gösteren davranış “kötü isimler takılması, alay edilmesi” (%10,9)’ir. Bunu sırasıyla, “görünüşü ve konuşmasıyla alay edilmesi” (%5,4), “hakkında yalan söylenmesi,

dedikodusu yapılması, başkalarının onu sevmemesi sağlanması” (%5,4), “olayların, grubun dışında tutulması, görmezden gelinmesi” (%3,6), “itilme, dövülme” (%2,3), “parasını alma, eşyasına zarar verme” (%2,2) izlemektedir. En az gözlenen ise “başka biçimlerde zorbaca davranışlara uğrama” (%2,1)’dir. Bu bulgulara göre sözel kurbanlık belirgin bir şekilde diğer kurbanlık türlerine oranla daha fazla gözlenmektedir.

4.3. Ergenlerde Cinsiyete Göre Farklı Zorbalık Statülerine İlişkin Bulgular

Araştırmanın üçüncü alt problemi olan “Ergenlerde farklı zorbalık statüleri cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermekte midir?” problemine yanıt bulmak amacıyla, çapraz tablo analizi (crostab) yapılmış, analiz sonuçlarına ilişkin frekans yüzde χ^2 ve Cramer V katsayısı tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6- Zorbalık statülerinin cinsiyete göre dağılımı

Zorbalık statüsü	Cinsiyet	n	%
Zorba	Kız	38	11,15
	Erkek	29	11,41
	Toplam	67	11,26
Kurban	Kız	48	14,08
	Erkek	28	11,03
	Toplam	76	12,77
Zorba/Kurban	Kız	17	4,98
	Erkek	31	12,21
	Toplam	48	8,07
Katılmayan	Kız	238	69,79
	Erkek	166	65,35
	Toplam	404	67,90

χ^2 [3, N=595] = 10,90, p = ,013*, Cramér V= ,14

* p <,05

Tablo 6’da zorbalık statülerinin cinsiyete göre frekans dağılımları incelendiğinde, kızların zorba oranının (%11,15) erkeklerin zorba oranına (%11,41) benzediği kızların kurban oranlarının ise (%14,08) erkeklerin kurban oranlarından (%11,03) daha yüksek olduğu görülmektedir. Zorba/Kurban statüsüne ait yüzde oranlarına bakıldığında erkeklerin oranın (%12,21) kızlardan (%4,98) daha yüksek olduğu görülmektedir. Erkeklerle oranla (%65,35) kızlar (%69,79) zorbalığa daha az katılma eğilimindedirler. Frekanslar arasında gözlenen bu farklar istatistiksel bakımdan önemli ($\chi^2_{3,595} = 10,90$; $P = ,013$) olduğundan, bir sonraki aşamada hangi gruplar arasındaki farklılıkların önemli olduğu araştırılmıştır. Bu amaçla ikili karşılaştırmalar ki kare testi kullanılarak karşılaştırılmış ve I. Tip Hataya karşı Holm’un Sıralı Bonferroni Yöntemi (Holm’s Sequential Bonferroni Method) kullanılmıştır (Green ve Salkind, 2008). Analiz sonuçlarına ilişkin bulgular tablo 7 de verilmiştir.

Tablo 7- Zorbalık Statülerinin Cinsiyete Göre İncelenmesi

Zorbalık Statüsü	Karşılaştırma	χ^2	p	Anlamlılık için gereken p değeri
Katılmayan	Kız-Erkek	12,832	,000*	,0125
Kurban	Kız-Erkek	5,263	,022	,0167
Zorba/Kurban	Kız-Erkek	4,083	,043	,0250
Zorba	Kız-Erkek	1,209	,272	,0500

İkili karşılaştırmalar sonucunda sadece katılmayan grubunda yer alan kız ve erkek öğrenciler arasında anlamlı fark bulunmuştur. Buna göre araştırma grubunda yer alan katılmayan statüsündeki kızların sayısı erkeklerin sayısından anlamlı düzeyde daha yüksektir. Diğer iki grupta da frekanslar arasındaki farkların önem düzeyi .05’in altında kalsa da, Holm’un Sıralı Bonferroni Düzeltmesi nedeniyle ilgili statülerdeki farklılıklar anlamsız olarak düşünülmüştür.

4.4. Ergenlerde Sınıf Düzeyine Göre Farklı Zorbalık Statülerine İlişkin Bulgular

Araştırmanın dördüncü alt problemi olan “Ergenlerde farklı zorbalık statüleri sınıf düzeyine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?” problemine ilişkin bulgular Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8- Zorbalık statülerinin sınıf düzeyine göre dağılımı

Zorbalık Statüsü	Sınıf Düzeyi	n	%
Zorba	9. Sınıf	14	6,9
	10. Sınıf	17	8,7
	11. Sınıf	36	18,3
	<i>Toplam</i>	67	11,3
Kurban	9. Sınıf	29	14,4
	10. Sınıf	23	11,7
	11. Sınıf	24	12,2
	<i>Toplam</i>	76	12,8
Zorba/Kurban	9. Sınıf	13	6,4
	10. Sınıf	12	6,1
	11. Sınıf	23	11,7
	<i>Toplam</i>	48	8,1
Katılmayan	9. Sınıf	146	72,3
	10. Sınıf	144	73,5
	11. Sınıf	114	57,9
	<i>Toplam</i>	404	67,9

$$\chi^2[6, N=595]=22,90, p=,001^*, \text{Cramér } V=,14$$

* $p<,05$

Tablo 8’de zorbalık statülerinin sınıf düzeyine göre frekans dağılımları incelendiğinde zorba frekansının 9., 10. ve 11. sınıflarda üst sınıflara doğru arttığı (%6,9; %8,7; %18,3), kurban frekansının ise üst sınıflara doğru azalma eğiliminde (%14,4; 11,7; 12,2) olduğu gözlenmektedir. Zorba/Kurban statüsünde ise birinci sınıfa (%6,4) göre ikinci sınıfta (%6,1) bir azalmanın olduğu ancak son sınıfta

(%11,7) yükselmenin olduğu gözlenmektedir. Frekanslar arasında gözlenen bu farklar istatistiksel bakımdan önemli ($\chi^2_{6,595} = 22,90$; $P = ,001$) olarak hesaplandığı için hangi sınıf düzeyi arasındaki farklılıkların önemli olduğu araştırılmıştır.

Tablo 9- Zorba Statülerinin Sınıfa Düzeyine Göre İncelenmesi

Zorbalık Statüsü	Sınıf Düzeyi Karşılaştırması	χ^2	p	Anlamlılık için gereken p değeri
Zorba	9. Sınıf – 11. Sınıf	9,680	,002*	,0042
Zorba	10.Sınıf – 11. Sınıf	6,811	,009	,0045
Katılmayan	9. Sınıf – 11. Sınıf	3,938	,047	,0050
Katılmayan	10.Sınıf – 11. Sınıf	3,488	,062	,0056
Zorba/Kurban	10.Sınıf – 11. Sınıf	3,457	,063	,0063
Zorba/Kurban	9. Sınıf – 11. Sınıf	2,778	,096	,0071
Kurban	9. Sınıf – 10. Sınıf	0,692	,405	,0083
Kurban	9. Sınıf – 11. Sınıf	0,472	,492	,0100
Zorba	9. Sınıf – 10. Sınıf	0,290	,590	,0125
Zorba/Kurban	9. Sınıf – 10. Sınıf	0,040	,841	,0167
Kurban	10.Sınıf – 11. Sınıf	0,021	,884	,0250
Katılmayan	9. Sınıf – 10. Sınıf	0,014	,907	,0500

Zorbalık statülerinin sınıf düzeyine bağlı ikili karşılaştırmaları sonucunda sadece zorba grubunda 9. Sınıf – 11. Sınıf düzeyleri arasında anlamlı farklılık bulunmuştur ($p = ,002$). Her ne kadar zorba grubunda 10. Sınıf- 11. Sınıf ve katılmayan grubunda 9. Sınıf – 11. Sınıf arasında farklılıklar ,05 anlamlılık düzeyinin altında kalsa da Holm'un Sıralı Bonferroni düzeltmesi ile belirlenen anlamlılık düzeylerinin altında kaldığı için anlamsız olarak değerlendirilmiştir.

4.5. Anne, Baba ve Akran İlişkilerinin Zorbalık Statülerini Yordamasına İlişkin Bulgular

Araştırmanın beşinci alt problemi olan “Ergenlerde zorbalık statülerinden birinde (Sonuç değişken) bulunmayı cinsiyet, anne-baba ilişkileri ve akran ilişkileri anlamlı şekilde yordamakta mıdır?” problemine ilişkin bulgular aşağıda yer almaktadır.

Ergenlerin cinsiyet, anne, baba ve akranlarıyla ilişkilerinin zorbalık statülerinden (zorba, kurban, zorba/kurban, katılmayan) birinde bulunmayı yordama güçleri çoklu kategorik lojistik regresyon analizi kullanılarak incelenmiştir. Araştırmanın yordayıcı değişkenleri; cinsiyet, akranla, anneyle babayla ilişki ve ilişki değişkenlerinin cinsiyetle ortak etkileridir. Araştırmanın sonuç değişkeni ise zorbalık statüsüdür. Analiz sürecinin ilk aşamasında, sadece sabitten oluşan başlangıç modeli ile beş yordayıcı değişkenin yer aldığı nihai model karşılaştırılmış ve yordayıcıların bir set olarak zorbalık kategorilerini güvenilir şekilde ayırt ettiği görülmüştür ($\chi^2_{15} = 72,35; p = .000$). Bununla birlikte, modelin öğrenci niteliklerini açıklama gücü düşük düzeydedir (McFadden $\rho^2 = .07$; Nagelkerke $R^2=0.14$). Bu durum göz önünde bulundurularak, modelde yer alan değişkenlerin regresyon katsayıları (B), Z testi sonuçları ve odds oranları tablo 10’da sunulmuştur.

Tablo – 10 Yordayıcı Değişkenlerin Regresyon (B), Wald testi ve Exp (B) Katsayıları

Zorbalık Statüleri		B	sh	Wald	sd	p	Exp (B)
Zorba	Sabit	-1,605	1,660	,934	1	,334	
	Akran İlişki	,039	,018	4,799	1	,028	1,039
	Anne Baba İlişki	-,037	,009	16,124	1	,000	,963
	Cinsiyet * Akran İlişki	-,025	,025	,954	1	,329	,975
	Cinsiyet*Anne Baba İlişki	,028	,013	4,914	1	,027	1,029
	Erkek	1,841	2,181	,712	1	,399	6,300
Kurban	Sabit	,867	1,449	,358	1	,550	
	Akran İlişki	-,058	,017	11,533	1	,001	,943
	Anne Baba İlişki	-,008	,009	,888	1	,346	,992
	Cinsiyet * Akran İlişki	,033	,023	1,974	1	,160	1,033
	Cinsiyet*Anne Baba İlişki	,003	,012	,048	1	,826	1,003
	Erkek	2,123	2,019	1,106	1	,293	8,356
Zorba / Kurban	Sabit	4,515	2,183	4,279	1	,039	
	Akran İlişki	-,020	,017	1,288	1	,256	,980
	Anne Baba İlişki	-,032	,009	11,922	1	,001	,969
	Cinsiyet * Akran İlişki	-,030	,030	,967	1	,326	,971
	Cinsiyet*Anne Baba İlişki	,001	,016	,006	1	,937	1,001
	Erkek	-1,060	2,567	,171	1	,680	,346

Referans değişken: Katılmayanlar

Tablo 10’da cinsiyet parametresinin büyük regresyon katsayılarına ve 2’den büyük standart hata değerlerine sahip olduğu görülmektedir. Bu türden sayısal sorunlar, modeldeki ortak etkiler arasında yüksek düzeyde ilişkilerin bulunmasından (çoklu değişme), cinsiyet değişkeninin göstermelik (dummy) bir değişken olarak modelde tanımlanmasından ya da örneklem büyüklüğünden kaynaklanabilmektedir. Katsayıların büyüklüğü cinsiyetin analizler sırasında göstermelik değişken olarak tanımlanmasıyla ilişkilendirilmiş, bu nedenle değişkenler arası ilişkilerin yeniden gözden geçirilmesine gerek görülmemiştir. Bu bulgudan ayrı olarak Wald testi sonuçlarına göre, akranla ilişkilerin artışı, “Katılmamış” kategorisinde olmaktan çok “Zorba” kategorisinde olma olasılığını artırmakta, “Kurban” olma olasılığını ise azaltmaktadır. Akran ilişkilerindeki bir birimlik artış, “Zorba” olarak sınıflandırılma

odds’unda % 4’lük (1,04-1,00) bir artışa yol açarken, “Kurban” olarak sınıflandırılma odds’unda % 6’lık (.94-1,00) bir düşüşe yol açmaktadır. Bu bulgulara ek olarak, annebabayla ilişkilerin artışı “Katılmamış” kategorisinde olmaktan çok hem “Zorba” hem de “Zorba/Kurban” kategorisinde olma olasılığını azaltmaktadır. Anne babayla ilişkilerdeki bir birimlik artış, zorba olarak sınıflandırılma odds’unda % 4’lük (.963-1,00); “Zorba/Kurban” olma odds’unda ise % 3’lük (.969 -1,00) bir azalmaya neden olmaktadır. Başka bir ifadeyle, annebabayla ilişkilerin artışı “Katılmamış” kategorisinde sınıflandırılma olasılığını, “Zorba” ve “Zorba/Kurban” kategorisinde sınıflandırmaya göre artırmaktadır. Annebaba ilişkilerindeki bir birimlik artış, “Katılmamış” odds’unda % 3’lük (1/.969-1,00) bir artışa yol açmaktadır.

Akranlarla ilişkiler ile Zorbalık kategorileri arasındaki ilişkinin cinsiyete bağlı değişim gösterdiği (cinsiyet = moderator) araştırmanın başlangıcında öngörülmüştür. Analiz sonuçları akran ilişkilerinin zorbalık kategorileri (Zorba ve Kurban) ile doğrudan ilişkili olduğunu, Zorba/Kurban kategorisi ile ilişki bulunmadığını göstermektedir. Anne babalarıyla ilişkileri yüksek erkek öğrencilerin katılmamış kategorisinde olma olasılıkları kız öğrencilere göre daha yüksektir. Erkek öğrencilerin aileleriyle ilişkilerindeki bir birimlik artış, zorba olarak sınıflandırılma odds’unda % 3’lük (1.029-1) bir artışa sebep olmaktadır.

Tablo 10 incelendiğinde, modelde cinsiyet ve cinsiyet * akran ilişkilerine ilişkin parametrelerin istatistiksel olarak önemli olmadığı görülmektedir. Bu değişkenlere ait parametrelerin lojistik regresyon katsayılarının = 0 olup olmadığını incelemek amacıyla yapılan analiz sonucunda, sadece sabitten oluşan başlangıç modeli ile cinsiyet ve cinsiyet * anne baba ilişkileri değişkenin yer aldığı indirgenmiş model karşılaştırılmış ve aralarında anlamlı bir fark bulunmuştur ($\Delta x^2_6 = 18.76$; $p < .05$; McFadden $\rho^2 = .002$; Nagelkerke $R^2 = 0.004$)'. Akran ilişkileri ve zorba/kurban kategorisinde olma, cinsiyete bağlı olarak değişmektedir (Ek 4). Buna göre akran ilişkileri yüksek kız öğrencilerin, katılmamış kategorisinde olmaktan çok zorba/kurban kategorisinde olma olasılıkları, erkek öğrencilere göre daha yüksektir. Kız öğrencilerin akranlarıyla ilişkilerindeki bir birimlik artış,

zorba/kurban olarak sınıflandırılma odds'larında % .6'lık (1/.944-1.00) bir artışa neden olmaktadır. Bununla birlikte, bu küçük fakat önemli ilişkinin hipotezde modelde yer almayışı, diğer yordayıcı değişkenlerin iki değişken arasındaki ilişkiye aracılık (mediate) etmesinden kaynaklanabilir (Tabachnick ve Fidell, 2007; s: 173).

Zorbalık kategorilerinin açıklanmasında akran ilişkilerinin katkısı yorumlanırken, akran ilişkilerinin daha iyi olmasının, katılmamış kategorisinde olmaktan çok zorba kategorisinde olma olasılığını artırdığı, kurban kategorisinde olma olasılığını ise azalttığı belirtilmiştir. Grupların puan ortalaması Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo- 11 Zorbalık Statüsünde Yer alan Öğrencilerin Yordayıcı Değişkenlerdeki Puan ortalamaları

Değişken Ortalamaları				
Parameters	Genel	Zorba	Kurban	Zorba/Kurban
1 Sabit	1.000	1.000	1.000	1.000
2 Akran ilişki	68.761	63.839	62.922	69.740
3 Anne baba ilişki	134.802	132.852	118.257	137.965
4 Cinsiyet*akran	39.718	41.375	21.610	41.229
5 Cinsiyet*anne baba	78.721	83.984	42.724	81.851
6 Cinsiyet	0.569	0.614	0.341	0.585

Tablo 11'de görüldüğü gibi, akran ilişkileri puan ortalaması “Zorba” kategorisinde 63,84 ve “Kurban” kategorisinde 62,92 olarak hesaplanmıştır. “Zorba” ve “Kurban” kategorilerinin oddsları karşılaştırıldığında; $.04 - (-.06) = .10$; odds $(.10) = (1.11)$ olarak hesaplanmaktadır. Bu sonuç, akran ilişkilerindeki bir birimlik artışın kurbanı göre zorba olma olasılığını (% 11) oranında artırdığı anlamına gelmektedir. Benzer şekilde, anne babayla ilişkilerin puan ortalaması “Zorba” kategorisinde 132,85 ve “Zorba/Kurban” kategorisinde 137,97'dir. “Zorba/Kurban” ve “Zorba” kategorilerinin oddsları karşılaştırıldığında $(-.037 - (-.031)) = 0,006$; odds $(-.0,006) = .99$ 'dur. Dolayısıyla, anne baba ilişkilerindeki bir birimlik artış, “Zorbadan” çok “Zorba – Kurban” olma olasılığını (% 1) oranında azaltmaktadır.

BÖLÜM V

TARTIŞMA ve YORUM

Bu bölümde araştırma bulgularının sırasına uygun olarak tartışılmasına ve yorumlamasına yer verilmiştir.

5.1. Ergenlerin Farklı Zorbalık Statülerine Katılım Oranlarına İlişkin Bulguların Tartışma ve Yorumu

Araştırmanın birinci alt problemi olan “Ergenlerde farklı zorbalık davranışlarına katılım ne düzeydedir?” sorusuna ilişkin araştırma bulgularına göre 595 ergen içerisinde 67 ergenin zorba (%11,26), 76 ergenin kurban (%12,77), 48 ergenin zorba/kurban (%8,07) ve 404 ergenin katılmayan (%67,90) olduğu gözlenmiştir. Bu bulgu Alikasifoglu ve diğerlerinin (2007) İstanbul’da yaptığı araştırma bulguları ile zorba statüsü açısından benzerlik göstermektedir. Söz konusu araştırmada zorba oranı %7,2, kurban oranı %24,5 olarak raporlaştırılmıştır. Her iki araştırma bulgusu karşılaştırıldığında bu araştırmada zorba oranının kısmen fazla, kurban oranının ise yaklaşık yarısı kadar olduğu gözlenmektedir. Karaman Kepenekçi ve Çinkır (2006) Ankara’daki araştırmalarında araştırma örnekleminin tümünün zorbalığa katıldığını raporlamışlardır. Bu araştırmada ise zorbalığa katılım oranı toplamda %32,10 olarak belirlenmiştir. Yaklaşık olarak araştırma katılımcıların 1/3’ü zorbalığa farklı statülerde katılırken 2/3’ü ise zorbalığa katılmamaktadır. Bu açıdan düşünüldüğünde ise bu araştırmada zorbalığa katılımın Kepenekçi ve Çinkır (2006)’ın örneklemine oranla daha düşük çıkmıştır. Araştırmalardaki bu farklı bulguların, örneklemin farklı illerden alınmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Bu

bakımdan özellikle İstanbul’da yapılan araştırma bulgusu ile karşılaştırıldığında çok daha küçük bir il olan Bolu’da zorba oranının daha yüksek, kurban oranının ise daha az olduğu söylenebilir. Bir bakıma bu bulgular zorbalık oranının gittikçe arttığını yansıtmaktadır.

5.2. Ergenlerde Zorba ve Kurban Davranışlarına İlişkin Bulguların Tartışma ve Yorumu

İkinci alt problem olan “Ergenlerde hangi zorbalık türlerine ne oranda rastlanmaktadır?” sorusuna ilişkin bulgularda; araştırmanın kapsadığı örneklem grubunda isim takma, alay etme gibi sözel zorbalık türlerinin daha yaygın olduğu, bunları itme, dövme gibi fiziksel zorbalık türlerinin izlediği saptanmıştır. Bu bulgu yurt dışında ve ülkemizde yapılan bazı araştırma bulgularıyla desteklenmektedir (Karaman Kepenekçi ve Çınkır,2006; Çınkır, 2006; Pişkin, 2006; Willams ve Guerra, 2007). Zorba ergenler için bu çalışmada sözel zorbalıkla ilgili maddeler diğer maddelere oranla daha yaygın çıkmıştır. Bulgulara göre zorbalık davranışları arasında en yaygın olanı “kötü isimler takma, alay etme” (%9,2) belirgin şekilde yaygınlık gösterirken bu davranışı sırasıyla “görünüş ve konuşmayla alay etme” (%6,7), “olayların grubun dışında tutma, görmezden gelme” (%6,1), “itme, dövme” (%3,8), “başka biçimlerde zorbaca davranma (%3,3), “yalan söyleme, dedikodu yapma, başkalarının onu sevmemesi sağlama” (%2,2) ve son olarak da “para için tehdit etme, eşyalarını alma veya eşyalarına zarar verme” (%1,5) gelmektedir. Bulgulara göre sözel zorbalık belirgin bir şekilde diğer zorba olma türlerine oranla ortaya çıkmaktadır.

Araştırmada kurban olmayla ilgili maddelerde ise zorbalık maddelerine benzer şekilde en çok “kötü isimler takılması, alay edilmesi” (%10,9) olarak ortaya çıkarken bunu sırasıyla, “görünüşü ve konuşmasıyla alay edilmesi” (%5,4), “hakkında yalan söylenmesi, dedikodusu yapılması, başkalarının onu sevmemesi sağlanması” (%5,4), “olayların, grubun dışında tutulması, görmezden gelinmesi” (%3,6), “itilme, dövülme” (%2,3), “parasını alma, eşyasına zarar verme” (%2,2) türü

davranışların izlediği bulunmuştur. Bu bulgulara göre sözel zorbalık ve sözel kurbanlık belirgin bir şekilde diğer kurbanlık türlerine oranla ortaya çıkmaktadır.

Çınkır (2006) araştırmasında Türkiye’de öncelik sırasına göre sözel, fiziksel, duygusal ve cinsel içerikli zorbalık türlerinin gözlemlendiği belirtmektedir. Olweus (2005) yaşla birlikte doğrudan zorbalığın yerini söylenti çıkarma, isim takma, alay etme gibi daha dolaylı zorbalık türlerine bıraktığını vurgulamaktadır. Rivers ve Smith (1994) ortaöğretime devam eden öğrenciler ve özellikle kızlar arasında sözel ve sosyal zorbalığın daha fazla tercih edildiğini belirtmektedirler. Bu açıdan bakıldığında araştırma katılımcılarının ortaöğretimden olması ve kız katılımcıların erkeklere oranla daha fazla olması bu araştırmada sözel ve sosyal zorbalığın belirgin bir şekilde fazla olmasına neden olabilir. Sözel ve sosyal zorbalık türlerinin diğer zorbalık türlerine göre daha yüksek oranlarda çıkmasının olası nedenlerinden biri çocukluktan itibaren yetişkinlerin fiziksel zorbalık türlerine açık ve belirgin tepki gösterirken, sözel ya da sosyal zorbalığı pek fazla önemsememeleri hatta zaman zaman pekiştirmeleri olabilir. Yine sözel ve sosyal zorbalığı başlatanın belirlenememesi, çabuk yayılması ve giderek artması da diğer zorbalık türlerine oranla daha çok tercih edilmelerine sebep olabilir. Bundan başka ergenlerin sözel ve sosyal zorbalık türlerini diğer zorbalık türlerine oranla daha az zarar verici ve daha masum düşünmeleri onların bu zorbalık türlerine yönelmesinin nedenleri olarak düşünülebilir.

5.3. Ergenlerde Cinsiyete Göre Farklı Zorbalık Statülerine İlişkin Bulguların Tartışma ve Yorumu

Araştırmanın “Ergenlerde farklı zorbalık statüleri cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermekte midir?” alt probleminin bulgularında kızlarda ve erkeklere zorba olma oranlarının birbirine benzediği ancak kızların erkeklere oranla daha yüksek oranda kurban oldukları bulunmuştur. Erkekler daha fazla zorba/kurban statüsünde yer alırken kızlarında zorbalığa katılmama oranı erkeklere göre daha yüksektir (χ^2 [3, N=595] = 10,90, $p = ,013$, Cramer V= ,14, $p < ,05$). Yapılan ikili karşılaştırmalar sonucunda; zorba, kurban ve zorba/kurban statüleri için cinsiyete

bağlı farklılıkların anlamlı olmadığı ancak zorbalığa katılmama oranının kızlarda (%69,79), erkeklere oranla (%65,35) anlamlı düzeyde fazla olduğu bulunmuştur.

Zorbalıkla ilgili literatürde zorba ve kurban oranlarının erkeklerde daha fazla olduğuna ilişkin bulgular yer almaktadır (Olweus, 1995; Kalliotis, 2000; Marsh, Parada, Craven ve Finger, 2004; Karaman Kepenekci ve Çinkır, 2006). Bu araştırmanın sonucunda kızların erkeklere benzer oranda zorba olması şaşırtıcı bir bulgu olarak öne çıkmaktadır. Yakın zamanda benzer bir araştırmada bu araştırma bulgusuna yakın sonuçlar alınmıştır. Alikasifoglu ve arkadaşları (2007) ergenler üzerinde yaptıkları araştırmalarında erkeklerin ve kızların, zorba ve kurban olma oranlarının birbirlerine benzediklerini bulgulamışlardır. Shaffer (2002) erkeklerin ve kızların farklı saldırganlık türlerini seçme eğiliminde oldukları için araştırmalarda cinsiyetler arasında fark bulunmayabileceğini hatta kızların erkeklere oranla daha saldırgan olarak raporlaştırılabileceğini belirtmektedir. Erkekler genellikle saldırganlığın fiziksel ve dürtüsel boyutunu kızlarsa sözel ve sosyal boyutunu tercih etmektedirler. Bu açıdan düşünüldüğünde bu araştırmada kızların erkeklerle benzer oranda zorba oranlarına sahip olmalarının nedeni araştırma katılımcıları arasında sözel ve sosyal zorbalık türlerinin daha yaygın olmasından kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Pepler ve diğerleri (2006) zorbalıkla ilgili araştırmalarda kullanılan bilgi toplama araçlarının kendini rapor etme türünde olduğunu ve kızların erkeklere oranla kendileri hakkında daha az bilgi verme eğiliminde olduklarını, bundan dolayı da erkeklerin kızlara oranla daha fazla zorba olarak bulunabileceğini vurgulamaktadır. Bir bakıma bu araştırmada zorba statüsü için kızların erkekler kadar yüksek oranlara sahip olması, Batıya oranla toplumumuzda kızların kendini rapor etmede daha az çekincelerinin olduğunu yansıtabilir. Bundan başka toplumsal cinsiyet rollerindeki değişimlerin etkisi ile kızlarda da erkeklere benzer oranda zorbalık gözlenebilir.

5.4. Ergenlerde Sınıf Düzeyine Göre Farklı Zorbalık Statülerine İlişkin Bulguların Tartışma ve Yorumu

Araştırmanın “Ergenlerde farklı zorbalık statüleri sınıf düzeyine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?” alt problemine ilişkin bulgulara göre; sınıf düzeyi yükseldikçe zorba olma oranı artmakta buna karşılık kurban olma oranı ise azalma eğilimindedir ($\chi^2[6, N=595]=16,58, p= ,011, \text{Cramer } V= ,12, p<,05$). Literatürle karşılaştırıldığında bu bulgular başka araştırma bulguları ile benzerlik göstermektedir. Olweus’a göre (2005) sınıf düzeyi yükseldikçe zorbalık artmakta kurbanlık ise azalmaktadır. Yine bu bulgulara paralel olarak Chapell ve diğerleri de (2006) sınıf düzeyi ile birlikte zorba olmanın arttığını kurban olmanın ise azaldığını belirtmektedirler. Smith, Ananiadou ve Cowie’in (2003) Almanya’da lise öğrencilerinde sınıf düzeyi yükseldikçe zorba olmanın arttığını belirtmişlerdir. Bu bulgulardan farklı olarak sınıf düzeyi arttıkça zorba veya kurban olmada herhangi bir değişimin olmadığını (Baldry ve Farrington, 2000) belirten araştırmalarda literatürde yer almaktadır. Literatürde üst sınıflarda zorbalığın daha fazla gözlenmesi, yaş artışı ile birlikte güç ve statü artışının olduğu ve bunu sergileme eğilimleri ile kısmen ilişkilendirilmektedir. Yine kurban oranının sınıf düzeyi yükseldikçe azalması ise öğrencilerin fiziksel gelişimle birlikte kendini koruma becerilerinin artışı ve üst sınıflara doğru arkadaşlık ilişkilerinin, sosyal desteğin artışı ile ilişkilendirilmektedir (Marsh, Parada, Craven ve Finger, 2004; Olweus, 2005). Araştırma bulgularında zorba, kurban ve zorba/kurban statülerinin son sınıfta diğer sınıflara oranla daha yüksek olmasının bir başka nedeni müfredat değişikliğinden kaynaklı farklılıklar olabilir. Araştırma verilerinin toplandığı dönemde 9. ve 10. sınıflar yeni müfredat (4 yıllık ortaöğretim), 11. sınıflar eski müfredat (3 yıllık ortaöğretim) programına devam etmektedir. Eski müfredata dahil olan son sınıf öğrencilerinin akademik başarı değerlendirmesi ve sınıf geçme sistemindeki farklılıklar bu grupta yer alan öğrencileri diğerlerinden ayırt edici bir özellik olabilir. Bir bakıma, akademik başarısızlıklara daha toleranslı eski müfredatta yer alan öğrencilerin akademik başarısının daha düşük olabileceğini düşündürmektedir. Başka bazı araştırmalarda akademik başarı düştükçe zorbalığın artacağı bulguları (Schwartz, 2000; Woods ve

Wolke, 2004) ile bütünleştirildiğinde son sınıflarda zorba oranının artışı açıklayıcı olabilir.

5.5. Anne, Baba ve Akran İlişkilerinin Zorbalık Statülerini Yordamasına İlişkin Bulguların Tartışma ve Yorumu

Araştırmanın son alt problemi olan “Ergenlerde zorbalık statülerinden birinde (Sonuç değişken) bulunmayı cinsiyet, anne-baba ilişkileri ve akran ilişkileri anlamlı şekilde yordamakta mıdır?” alt problemine bakıldığında, anne, baba ilişkilerinin ikisi birlikte arttıkça zorba ve zorba/kurban statülerinde olma olasılığını azaltmakta, katılmamış statüsünde olma olasılığını ise attırmaktadır. Ayrıca cinsiyete dayalı olarak anne, baba ilişkileri ele alındığında, anne ve baba ile ilişkilerin artması özellikle erkeklerde zorbalık statüsünde olmayı azaltırken katılmamış statüsünde olmayı arttırmaktadır. İlgili literatürdeki bulgulara bakıldığında, Spriggs ve diğerlerinin (2007) yapmış oldukları araştırmalarında anne, baba ilişkilerinin yetersizliğinin siyahi ergenlerde zorba/kurban statüsünde olmayı yordadığı sonucu bu araştırma bulgusu ile paralellik göstermektedir. Perren ve Hornung (2005) zorba ve kurban ergenlerin zorbalığa katılmayan ergenlere oranla daha düşük aile desteğine sahip olduklarını bulgulamıştır. Benzer şekilde, zorbalık ve aile özelliklerini konu alan başka bazı araştırmalar incelendiğinde; zorbalığa katılmayanların ailelerinin çocuklarının okul ve okul dışı sorunları ile daha çok ilgilendikleri (Holmes ve Holmes-Lonergan, 2004); zorba/kurban statüsündekilerin ise ailelerinin baskılarına ve red edici davranışlarına daha çok maruz kaldıkları (Bowers, Smith ve Binney, 1994) gibi bu araştırmayı destekleyici bulgular bulunmaktadır. Bu araştırma bulgusundan farklı olarak Olweus (2005) kurban statüsündeki erkeklerin özellikle anneleri ile iyi ilişkilere sahip olduklarını belirtmiştir. Yine Mayseless, Wiseman ve Hai (1998) baba ilişkilerine oranla anne ile ilişkilerin zorbalıkta yordayıcı olduğunu belirtmiştir. Akgün (2005) kızlarda anne, baba tutumlarında kontrol/denetleme boyutlarının azalmasında zorba statüsünü yordadığını bulgulamıştır. Yine Finnegan, Hodges ve Perry (1998) kızlarda zorbalığın anne reddi, anneye çatışma, erkeklerde ise aşırı koruyucu tutumlarla ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Alan yazındaki bu

farklı bulguların olası bir nedeni kültürel farklılıklar olabileceği gibi yaş düzeyinin de anne, baba ilişkileri için önemli bir etken olabileceği düşünülmektedir.

Akran ilişkileri yönünden bakıldığında, akran ilişkilerinin artışı katılmamış kategorisinde olmaktan çok zorba statüsünde olma olasılığını artırdığı, kurban statüsünde olma olasılığını ise azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgu, Gaviria ve Raphael (2001)'ın ergen akran gruplarının özellikle içinde olumsuz davranışların da yer aldığı tüm okul etkinliklerini etkilediği bulgusuyla benzerlik göstermektedir. Literatürde genellikle zorba ve kurban öğrencilerin akran ilişkilerinin zayıf olduğu belirtilmektedir (Cowie, 2004; Smith ve diğerleri, 2004; Olweus, 2005). Perren ve Hornung (2005) ise kurbanların, zorba ve katılmayanlara oranla akranları tarafından daha az kabul gördüklerini belirtmektedirler. Bir bakıma bu araştırmanın bulgularına dayanarak akran ilişkilerinin artışının zorba statüsünde olma olasılığını arttırması, kurban statüsünde olma olasılığını azaltması, zorbalıkta akran ilişkilerinin olumsuz bir işlev gördüğünü düşündürmektedir. Başka bir araştırmada ise; Salmivalli, Huttunen ve Lagerspetz (1997) zorbalık statüsünde olanların, zorbalığa katılmayanları zorbalığa zorladıklarını, saldırgan öğrencilerin kendileri gibi saldırgan öğrencileri bulup gruplar oluşturarak zorba davranışlar yapma eğiliminde olduklarını belirtmektedirler. Ayrıca kurban statüsünde olanların akranları arasında popüler olmadıkları da vurgulanmaktadır. Dolayısıyla bu sonuçların araştırma bulgusuyla örtüştüğü söylenebilir. Cinsiyete dayalı olan akran ilişkileri bulgularına bakıldığında ise, akran ilişkileri yüksek kız öğrencilerin katılmamış kategorisinde olmalarından çok zorba/kurban kategorisinde olma olasılıkları, erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Literatürde kızların akran ilişkilerinin erkeklere oranla daha fazla olduğu (Hortaçsu, 2003; Steinberg, 2007) sözel ve sosyal zorbalığın kızlarda daha fazla gözlendiği (River ve Smith, 1994; Olweus; 2005) gibi bulgular yer almaktadır. Bir bakıma kızlarda akran ilişkilerinin artmasının zorba/kurban olma olasılıklarını artırıyor olması, kızların sözel beceri ve akran ilişkileri yönünden erkeklere oranla daha iyi olmaları ile açıklanabilir. Yine bu bulgu bu araştırmanın bir başka bulgusu olan sözel zorbalığın daha yaygın olması bulgusu ile paralellik göstermektedir. Sonuç olarak ergenlerin zorbalık davranışlarında akran ilişkilerinin önemli bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Bu nedenle ergenlerin

akranlarıyla kurdukları ilişkilerinin niteliğinin önemli olduğu düşünülmektedir. Özellikle ergenlikte önemli olduğu bilinen ve genellikle olumlu psikolojik özelliklerle ilişkilendirilen akran ilişkilerinin zorbalık gibi zarar vermeye yönelik davranışları yordaması dikkat çekicidir.

BÖLÜM VI

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmadan elde edilen sonuçlar verilmiş ve bu sonuçlara dayalı öneriler sunulmuştur.

Bu araştırmadan elde edilen sonuçlar şu şekildedir:

1. Farklı zorbalık statülerinde zorbalığa katılım oranı %32,10, katılmayanların ise %67,90 oranında olduğu bulunmuştur. Örneklemin 1/3 zorbalığa katılırken 2/3 ise zorbalığa katılmamaktadır.
2. Zorbalık davranışlarının yaygınlığına bakıldığında, ergenlerde sözel zorbalığın ve buna paralel olarak sözel kurbanlığın daha fazla yaygınlık gösterdiği bulunmuştur.
3. Cinsiyete göre farklı zorbalık statüleri ele alındığında, zorba oranının kızlarda ve erkeklerde benzerlik gösterdiği, kurban oranının kızlarda, zorba/kurban oranının ise erkeklerde daha yüksek olduğu bulunmuştur.
4. Sınıf düzeyi yükseldikçe zorba olmanın artma kurban olmanın ise azalma eğiliminde olduğu bulunmuştur. Zorba/kurban statüsünde 9. ve 10. sınıf düzeylerinde benzerlik gözlenirken, 11. sınıf düzeyinde yaklaşık iki kat arttığı bulunmuştur.
5. Anne ve baba ilişkileri birbiriyle yüksek derecede ilişkili bulunmuştur. Anne, baba ilişkilerinin artışı zorba ve zorba/kurban statüsünde olmayı azaltırken

katılmayan statüsünde olmayı ise arttırmaktadır. Cinsiyete dayalı olarak bakıldığında anne-baba ile ilişkilerin artması erkeklerde zorba statüsünde olmayı azaltmakta ve katılmamış statüsünde olmayı arttırmaktadır.

6. Akran ilişkilerinin artışı katılmamış kategorisinde olmaktan çok zorba olma olasılığını artırmakta, kurban olma olasılığını ise azaltmaktadır. Cinsiyete dayalı olarak akran ilişkileri ele alındığında, akran ilişkileri yüksek kız öğrencilerin katılmamış kategorisinde olmalarından çok zorba/kurban kategorisinde olma olasılıkları, erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu araştırmadan elde edilen bulgular doğrultusunda şu öneriler sıralanabilir:

1. Okul rehberlik hizmetlerinin planlamasında, gelişimsel rehberlik yaklaşımı ile aşamalı olarak zorbalık ile ilgili önleyici çalışmalara yer verilmesi önerilebilir.
2. Zorbalık ile ilgili önleyici çalışmalarda sadece fiziksel zorbalık ve şiddet değil aynı zamanda sözel zorbalık üzerinde durulması ve ergenlerin bu konuda bilinçlendirilmesi konularına yer verilmesi önerilebilir.
3. Zorbalık ile ilgili önleyici çalışmalarda doğrudan saldırganlık, şiddet konuları yerine dolaylı olarak duygu ve düşüncelerini ifade etme, empatik davranışlar geliştirme, iletişim becerilerini artırma gibi kişisel rehberlik etkinliklerine yer verilmesi önerilebilir.
4. Anne, baba ilişkilerinin olumlu psikolojik sağlık ve zorbalık üzerinde etkileri dikkate alınarak ergen-aile ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik aile eğitim programları düzenlenmesi önerilebilir.
5. Ergenlerde olumlu akran ilişkilerinin geliştirilmesi amacıyla birlikte sosyal ve kültürel etkinlikler planlama, grup dayanışması, işbirliği geliştirme gibi becerilerini artırmaya yönelik çalışmalar yapılması önerilebilir.

Yeni yapılacak araştırmalar için neriler:

1. Zorbalık statülerinde yer alan öğrencilerin kişisel ve sosyal özelliklerini belirlemeye yönelik kapsamlı araştırmalar yapılabilir.
2. Zorbalığı nleme çalışmalarında akranların birbirine yardımcı olabileceği akran danışmanlığı programları hazırlanabilir.
3. Zorbalığı nleme ve müdahalede ğrenci-okul-aile katılımının olduğu kültüre özgü deneysel programlar hazırlanıp, bunların kısa ve uzun süreli etkililiğinin test edilmesine yönelik araştırmalar yapılabilir.
4. Okullarda yönetici ve öğretmenlerin okullarda şiddet ve zorbalıkla ilgili görüşlerini belirlemeye yönelik çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

Abay, Ercan ve Cengiz Tuğlu. “Şiddet ve Agresyonun Nörobiyolojisi,” **Klinik Psikiyatri**, cilt: 3, sayı: 4, 2000, ss. 21-26.

Agatston, Patricia W. , Robin Kowalski ve Susan Limber. “Students’ Perspectives On Cyber Bullying,” **Journal of Adolescent Health**, cilt: 41, sayı:6, ek:1, 2007, ss. 59–60.

Ahmed, Eliza ve Valerie Braithwaite. “Bullying And Victimization: Cause for Concern for Both Families and Schools,” **Social Psychology of Education**, cilt:7, 2004, ss. 35-54.

Akgün, Saadet. “Akran Zorbalığının Anne-Baba Tutumları ve Anne-Baba Ergen İlişkisi Açısından Değerlendirilmesi,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, 2005.

Akiba, Motoko. “Nature And Correlates Of Ljime- Bullying In Japanese Middle School,” **International Journal Of Educational Research**, cilt: 3, sayı: 41, 2004, ss. 216-236.

Alejondro, Gaviria ve Steven Raphael. “School Based Peer Effects And Juvenile Behavior,” **The Review Of Economics and Statistics**, cilt: 83, sayı:2, ss. 257-268.

Alikasifoglu, Mujgan ve diğerleri. “Bullying Behaviours And Psychosocial Health: Results From A Cross-Sectional Survey Among High School Students İn Istanbul, Turkey,” **European Journal Of Pediatrics**, 2007. Online First, DOI: 10.1007/s00431-006-0411-x. **Articles in Press**.

Andershed, Henrik ve Margaret Kerr ve Hakan Statfin. “Bullying In School And Violence On The Streets: Are The Same People Involved?” **Journal Of Scansinavian Studies In Criminology And Crime Prevention**, cilt: 2, sayı: 1, 2001, ss. 31-49.

Andreou, Eleni. "Bully/Victim Problems And Their Association With Psychological Constructs In 8 To 12 Years Old Greek School Children," **Aggressive Behaviour**, cilt: 26, sayı: 1, 2000, ss. 49-56.

Ando, Mikayo; Takashi Asakura ve Bruce Simons-Morton, "Psychosocial Influences on Physical, Verbal, and Indirect Bullying Among Japanese Early Adolescents." **The Journal of Early Adolescence**, cilt: 25, sayı: 3, 2005, ss. 268-297.

Atik, Gökhan. "The Role Of Locus Of Control, Self-Esteem, Parenting Style, Loneliness And Academic Achievement In Predicting Bullying Among Middle School Students". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. **Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, 2006.

Bagwell, Catherine L. "Friendships, Peer Networks and Antisocial Behavior," (Edit.: Janis B. Kupersmidt ve Kenneth A. Dodge) **Children's Peer Relations. From Development to Intervention**. Washington: American Psychological Association, 2005.

Bal, Cengiz ve Kazım Özdamar. "Eksik veri sorunun türetilmiş veri setleri yardımıyla çözümlenmesi," **Osmangazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi**, cilt: 26, sayı: 2, 2004, ss. 67-76.

Baldry, Anna Costanza. "Bullying In Schools And Exposure To Domestic Violence," **Child Abuse And Neglect**, cilt: 27, sayı: 7, 2003, ss. 713-732.

Baldry, Anna Costanza ve David P. Farrington. "Bullies And Delinquents: Personal Characteristics And Parental Styles," **Journal Of Community And Applied Social Psychology**, cilt: 10, sayı: 1, 2000, ss. 17-31.

Beran, Tanya ve Li Qing. "Cyber-Harassment: A Study Of A New Method For An Old Behaviour," **Journal Of Educational Computing Research**, cilt: 32, sayı: 3, 2005, ss. 265-277.

Bernstein, Judith Y. ve Malcolm W. Watson. "Children Who Are Targets Of Bullying. A Victim Pattern," **Journal Of Interpersonal Violence**, cilt: 12, sayı: 4, 1997, ss. 483-498.

Bollmer, Julie M., Richard Milich, Monica J. Harris ve Melissa A. Maras. "A Friend In Need. The Role Of Friendship Quality As A Protective Factor In Peer Victimization And Bullying," **Journal of Interpersonal Violence**, cilt: 20, sayı: 6, 2005, ss. 701-712.

Boulton, Michael J., Mark Trueman, Cam Chau, Caroline Whitehand ve Kishori Amatya. "Concurrent And Longitudinal Links Between Friendship And Peer Victimization: Implications For Befriending Interventions," **Journal of Adolescence**, cilt: 22, sayı: 4, ss. 461-466.

Bowers, Louise, Peter K. Smith ve Valerie Binney. "Perceived Family Relationships Of Bullies, Victims And Bully/Victims In Middle Childhood," **Journal of Social Personal Relationships**, cilt: 11, sayı: 2, 1994, ss. 215-232.

Buehler, Cheryl. "Parents And Peers In Relations To Early Adolescent Problem Behaviour," **Journal Of Marriage And Family**, cilt: XX, sayı: 68, 2006, ss. 109-124.

Büyükhahin Çevik, Gülşen. "Lise 3. Sınıf Öğrencilerinin Arkadaşlık İlişkileri ve Benlik Saygılarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, 2007.

Cadeca, Marina ve Frits A. Goossens. "Aggression, Social Cognitions, Anger And Sadness In Bullies And Victims," **Journal Of Child Psychology And Psychiatry**, cilt: 46, sayı:2, 2005, ss. 186-197.

Campell, Anne. **Altruism And Aggression**. Leicester: The British Psychological Society, 1998.

Chapell, Mark S. ve diğerleri. "Bullying In Elementary School, High School And College," **Adolescence**, cilt: 41, 2006, ss. 631-648.

Craig, Wendy M. ve Ray Dev. Peters ve Roman Konarski. "Bullying And Victimization Among Canadian School Children," Applied Research Branch Strategic Policy Human Resources Development. Kanada: Hull, Quebec, 1998.

http://psycserver.psyc.queensu.ca/craigw/Craig_Konarski_Peters_1998_Report.pdf. 2007.

Crick, Nicki R. ve Kenneth A. Dodge. "A Review And Reformulation Of Social Information-Processing Mechanisms In Children's Social Adjustment," **Psychological Bulletin**, sayı: 115, 1994, ss. 74-101.

Crothers, Laura M ve Edward M. Levinson. "Assessment Of Bullying: A Review Of Methods And Instruments," **Journal Of Counseling And Development**, cilt: 4, sayı: 82, 2004, ss. 496-503.

Collins, Katrina, ve Bell Rob. "Peer Perceptions Of Aggression And Bullying Behavior In Primary Schools In Northern Ireland," **Understanding Aggressive Behavior In Children**, cilt: 794, sayı:1, 1996, ss. 336-338.

Cordon, Luis A. **Popular Psychology, An Encyclopedia**. Londra: Greenwood Press, 2005.

Covell, Katherine, Peter D. Macintyre ve Julie Wall. "Implications Of Social Supports For Adolescents' Education And Career Aspirations," **Canadian Journal of Behavioural Science**, cilt: 31, sayı: 2, 1999, ss. 63-71.

Cowan, Philp A. ve Carolyn Pape Cowan. "From Family Relationship To Peer Rejection To Antisocial Behavior In Middle Childhood," (Edit.: Janis B. Kupersmidt ve Kenneth A. Dodge) **Children's Peer Relations. From Development to Intervention**. Washington: American Psychological Association, 2005.

Cowie, Helen. "Peer Influences," (Edit.: Cheryl E. Sanders ve Gary D. Pbye) **Bullying Implications For The Classroom**. California: Elsevier Academic Press., 2004.

Cowie Helen ve Nicky Hutson. "Peer Support: A Strategy to Help Bystanders Challenge School Bullying," **Pastoral Cure**, Haziran-2005, ss. 40-44.

Çoşkun, Yemliha. "Ortaöğretim Öğrencilerinin Öğrenilmiş Güçlüğü Ve Aile İçi İlişkiler," Yayınlanmamış Doktora Tezi, **Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü**, 2007.

Çınkır, Şakir. "Okullarda Kabagüç: Türleri, Etkileri Ve Önleme Stratejileri," **1. Şiddet Ve Okul: Okul Ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet Ve Alınabilecek Tedbirler Uluslararası Katılımlı Sempozyumu Bildiri Özetleri**, İstanbul, 2006, ss. 12.

<http://iogm.meb.gov.tr/siddetveokul/index.htm>. 2007.

Dake, Joseph A ve James H. Price ve Susan K. Telljohann. "The Nature And Extent Of Bullying At School," **Journal Of School Health**, cilt: 5, sayı: 73, 2003, ss. 173-180.

Dekovic, Maja ve Inge B. Wissink ve Anne Marie Meijer, “The Role Of Family And Peer Relations In Adolescent Antisocial Behaviour: Comparison Of Four Ethnic Groups,” **Journal of Adolescence** , cilt: 27, sayı: 5, 2004, ss. 497–514

Donnellan, C. ve Firth, L. **Bullying**. Cambridge: Independence. Educational Pub., 2006.

Dölek, Nevin. “Öğrencilerde Zorbaca Davranışların Araştırılması ve Önleyici Bir Program Modeli”. **Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi**, 2002.

DSM-IV. **DSM-IV-TR. Tanı Ölçütleri El Kitabı**. (Çev. Ertuğrul Köroğlu) Ankara: Hekimler Yayın Birliği, 2000.

Ekblad, Solvig ve Dan Olweus. “Applicability Of Olweus’ Aggression Inventory In Sample Of Chinese Primary School Children,” **Aggressive Behaviour**, cilt: 12, sayı: 5, 1986, ss. 315-325.

Elliot, Megan ve Dewey Cornell. “The Effect Of Parental Attachment On Bullying In Middle School,” **Virginia Youth Violence Project Poster Bildiri**, New Orleans, 2006.

<http://youthviolence.edschool.virginia.edu/pdf/2006-APA-the-effect-of-parental-attachment-on-bullying-in-middle-school.pdf>. 2007.

Erden, Münire ve Yasemin Akman. **Eğitim Psikolojisi. Gelişim-Öğrenme- Öğretme**. Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2006.

Erdur Baker, Özgür ve Fatma Kavşut “Akran Zorbalığının Yeni Yüzü: Siber Zorbalık,” **Eğitim Araştırmaları Dergisi**, cilt:1, sayı:27, 2007, ss. 31-42.

Eslea, Mike ve Peter K. Smith. "Parental Attitudes Towards Bullying: A New Measure," **BPS Developmental Section Annual Conference Sözel Bildiri**, Glasgow: University of Strathclyde, 1995.

Farmer, Thomas, W. Ve Hongling Xie, "Aggression And School Social Dynamics: The Good, The Bad, And The Ordinary," **Journal of School Psychology**, cilt: 45, 2007, ss. 461-478.

Farrell, Albert D. ve diğerleri, "Peer And School Problems In The Lives Of Urban Adolescents: Frequency, Difficulty, And Relation To Adjustment," **Journal of School Psychology**, cilt: 44, sayı: 3, 2006, ss. 169-190

Fekkes, M ve F. I. M. Pijpers ve S. P. Verloove-Vanhorick. "Bullying: Who Does What, When And Where? Involvement Of Children, Teachers And Parents In Bullying Behaviour," **Health Education Research** , cilt: 20, sayı: 1, 2005, ss. 81-91.

Finkelhor, David, Ormrod, Richard, Heather Turner ve Sherry L. Hamby. "The Victimization of Children and Youth: A Comprehensive," **National Survey. Child Maltreatment**, cilt: 10, sayı:1, 2005, ss. 5-25.

Finnegan, Regina A. ve Ernest V. E. Hodges ve David G. Perry. "Victimization By Peers: Associations With Children's Reports Of Mother-Child Interaction," **Journal Of Personality And Social Psychology**, cilt: 4, sayı: 75, 1998, ss. 1076-1086.

Flonnery, Danile J. ve Kelly L. Wester ve Mark I. Singer. "Impact Of Exposure To Violence In School On Child And Adolescent Mental Health And Behaviour," **Journal Of Community Psychology**, cilt: 32, sayı:5, 2003, ss. 559-573.

Flouri, Eirini ve Ann Buchanan. "The Role Of Mother Involvement And Father Involvement In Adolescent Bullying Behaviour," **Journal of Interpersonal Violence**, cilt: 18, sayı: 6, 2003, ss. 634-644.

Furlong, Michael J., Alicia C. Soliz, Jenne M. Simental ve Jennifer L. Greif. "Bullying And Abuse On School Campuses," (Edit.: Charles Spielberger) **Encyclopedia Of Applied Psychology: Volume 1**. Hardbound: Elsevier Inc., 2004, ss. 296-301.

Gaviria, Alejandro ve Steven Raphael. "School-Based Peer Effects And Juvenile Behavior," **The Review Of Economics And Statistics**, cilt: 83, sayı:2, 2001, ss. 257-268.

Gifford-Smith, Mary E. ve David L. Rabier. "Social Information Processing And Children's Social Adjustment," (Edit.: Janis B. Kupersmidt ve Kenneth A. Dodge) **Children's Peer Relations. From Development to Intervention**. Washington: American Psychological Association, 2005.

Gini, Gianluca ve Tiziana Pozzoli. "The Role Of Masculinity In Children's Bullying," **Sex Roles**, cilt:54, 2006, ss. 585-588.

Glover, Derek ve diğerleri. "Bullying In 25 Secondary Schools: Incidence, Impact And Intervention," **Educational Research**, cilt: 42, sayı: 2, 2000, ss. 141-156 .

Graham, Sandra ve Jaana Juvonen. "Ethnicity, Peer Harassment, And Adjustment In Middle School: An Exploratory Study," **The Journal Of Early Adolescence**, cilt:22, sayı:2, 2002, ss. 173-199.

Greeff, Paul. "The Nature And Prevalence Of Bullying During The Intermediate School Phase". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Department Of Psychology, The University Of The Free State**, 2004.

Green, Samuel B. ve Neil. J. Salkind. **Using SPSS for Windows, Analyzing And Understanding Data**. 5. Baskı. New Jersey: Prentice Hall, 2008.

Griffin, Rebecca S. ve Alan M. Gross. "Childhood Bullying: Current Empirical Findings And Future Directions For Research," **Aggression And Violent Behavior**, cilt: 9, sayı: 4, 2004, ss. 379-400.

Goldstein, Arnold P. ve Jane C. Conoley. **School Violence Intervention: A Practical Handbook**. New York: Guilford, 1997.

Güleç, Cengiz. **Psikiyatri ve Psikoterapinin ABC'si**. Ankara: HYB. Yayıncılık, 2003.

Güvenir, Taner. **Okulda Akran İstismarı**. Ankara: Kök Yayıncılık, 2004.

Hanish, Laura D. ve Nancy G. Guerra. "The Roles Of Ethnicity And School Context In Predicting Children's Victimization By Peers," **American Journal Of Community Psychology** cilt:28, sayı: 2, 2000, ss. 201-223.

Hawkins, D. Lynn ve Debra J. Pepler ve Wendy M. Craig. "Naturalistic Observations Of Peer Interventions In Bullying," **Social Development**, cilt: 10, sayı:4, 2001, ss. 512-527.

Hay, Dale F. ve Alexandra Payne ve Andrea Chadwick. "Peer Relations In Childhood," **Journal of Child Psychology and Psychiatry**, cilt: 45, sayı:1, 2004, ss. 84-108.

Holmes, James R. ve Heather A. Holmes-Lonergan. "The Bully In The Family: Family Influences On Bullying," (Edit.: Cheryl E. Sanders ve Gary

D. Pbye) **Bullying: Implications For The Classroom**, San Diego: Elsevier Academic Press, 2004.

Holt, Melissa K. ve Dorothy L. Espelage. "Perceived Social Support Among Bullies, Victims, and Bully-Victims," **Journal of Youth Adolescence**, cilt; 36, 2007, ss. 984-994.

Hortaçsu, Nuran. "Targets Of Communication During Adolescence," **Journal of Adolescence**, cilt: 12, sayı: 3, 1989, ss. 253-263.

Hortaçsu, Nuran. **İnsan İlişkileri**. Ankara: İmge Kitapevi, 2003.

Hoof, Anne van ve diğerleri. "A Multi-mediation Model on the Relations of Bullying, Victimization, Identity, and Family with Adolescent Depressive Symptoms," **Journal of Youth Adolescence**, OpenAccess: DOI 10.1007/s10964-007-9261-8.

Hosmer, David W. ve Stanley Lemeshow. **Applies Logistic Regression**. New York: John Wiley & Sons Inc., 2000.

Huebner, Angela ve Erin Morgan. "Adolescent Bullying," Virginia Cooperative Extension, Human Development, 2002.

<http://counties.cce.cornell.edu/Schuyler/fce/PAGES%20FOR%20LINKING/Adolescent%20Bullying.pdf>. 2007.

Jackson, Christine. "Initial And Experimental Stages Of Tobacco And Alcohol Use During Late Childhood: Relation To Peer, Parent, And Personal Risk Factors," **Addictive Behaviors**, cilt: 22, sayı: 5, 1997, ss. 685-698.

Juvonen, Jaana ve Sandra Graham. "Research Based Interventions On Bullying," (Edit.: Cheryl E. Sanders ve Gary D. Pbye) **Bullying**

Implications For The Classroom. California: Elsevier Academic Press., 2004.

Kalliotis, Panayiotis. "Bullying As A Special Case Of Aggression. Procedures For Cross-Cultural Assessment," **School Psychology International**, cilt: 21, sayı: 1, 2000, ss. 47-64.

Kaltiala-Heino Riittakerttu, Matti Rimpelä, Päivi Rantanen ve Arja Rimpelä. A. "Bullying - an indicator to detect adolescents at risk for mental disorders," **Journal of Adolescence** , cilt:23, sayı: 6, 2000, ss. 661-674.

Kaner, Sema. "Akran İlişkileri Ölçeği ve Akran Sapması Ölçeği Geliştirme Çalışması," **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, cilt: 33, sayı: 1-2, 2002, ss. 67-75.

Kaner, Sema. "Kontrol Kuramına Dayalı Anababa-Ergen İlişkileri Ölçeği Geliştirme Çalışması," **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, cilt: 33, sayı: 1-2, 2002, ss. 77-89.

Kapıcı, Emine Gül. "İlköğretim Öğrencilerinin Zorbalığa Maruz Kalma Türünün Ve Sıklığının Depresyon, Kaygı Ve Benlik Saygısıyla İlişkisi," **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi**, cilt: 37, sayı: 1, 2004, ss. 1-13.

Karaman-Kepeneci, Yasemin ve Şakir Çinkır. "Bullying Among Turkish High School Students," **Child Abuse&Neglect**, cilt: 30, sayı: 2, 2006, ss. 193-204.

Kağıtçıbaşı, Çiğdem. **Yeni İnsan ve İnsanlar**. İstanbul: EvrimYayınevi, 1999.

Khoury-Kassabri, Mona ve diğerkleri. “The Contributions of Community, Family, and School Variables to Student Victimization,” **American Journal of Community Psychology**, cilt: 34, sayı: 3/4, 2004, ss. 187-204.

Koç, Zihni. “Lise Öğrencilerinin Zorbalık Düzeylerinin Yordanması”. Yayınlanmamış doktora tezi. **Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü**, 2006.

Korkut, Fidan. **Okul Temelli Önleyici Rehberlik ve Psikolojik Danışma**. Ankara: Anı Yayıncılık, 2004.

Kowalski, Robin M. ve Susan P. Limber. “Electronic Bullying Among Middle School Students,” **Journal of Adolescent Health**, cilt: 41, sayı:6, ek:1, 2007, ss. 22–30.

Kupersmidt, Janis B. ve Kenneth A. Dodge. “How Peer Problems Lead to Negative Outcomes: An Integrative Mediatinal Model,” (Edit.: Janis B. Kupersmidt ve Kenneth A. Dodge) **Children’s Peer Relations. From Development to Intervention**. Washington: American Psychological Association, 2005.

Kuntsche, Emmanuel ve Marina Delgrande Jordan, “Adolescent Alcohol And Cannabis Use In Relation To Peer And School Factors Results Of Multilevel Analyses,” **Drug and Alcohol Dependence**, cilt: 84, sayı: 2, 2006, ss. 167–174.

Laflamme, Lucie, Karin Engström, Jette Möller, Miv Alldahl ve Johan Hallqvist. “Bullying In The School Environment: An Injury Risk Factor?” **Acta Psychiatrica Scandinavica**, sayı: 106, 2002, ss. 20-25.

Lane, David A. "Bullying In School. The Need For An Integrated Approach," **International School Psychology Association**, cilt: 10, sayı: 3, 1989, ss. 211-215.

Lee, Chris. **Preventing Bullying In Schools: A Guide For Teachers And Other Professionals**. Londra: Paul Chapman Educational Publishing, 2004.

Lemerise, Elizabeth A. ve William F. Arsenio. "An Integrated Model Of Emotion Processes And Cognition In Social Information Processing," **Child Development**, cilt: 71, sayı: 1, 2000, ss. 107-108.

Li, Qing. "New Bottle But Old Wine: A Research Of Cyberbullying In Schools," **Computer In Human Behaviour**, cilt:23, sayı: 4, 2005, ss. 1777-1791.

Marsh Herbert W., Roberto H. Parada, Rhonda G. Craven ve Linda Finger "What Is Bullying?" (Edit.: Cheryl E. Sanders ve Gary D. Phye). **In The Looking Glass: A Reciprocal Effect Model Elucidating The Complex Nature Of Bullying, Psychological Determinants, And The Central Role Of Self-Concept**. Kaliforniya: Elsevier Academic Press, 2004.

Mayseless, Ofra, Hadas Wiseman ve Ilan Hai. "Adolescents' relationships with father, mother, and same-gender friend," **Journal Of Adolescent Research**, cilt: 13, sayı: 1, ss. 101-123.

McDougall, Lynne. "A Study Of Bullying In Further Education," **Pastoral Care In Education**, cilt: 17, sayı: 2, 1999, ss. 31-37.

Miller, Joshua D. ve Donalds R. Lynam. "Reactive And Proactive Aggression: Similarities And Differences," **Personality And Individual Differences**, cilt: 41, sayı: 8, 2006, ss. 1469-1480.

Ministry of Public Safety and Solicitor General. **Focus on Bullying: A Prevention Program for Elementary School Communities.** Victoria, Kanada: BC Safe School Centre.

Mouttapa, Michele ve diğerleri. "Social Network Predictors Of Bullying And Victimization," **Adolescence San Diego** cilt: 39, sayı: 154, 2004, ss. 315-335.

Myron-Wilson, Rowan R., ve Jon Sutton ve Peter K. Smith. "The Association Between Bully/Victim Role In School And The Nature Of Attachment In Middle Childhood. (online)"
E.Mail: PSS01PKS@GOLD.AC.UK. 17.Ekim.2006-Salı-19:46:34.

Myron-Wilson, Rowan ve Peter K. Smith. "Attachment Influences On Bullying," **British Psychological Society Developmental, Annual Conference.** Lancaster: University Of Lancaster, 1998.

Newman, Matthew L. ve George W. Holden ve Yvon Delville. "Isolation And The Stres Of Being Bullied," **Journal Of Adolescence**, cilt: 28, sayı: 3, 2005, ss. 343-357.

Oğuzlar, Ayşe. " Veri Ön İşleme," **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, cilt: 2, sayı: 21, 2003, ss. 67-76.

O'Moore, Astrid Mona ve B. Hillery. "Bullying In Dublin Schools," **Irish Journal of Psychology**, cilt: 10, sayı: 3, 1989, ss. 426-441.

O'Moore, Mona ve Stephen Minton. "Dealing with Bullying In Schools: A Training Manual For Teachers, Parents And Other Professionals," Londra: Paul Chapman, Book Review, **Journal of Adolescence**, cilt: 29, sayı:1, 2006, ss. 163–164.

Olweus, Dan. "Bullying Or Peer Abuse At School: Facts And Intervention," **Current Directions In Psychological Science**, cilt: 4, sayı: 6, 1995, ss.196-200.

Olweus, Dan. "A Profile Of Bullying At School," **Educational Leadership**, cilt: 60, sayı: 6, 2003, ss. 12-17.

Olweus, Dan. **Bullying At School. What We Know And What We Can Do**. Oxford: Blackwell Publishing Ltd., 2005.

Özcebe, Hilal ve Sarp Üner ve Hacer Çetik. "Adolesanlarda Şiddet Davranışları (Üç Lise, Ankara, 2004)," **1. Şiddet Ve Okul: Okul Ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet Ve Alınabilecek Tedbirler Uluslararası Katılımlı Sempozyumu Bildiri Özetleri**, İstanbul, 2006, ss. 27. <http://iogm.meb.gov.tr/siddetveokul/index.htm>. 2007.

Pakaslahti, Laura ve Liisa Keltikangas-Järvinen. "Peer-Attributed Prosocial Behavior Among Aggressive/Preferrepeer-Attributed Prosocial Behavior Among Aggressive/Preferred, Aggressive/Non-Preferred, Non-Aggressive/Preferred And Non-Aggressive/Non-Preferred Adolescents," **Personality & Individual Differences**, cilt:30, sayı: 6, 2001, ss. 903-916.

Pekel-Uludağlı, Nilay ve Zehra Uçakok, "Akran Zorbalığı Gruplarında Yalnızlık ve Akademik Başarı İle Sosyometrik Statüye Göre Zorba/Kurban Davranışı Türleri," **Türk Psikoloji Dergisi**, cilt: 20, sayı: 56, 2005, ss. 77-92.

Pepler, Debra. J. ve diğerleri. "A Developmental Perspective On Bullying," **Aggressive Behavior**, cilt: 32, sayı: 4, 2006, ss. 376-384.

Perren, Sonja ve Rainer Hornung, “Bullying And Delinquency In Adolescence: Victims’ And Perpetrators’ Family And Peer Relations,” **Swiss Journal of Psychology**, cilt:64, sayı: 1, 2005, ss. 51–64.

Pişkin, Metin. “Okul Zorbalığı: Tanımı, Türleri, İlişkili Olduğu Faktörler Ve Alınabilecek Önlemler,” **Kuram Ve Uygulamada Eğitim**, cilt: 2, sayı: 2, 2002): 531-562.

Pişkin, Metin. “Akran Zorbalığı Olgusunun İlköğretim Öğrencileri Arasında Yaygınlığının İncelenmesi. 1. Şiddet Ve Okul: Okul Ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet Ve Alınabilecek Tedbirler Uluslararası Katılımlı Sempozyumu Bildiri Özetleri, İstanbul, 2006, ss. 19.

<http://iogm.meb.gov.tr/siddetveokul/index.htm>.2007.

Pişkin, Metin ve Ayas, Tuncay. (2005). “Zorba ve Kurban Lise Öğrencilerinin Utangaçlık, İçedönüklük, Dışadönüklük ve Özsaygı Değişkenleri Bakımından İncelenmeİncelenmesi. **Sekizinci Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresinde Sunulan Bildiri**. İstanbul: Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü (21-23 Eylül 2003).

Ramirez, J. M. ve J. M. Andreu. “Aggression And Some Related Psychological Constructs (Anger, Hostility And İmpulsivity) Some Comments From A Research Project,” **Neuroscience And Biobehavioral Reviews**, cilt: 30, sayı: 3, 2006, ss. 276-291.

Rigby, Ken. “Consequences Of Bullying In Schools,” **The Canadian Journal Of Psychiatry**, cilt: 48, sayı: 9, 2003, ss. 583-590.

Rigby, Ken. “Bulliying In Childhood.” (Edit.: Peter K. Smith ve Craig H. Hart) **Blackwell Handbook Of Childhood Social Development**. Blackwell Refence Online: Blackwell Publishing, 2004a.

Rigby, Ken. "Addressing Bullying In School. Theoretical Perspectives And Their Implications," *School Psychology International*, cilt: 25, sayı: 3, 2004b, ss. 287-300.

Rigby, Ken ve Slee T. Philip. "Bullying Among Australian School Children: Reported Behavior And Attitudes Toward Victims," **The Journal Of Social Psychology**, cilt: 131, sayı: 5, 1991, ss. 615-627 .

Rigby, Ken. **New Perspectives on Bullying**. Londra: Jessica Kingsley Publishers, 2002.

Rivers, Ian ve Peter K. Smith. "Types of Bullying Behaviour and Their Correlates" **Aggressive Behavior**, cilt: 20, 1994, ss. 359-368.

Roland, Erling. "Aggression, Depression And Bullying Others," **Aggressive Behavior**, cilt: 28, sayı: 3, 2002, ss. 198-206.

Roland, Erling ve Thormod Idsoe. "Aggression And Bullying," **Aggressive Behavior**, cilt: 27, sayı: 6, 2001, ss. 446-462.

Salmivalli, Christina. "Participant Role Approach To School Bullying: Implications For Interventions," **Journal Of Adolescence**, cilt: 22, sayı:2, 1999, ss. 435-459.

Salmivalli, Christina ve Arja Huttunen ve Kirsti M. J. Lagerspetz, " Peer networks and bullying in schools," **Scandinavian Journal of Psychology**, cilt: 38, sayı: 2, 1997, ss. 305-312.

Sanders, Cheryl E. "What Is Bullying?" (Edit.: Cheryl E. Sanders ve Gary D. Phye) **Bullying Implications For The Classroom**. Kaliforniya: Elsevier Academic Press, 2004.

Santrock, John W. **Educational Psychology**. New York: McGrae Hill Higher Education, 2001.

Schaffer, David R. **Developmental Psychology**. ABD.: Wadsworth, Thomson Learning, 2002.

Schafer, Mechthild ve diğeri. "Bullying Roles In Changing Contexts: The Stability Of Victim And Bully Roles From To Secondary School," **International Journal Of Behavioral Development**, cilt: 29, sayı: 4, 2005, ss. 323-335.

Schuster, Beate. "Outsiders At School: The Prevalence Of Bullying And Its Relation With Social Status," **Group Processes And Intergroup Relations**, cilt: 2, sayı: 2, 1999, ss. 175–190.

Schwartz, David. "Subtypes of Victims and Aggressors in Children's Peer Groups," **Journal of Abnormal Child Psychology**, cilt: 28, sayı:2, 2000, ss. 181-192.

Senemoğlu, Nuray. **Gelişim, Öğrenme Ve Öğretim**. Kuramdan Uygulamaya. Ankara: Gazi Kitabevi, 2001.

Sezgin, Ferudun ve Derya Bıyık Ozok. "Okulda Şiddet Olgusu Ve Glasser'in Kontrol Kuramı," **1. Şiddet Ve Okul: Okul Ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet Ve Alınabilecek Tedbirler Uluslararası Katılımlı Sempozyumu Bildiri Özetleri**, İstanbul, 2006, ss. 42.

<http://iogm.meb.gov.tr/siddetveokul/index.htm>. 2007.

Sharp, Sonia ve Peter Smith. **Tackling Bullying In Your School: A Practical Handbook For Teachers**. New York: Routledge, 1994.

Smith, Judy, Stuart W. Twemlow ve Daniel W. Hoover. "Bullies, Victims and Bystanders: A Method of In-School Intervention and Possible Parental Contributions," **Child Psychiatry and Human Development**, cilt: 30, sayı: 1, 1999, ss. 29-37.

Smith, Peter K. "**School Violence and Bullying: Familial Risk Factors**," (Yazarın Factores de riesgo familiares. In A. Serrano (ed), Acoso y viloencia en la escuela: Como detectar y resolver el bullying isimli bildirisinin İngilizcesi) Barceleno: Ariel 135-163.

Smith, Peter K. ve Paul Brain. "Bullyng In School: Lessons From Two Decades of Research," **Aggressive Behaviour**, cilt: 26, sayı: 1, 2000, ss.1-9.

Smith, Peter K. ve Pepler, D. ve Ken Rigby. **Bullying in schools: How successful can interventions be?** Excerpt: Cambridge University Press.
<http://books.google.com/books?vid=ISBN0521528038&id=Poaf08EaS2MC&pg=PP3&lpg=PP3&ots=OeZeLTg0T9&dq=Bullying+in+schools:+How+successful&sig=Am6zltvzy9txZ8sfnsNl17yXeE>. 2006.

Smith, Peter K. ve diğerleri, "Profiles Of Non-Victims, Escaped Victims, Continuing Victims And New Victims Of School Bullying," **British Journal of Educational Psychology**, cilt: 74, 2004, ss. 565-581.

Smith, Peter K., Katerina Ananiadou ve Helen Cowie. "Interventions to Reduce School Bullying," **Can J Psychiatry**, cilt: 48, 2003, 591–599.

Smokowski, Paul R. ve Kelly Holland Kopasz. "Bullying In Schools: An Overview Of Types, Effects, Family Characteristics, And Intervention Strategies," **Children And School**, cilt: 27, sayı: 2, 2005, ss. 101-110.

Spriggs, A. L. ve diğerleri, "Adolescent Bullying Involvement And Perceived Family, Peer And School Relations: Commonalities And

Differences Across Race/Ethnicity,” **Journal of Adolscnt Health**, cilt:41, sayı: 2, 2007, ss. 283–293.

Solberg, Mona E. ve Dan Olweus. “Prevalence Estimation Of School Bullying With The Olweus Bully/Victim Questionnaire,” **Aggressive Behavior**, cilt: 29, sayı: 3, 2003, ss. 239-268.

Stassen Berger, Kathleen. “Update On Bullying At School: Science Forgotten?,” **Developmental Review**, cilt: 27, sayı: 1, 2007, ss. 90-126.

Steinberg, Laurence. **Ergenlik**. (çev. Figen Çok ve diğerleri). Ankara: İmge Kitabevi, 2007.

Stevens, I., I. De Bourdeaudhuij ve P. Van Oost. “Relationship of the Family Environment to Children’s Involvement in Bully/Victim Problem at School,” **Journal of Youth and Adolescence**, cilt: 31, sayı: 6, 2002, ss. 419-428.

Stewart, Shannon Elizabeth. “Concordance Of Teacher and Student Reports Of Physical And Indirect Bullying.” Yayınlanamış Yüksek Lisans Tezi. **Calgary Üniversitesi, Uygulamalı Psikoloji Bölümü**, 2007.

Sutton Jon. “Bullies: Thugs Or Thinkers?” **Psychologist**, cilt: 14, bölüm: 10, 2001, ss. 530–534.

Sutton, Jon ve Peter K. Smith. “Bullying As A Group Process: An Adaptation Of The Participant Role Approach,” **Aggressive Behavior**, cilt: 15, sayı: 2, 1999, ss. 97 - 111.

Sutton, Jon, Peter K. Smith ve John Swettenham. “Social Cognition And Bullying: Social Inadequacy Or Skilled Manipulation?,” **British Journal Of Developmental Psychology**, cilt: 17, sayı: 3, 1999, ss. 435-450.

Şirvanlı-Özen, Dilek. “Akran Zorbalığına Maruz Kalmanın Olası Yordayıcıları Ve Cinsiyet İle Yaşa Bağlı Değişimi,” **1. Şiddet Ve Okul: Okul Ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet Ve Alınabilecek Tedbirler Uluslararası Katılımlı Sempozyumu Bildiri Özetleri**, İstanbul, 2006, ss 33.
<http://iogm.meb.gov.tr/siddetveokul/index.htm>. 2007.

Tabachnick, Barbara G. ve Linda S. Fidell. **Using Multivariate Statistics**. Boston: Allyn and Bacon, Pearson Education Inc., 2007.

Tani, Franca; Paul S. Greenman, Barry H. Schneider ve Manuela Fregoso. “Bullying And The Big Five: A Study Of Childhood Personality And Participant Roles İn Bullying Incidents,” **School Psychology International**, cilt: 24 sayı: 2, 2003, ss. 131-146.

Topçu Kabasakal, Zekavet. “Bilgi İşleme Kuramı,” (Edit.: Alim Kaya) **Eğitim Psikolojisi**. Ankara: Pegama Yayıncılık, 2007.

Turgut, Ayça. “The Relationship Between Bullying Tendency, Parental Acceptance-Rejection, and Self-Concept Among Seventh Grade Students,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, 2005.

Üner, Sarp ve diğerleri. “Ankara'da Bir İlköğretim Okulunda Erken Ve Orta Dönem Adolesanlarda Şiddet Algısı Ve Şiddet Davranışı Sıklığının Değerlendirilmesi,” **1. Şiddet Ve Okul: Okul Ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet Ve Alınabilecek Tedbirler Uluslararası Katılımlı Sempozyumu Bildiri Özetleri**, İstanbul, 2006, ss. 21.
<http://iogm.meb.gov.tr/siddetveokul/index.htm>.2007.

Wal, Marcel F. van der. “There Is Bullying And Bullying,” **Eur J Pediatr**, cilt:164, 2005, ss. 117-118.

Williams, Kirk R. ve Nancy G. Guerra. "Prevalence And Predictors Of Internet Bullying," **Journal of Adolescent Health**, cilt: 41, sayı:6, ek:1, 2007, ss. 14–21.

Woolfolk, Anita. **Educational Psychology**. Massachusetts: Allyn and Bacon, 2001.

Woods, Sarah ve Dieter Wolke. "Direct And Relational Bullying Among Primary School Children And Academic Achievement," **Journal of School Psychology**, cilt: 42, sayı:2, 2004, ss. 135-155.

Ybarra, Michele L. ve Kimberly J. Mitchell. "Prevalence And Frequency Of Internet Harassment Instigation: Implications For Adolescent Health," **Journal of Adolescent Health**, cilt: 41, 2007, ss. 189–195.

Ybarra, Michele L., Marie Diener-West ve Philip J. Leaf. "Examining The Overlap In Internet Harassment And School Bullying: Implications For School Intervention," **Journal of Adolescent Health**, cilt: 41, sayı:6, ek: 1, 2007, ss. 42–50.

EK 1

Zorbalık * Cinsiyet Çapraz Tablo

Değişkenler		Zorbalık				Toplam
		Zorba	Kurban	Zorba Kurban	Katılmayan	
Cinsiyet	Gözlenen Erkek	29	27	27	165	248
	Beklenen Erkek	28,5	30,2	17,7	171,7	248
	Gözlenen Kız	37	43	14	233	327
	Beklenen Kız	37,5	39,8	23,3	226,3	327
Toplam	Gözlenen	66	70	41	398	575
	Beklenen	66	70	41	398	575

EK 2

Doğrusallık Analizi

Etkiler	Model Fitting	Likelihood Ratio Tests		
	Criteria			
	-2 Log Likelihood of Reduced Model	χ^2	Sd	P
Sabit	542.259(a)	.000	0	.
Akran	543.405	1.146	3	.766
Anne	543.726	1.467	3	.690
Baba	547.094	4.835	3	.184
Cinsiyet akran	546.175	3.917	3	.271
Cinsiyet anne	545.022	2.763	3	.430
Cinsiyet baba	543.443	1.184	3	.757
Log akran	543.926	1.668	3	.644
Log anne	543.848	1.589	3	.662
Log baba	545.941	3.683	3	.298
Log cinsiyet * akran	544.534	2.275	3	.517
Log cinsiyet * anne	545.189	2.930	3	.403
Log cinsiyet * baba	543.530	1.271	3	.736
Cinsiyet	544.421	2.163	3	.539

EK 3

Sürekli Değişkenler Arasında Pearson Korelasyon Katsayıları

Değişkenler	Akran	Anne	Baba	Cinsiyet * akran	Cinsiyet * anne	Cinsiyet * baba
1. Akran	1					
2. Anne	,271	1				
3. Baba	,195	,725	1			
4. Cinsiyet * akran ilişkileri	,004	-,206	-,124	1		
5. Cinsiyet * anne ilişkileri	-,185	-,079	-,037	,932	1	
6. Cinsiyet * baba ilişkileri	-,172	-,080	,060	,913	,974	1

EK - 4

**Modelde Yer almayan Yordayıcı Değişkenlerin Regresyon (B), Wald testi ve
Exp (B) Katsayıları**

Parametre tahmini						
Parameter	Tahmin	Standart Hata	Z	p	95 % Güven aralığı	
					Alt	Üst
Zorba						
1 Sabit	-1.739	0.201	-8.635	0.000	-2.133	-1.344
2 cinsiyet*akran	0.011	0.018	0.620	0.536	-0.024	0.047
3 Cinsiyet	-0.900	1.323	-0.680	0.496	-3.494	1.694
Kurban						
1 Sabit	-1.810	0.208	-8.719	0.000	-2.217	-1.403
2 cinsiyet*akran	-0.028	0.015	-1.786	0.074	-0.058	0.003
3 Cinsiyet	2.020	1.081	1.868	0.062	-0.100	4.139
Zorba/Kurban						
1 Sabit	-1.810	0.208	-8.719	0.000	-2.217	-1.403
2 cinsiyet*akran	-0.058	0.024	-2.454	0.014	-0.104	-0.012
3 Cinsiyet	2.883	1.550	1.860	0.063	-0.155	5.920

Odds Oran Tahminleri

Parameter	Odds	Standard Hata	95 % Güven aralığı	
			Alt	Üst
Zorba				
2 cinsiyet*akran	1.011	0.018	0.976	1.048
3 Cinsiyet	0.407	0.538	0.030	5.440
Kurban				
2 cinsiyet*akran	0.973	0.015	0.944	1.003
3 Cinsiyet	7.535	8.147	0.905	62.725
Zorba/kurban				
2 cinsiyet*akran	0.944	0.022	0.901	0.988
3 Cinsiyet	17.859	27.675	0.857	372.280

Log-Likelihood of Constants only Model = LL(0)	:	-544.987
2*[LL(N)-LL(0)]	:	18.759
sd	:	6
<i>p</i>	:	0.005

McFadden's Rho-squared	0.017
Cox and Snell R-square	0.032
Naglekerke's R-square	0.038

EK - 5

ARAŞTIRMA ÖLÇEKLERİNİN ÖRNEK MADDELERİ

Kişisel Bilgi Formu

Sevgili Öğrenciler,

Aşağıda bir araştırmada kullanılmak üzere size yöneltilen sorular bulunmaktadır. Kimlik bilgileriniz hiçbir şekilde başkasıyla paylaşılmayacaktır. Lütfen bunun için adınızı ve soyadınızı YAZMAYINIZ. Doğru yada yanlış cevap bulunmamaktadır. Size en uygun yanıtları vermeniz araştırmamızda doğru sonuçları bulmamıza yardımcı olacaktır. Bu nedenle lütfen açıklamaları ve soruları dikkatlice okuyunuz ve içtenlikle yanıtlayınız. Sorularınız için benimle aşağıdaki adresten iletişim kurabilirsiniz.

Araştırmama katıldığınız için teşekkür ederim.

Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü

Tarık Totan
e-posta: totan@ibu.edu.tr

Cinsiyetiniz:

Kız () Erkek ()

Kaçınıcı sınıftasınız:

9.() 10.() 11.()

Doğum tarihiniz: Gün Ay..... Yıl.....

Olweus Zorba/Kurban Anketi (R) Örnek Maddeleri

Öğrenciler İçin Anket Formu (Büyük Sınıflar)

Aşağıda her sorunun karşısında birkaç cevap bulunmaktadır. Her cevabın önünde bir harf vardır. Cevaplardan birinin önündeki harfi yuvarlak içine alarak soruyu cevaplayın. Cevap vermekte zorlandığınız sorularda nasıl olduğunu düşünüyorsanız öyle cevap verin.

Soruların büyük bir kısmı bu dönemdeki, yani yarıyıl tatilinden sonra okulların açıldığı Şubat ayından itibaren bugüne kadar ki süre içindeki okul yaşantınız ile ilgilidir. Cevaplarınızı işaretlerken, sadece şimdi nasıl olduğunu değil, bu öğretim yılında (son birkaç ay..) nasıl olduğunu düşünerek cevap verin.

Soruları yanıtlar size gerekli olacak açıklama aşağıda bulunmakta soruları cevaplamadan önce lütfen bu aşağıdaki açıklmayı dikkatlice okuyun. Sorunuz varsa elinizi kaldırınız.

ZORBACA DAVRANIŞLARLA KARŞILAŞMAK

Aşağıdaki zorbaca davranışlarla ilgili bazı sorular bulunmaktadır. Bir öğrenciye, başka bir öğrenci veya bir grup öğrenci tarafından aşağıdakilere benzer davranışlarda bulunuluyorsa, o öğrencinin zorbaca davranışlara uğradığını söyleyebiliriz.

- Bir öğrenciye hoş olmayan, kötü sözler söylendiğinde, alay edildiğinde veya o öğrenciye acımasız ve kırıcı isimler taktıklarında,
- Yalnız bırakıldığında, arkadaş gruplarında dışlandığında, bilerek çeşitli faaliyetlerin dışında bırakıldığında,
- İtilindiğinde, dövüldüğünde, tehdit edildiğinde, bir odaya kilitlendiğinde ve buna benzer davranışlarla karşılaştığında,
- Hakkında yalan veya yanlış söylentiler çıkartıldığında, evine kırıcı mektuplar yollandığında veya kırıcı telefonlar edildiğinde, diğer öğrencilerin onu sevmemesi için uğraşıldığında...

Bu tip olaylar sık sık olabilir ve zorbaca davranışa uğrayan kişinin kendini savunması zordur. Bir öğrenciye tekrar tekrar olumsuz bir şekilde şaka yapılması da zorbaca davranıştır.

Fakat şakalaşma dostça ve oyun gibi yapıldığında zorbaca bir davranış sayılmaz. Ayrıca, aynı güçte iki öğrencinin münakaşa etmesi veya dövüşmesi, şiddetin başka bir çeşidi olmakla birlikte zorbaca davranış değildir.

1. Bu dönem okulda ne kadar sıklıkla zorbaca davranışa uğradın? A Bu dönem okulda zorbaca davranışa uğramadım.
B Sadece bir veya iki kere oldu.

C Arada sırada

D Yaklaşık haftada bir

E Haftada birkaç kez

Bu dönem okulda herhangi bir şekilde zorbaca davranışlara uğradın mı?

A
Bu dönem
hiç olmadı

**B
sadece
bir
iki kez**

C
ayda iki
veya
üç kez

**D
yaklaşık
haftada
bir**

**E
haftada
birkaç
kez**

2. Bana kötü isimler takıldı,
kırıcı şekilde alay ettiler.

A

B

C

D

E

5. Diğer öğrenciler benimle ilgili yalan söylediler, dedikodumu yaptılar ve başkalarının da beni sevmemesi için uğraştılar.

A

B

C

D

E

8. Başka biçimlerde
zorbaca davranışlara uğradım.

A

B

C

D

E

Lütfen nasıl olduğunu belirtin

.....

BAŞKA ÖĞRENCİLERE KARŞI ZORBACA DAVRANIŞLARDA BULUNMAK

9. Okulda diğer öğrencilere karşı ne kadar karşı A Okulda bu dönem diğer öğrencilere karşı sık zorbaca davranışlarda bulundun veya zorbaca davranan bir grupta yer aldın? B Sadece bir veya iki kere
C Arada sırada
D Haftada bir
E Haftada birkaç kez

Bu dönem okulda başka bir öğrenciye veya öğrencilere aşağıda yer alan zorbaca davranışlarda (biri veya birkaçı) bulundun mu?

	A Bu dönem hiç olmadı	B sadece bir iki kez	C ayda iki veya üç kez	D yaklaşık haftada bir	E haftada birkaç kez
10. Kötü isimler taktım, kırıcı şekilde alay ettim.	A	B	C	D	E
14. Para vermeleri için tehdit ettim, eşyalarını aldım veya eşyalarına zarar verdim.	A	B	C	D	E
16. Başka biçimlerde zorbaca davranışlara bulundum.	A	B	C	D	E

Lütfen nasıl olduğunu belirtin.....
.....
.....

Akran İlişkileri Ölçeği Örnek Maddeleri

Aşağıda sizlerin arkadaşlarınızla ilişkilerinizde yaşadıklarınızı ve hissettiklerinizi ölçmek amacı ile hazırlanmış sorular bulunmaktadır.. Sizden istenen her ifadeyi okuyup, her ifade için 5 yanıt seçeneğinden birini kitapçık üzerinde ilgili yere işaretlemenizdir .Örnek: İfade, “kendimi arkadaşlarıma yakın hissederim” olsun. Eğer kendinizi arkadaşlarınıza her zaman yakın hissediyorsanız “her zaman” seçeneğini işaretleyiniz. Eğer kendinizi arkadaşınıza her zaman değil de sık sık yakın hissediyorsanız “sık sık”, ara sıra yakın hissediyorsanız “ara sıra”, nadiren yakın hissediyorsanız “nadiren”, bu yakınlığı hiç hissetmiyorsanız “hiçbir zaman” seçeneğini işaretleyiniz.

Katkılarınız için teşekkür ederim.

		Her Zaman	Sık Sık	Ara Sıra	Nadiren	Hiçbir Zaman
1	Arkadaşlarım beni severler					
3	Arkadaşlarımı korumak için gerektiğinde yalan söylerim.					
7	Kendimi kötü hissettiğimde arkadaşlarımı aramak beni rahatlatır.					
9	Arkadaşlarıma gerçekleri söyleyecek kadar güvenirim.					
11	Arkadaşlarımla birbirimizi çok severiz.					
13	Arkadaşlarım sorunlarımla ilgilenir.					
14	Annemin ve babamın beni anlayıp anlamadıklarını arkadaşlarımla konuşurum					
16	Arkadaşlarım düşüncelerime önem verir.					
18	En iyi arkadaşım gibi olmak isterim.					

EK - 6

ARAŞTIRMA İZİNLERİ

T.C.
BOLU VALİLİĞİ
Milli Eğitim Müdürlüğü

25 NISAN 2007

Sayı : B.08.4.MEM.4.14.00.02.311/ 8645

Konu : Araştırma İzni

ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİNE
(Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü)

- İlgi: a) 26/02/2007 tarih ve 400-102 sayılı yazınız.
b) Bakanlığımız Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığının 28/02/2007 tarih ve 311/1084 sayılı Milli Eğitim Bakanlığına Bağlı Okul ve Kurumlarda Yapılacak Araştırma ve Araştırma Desteğine Yönelik İzni ve Uygulama Yönergesi.

İlgi (a) yazı gereği; Üniversiteniz Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Eğitimi Bilim Dalı Tezli Yüksek Lisans öğrencisi Tarık TOTAN'ın ilimiz Canip Baysal Lisesi, Abant Lisesi ve Atatürk Anadolu Lisesindeki öğrencilere yönelik anket çalışmasını uygulama isteği, ilgi (b) Yönergeye göre incelenmiş olup, ekteki Valilik Makamının 24/04/2007 tarih ve 311/8469 sayılı onayı ile uygun görülmüştür.

Ancak uygulamaya başlanılmadan önce, ekteki "ek-2" form doldurularak Müdürlüğümüze teslim edilecektir. Yapılan çalışmanın bitiminde, sonucunun iki örneğinin CD'ye çekilerek ek-1 formla birlikte Üniversiteniz aracılığıyla en geç iki hafta içerisinde Müdürlüğümüze gönderilmesi hususunda;

Bilgilerinizi ve gereğini arz ederim.

Şenol GENÇ
Milli Eğitim Müdür V.

EKLER:

- 1- Onay (1 sayfa)
2- Form (2 adet)

Tel : (0374) 215 11 06
Fax : (0374) 215 44 85 verilecek cevaplarda yazımızın tarih ve sayısının bildirilmesi
E-posta : kultur14@meb.gov.tr
İnt. Adresi : <http://bolu.meb.gov.tr>

T.C.
BOLU VALİLİĞİ
Milli Eğitim Müdürlüğü

Sayı : B.08.4.MEM.4.14.00.02.311/ 8469

Konu : Araştırma İzni

24 Nisan 2007

VALİLİK MAKAMINA

Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Eğitimi Bilim Dalı Tezli Yüksek Lisans öğrencilerinden **Tarık TOTAN** ile ilgili Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğünün 27.03.2007 tarih ve 204 sayılı yazılarında ekte bir örneği bulunan **"Ergenlerde Akran Zorbalığının Anne, Baba ve Akran İlişkileri Açısından İncelenmesi"** konulu araştırma uygulamasını, İlimiz merkezinde bulunan Canıp Baysal Lisesi, Bolu Abant lisesi ve Bolu Atatürk Lisesinde anket uygulamak isteği, Bakanlığımız Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığının 05/03/2007 tarih ve 320/1143 sayılı emirleri ekinde alınan, 28/02/2007 tarih ve 311/1084 sayılı Makam Onayı ile uygulamaya konulan "Milli Eğitim Bakanlığına Bağlı Okul ve Kurumlarda Yapılacak Araştırma ve Araştırma Desteğine Yönelik İzin ve Uygulama Yönergesi"ne göre incelenmiş olup;

Anketin yapılacağı kurum/okul müdürlüğünün bilgisi, denetimi ve sorumluluğunda uygulanmasında Müdürlüğümüzce sakınca görülmemektedir.

Makamlarınızca da uygun görüldüğü takdirde olurlarınıza arz ederim.

Şen GENÇ
Milli Eğitim Müdürü V.

OLUR

...../04/2007

Mustafa ÖZTAŞ
Vali a.
Vali Yardımcısı

Tel : (0374) 215 11 06
Fax : (0374) 215 44 85
E-posta : kultur14@meh.gov.tr
İnt. Adresi : <http://bolu.meh.gov.tr>

EĞİTİME
%100
DESTEK

DANISMA
444 0 632
HATTI

ÖZGEÇMİŞ

- Adı Soyadı** : Tarık TOTAN
- Sürekli Adres** : Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik
Danışmanlık Anabilim Dalı. Gölköy, Bolu.
- Doğum Yeri ve Yılı** : Bornova/İzmir – 1980.
- Yabancı Dili** : İngilizce.
- İlköğretim** : İzmir Zübeyde Hanım İlkokulu, 1991.
İzmir Eşrefpaşa Ortaokulu, 1994.
- Ortaöğretim** : İzmir Hürriyet Lisesi, 1997.
- Lisans** : Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Psikolojik
Danışmanlık ve Rehberlik Anabilim Dalı, 2005.
- Yüksek Lisans** : Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Psikolojik
Danışmanlık ve Rehberlik Anabilim Dalı, 2008.
- Çalışma Hayatı** : 2006-2006, Düzce Atatürk Lisesi.
2006- devam ediyor, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim
Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik
Danışmanlık Anabilim Dalı araştırma görevliliği.
- E-posta** : tariktotan@hotmail.com
- Telefon** : 0.532.292.8008